ANUL XXXIV Februarie 1944 NR. 2

REVISTA TEOLOGICA

ORGAN PENTRU ȘTIINȚA ȘI VIAȚA BISERICEASCĂ

REDACTOR: Prof. Dr. GRIGORIE T. MARCU

ORTODOXIA ARDELEANĂ BISERICĂ A POPORULUI

de

Diacon Dr. GRIGORIE T. MARCU
Profesor la Academia teologică „Andreiană"

In Ardeal, mai vizibil decât în oricare altă lature a pământului locuit de Români, Biserica strămoșească a ocrotit, îndrumat și însuflețit *toate* compartimentele vieții noastre naționale. Este îndeobște știut că instituțiile reprezentative ale spiritului ardelenesc, în apariția lor istorică, sunt creații ale Bisericii noastre, sunt fiicele ei legitime. Precizarea aceasta este menită să ne scutească de eventuala imputare că Biserica ardeleană încalecă tărâmuri de activitate națională cari se refuză înrâuririi ei, împodobindu-se cu penele altora. Preexistând înfiripării lor, ea însași datând deodată cu formarea Neamului românesc, Biserica națională le-a chemat la viață, le-a străbătut cu duhul ei atoatețiitor, le-a fixat țeluri clare și le-a ajutorat să răsbată — în ciuda unor împotriviri pe cât de crâncene, pe-atât de îndelungate — la limanul salvatoarelor misiuni naționale cu cari erau învestite, supraviețuindu-le și încărcându-se de bună voie cu îndatoririle lor ori de câte ori slăbiciuni lăuntrice sau viclene înscenări dinafară le tăiau respirația.

Noi, Românii ardeleni, de când ne-am pomenit ca națiune în cuibul de vulturi dintre arcul carpatic și undele

plânse ale Tisei, cunoaştem doar două permanenţe istorice nebiruite de iureşul evenimentelor pustiitoare cari s'au prăvălit cu o inepuisabilă dărnicie asupra sbuciumatului nostru trecut: poporul şi credinţa străbună, ţărănimea şi Biserica naţională. Aceste două valori locale sunt inseparabile. Orice tentativă de disociere a lor echivalează cu o maltratare grosolană a istoriei Ardealului. Istoriograful care s'ar preta la o atare operaţie ar sucomba sub povara strivitoare a evidenţelor, iar opera sa ar fi sortită unei descalificări infamante. Infrăţite până la contopire, Biserica străbună şi obştea românească de dincoace de munţii-părinţi au urzit laolaltă minunea infrangibilei rezistenţe naţionale care ne-a aşezat teferi şi conştii de rostul nostru sub soare în pragul împlinirilor irevocabile ale anului 1918. Geniul lui Mihail Eminescu, înainte de-a asfinţi în înnoptările nebuniei, când şi-a propus să dea o definiţie corespunzătoare Bisericii naţionale, a preferat celor mai poleite superlative simplicitatea maternă a expresiei: „Maica Neamului". Cunoscătorii sunt respectuos poftiţi să chibzuiască în ce măsură i se potriveşte ea Bisericii ardelene. Suntem siguri că verdictul lor nu va contrazice constatarea făcută de celălalt geniu tutelar al istoriei României moderne, neîntrecutul Nicolae Iorga, când a calificat Ardealul ţară de sate şi preoţi; şi cu atât mai puţin pe marele preot al deşteptării noastre, Mitropolitul Andreiu Şaguna, ori pe strălucitul său succesor actual, I. P. Sf. Mitropolit Dr. Nicolae Bălan, cari au adeverit prin cuvânt şi faptă caracterul determinant de *Biserică a poporului*, copios vădit dealungul sbuciumatei sale istorii de către sfânta şi mântuitoarea instituţie.

Elementul de legătură dintre Biserică şi popor a fost în toată bunăvremea clerul. Neuitatul cântăreţ al pătimirilor româneşti căşunate de milenara întunecare a Ardealului, Octavian Goga, spunea cândva că preoţii transilvăneni au fost singurii noştri „domni". Contextul e mărturie că el nu se gândia la alt privilegiu pe care l-ar fi avut smeriţii slujitori ai altarelor străbune, decât acela de-a fi fost fideli până la moarte năzuinţelor obşteşti, ei constituind vreme îndelungată renumita „inteligbinţă" ardeleană rezistentă la

toate tentativele de corupţie urzite de stăpânirea politică. Spre deosebire de clerul confesiunilor eterodoxe, infeodat până la slugărnicie intereselor seculare ale puternicilor vremii, preoţimea ortodoxă ardeleană nu trebuia să-şi bată capul cu conservarea anumitor titluri nobilitare riguros ierarhizate şi nici nu avea de apărat cine ştie ce rentabile latifundii agrare.

Biserică a poporului prin tradiţie şi definiţie, Biserica ortodoxă ardeleană prezintă toate caracterele unei instituţii luptătoare. Ca atare, ea a conservat şi hrănit conştiinţa noastră naţională, instăpânind o armonie exemplară între păturile componente ale obştei româneşti de dincoace de Carpaţi. Pe tărâm politic, şi-a asumat neîntrerupt un rol conducător, iar creaţiile culturale îşi datoresc existenţa, de cele mai multe ori, numai ei. După sfărmarea voevodatelor transilvane, ierarhii noştri au îndeplinit constant, până'n pragul întregirii României, roluri similare cu acelea ale domnitorilor din Ţara Românească şi Moldova, unii dintre ei — bunăoară Şaguna — fiind calificaţi de istorie principi neîncoronaţi ai Ardealului. Este un titlu de onoare care le-a revenit pe bună dreptate, fără să-l fi revendicat careva vreodată. El corespunde unei funcţiuni istoriceşte dovedită. Făcându-se „tuturor toate", după cum le porunc̆ia Scriptura şi neistovita lor dragoste de Neam, vlădicii ardeleni, ca şi preoţimea în subordine, au sprijinit fireştile năzuinţe naţionale ale poporului dreptcredincios cu aceeaşi pilduitoare râvnă cu care slujiau la altarul Domnului. Studierea atentă a istoriei Bisericii Transilvaniei nu mai lasă nici o îndoială în această privinţă. Dreapta îndreptare a credinţei străbune şi, nedeslipită de aceasta, fortificarea conştiinţei naţionale, constitue determinantele ei de căpetenie. Tot ce s'a făcut pentru conservarea purităţii iniţiale a dreptei credinţe şi pentru valorificarea ei în scopul adâncirii vieţii duhovniceşti a obştei, a contribuit indirect — dar nu mai puţin eficace — la cimentarea conştiinţei naţionale. Şi invers! Incât e tare anevoie de stabilit cu preciziune — dacă nu peste putinţă — în ce măsură revoluţiile populare şi, peste tot, luptele politice ale Românilor ardeleni, au fost animate de motive religioase sau pur

naţionale. Nouă ni se pare că ortodoxia credinţei în Dumnezeu şi'n permanenţa Neamului au guvernat *simultan* toate acţiunile de seamă ale Ardelenilor. Putem merge mai departe, fără primejdia de-a ajunge în conflict cu datele riguros verificate ale istoriei: participarea activă a preoţimii noastre la urzirea revoluţiilor populare ardeleneşti a fost demnă de rolul de apărători ai credinţei pe care şi l-au asumat, mai ales în veacul XVIII, atâtea figuri memorabile de martiri ţărani. Colaborarea dintre Biserică şi popor, solidaritatea dintre păstori şi turmă, a fost desăvârşită. Ea este în spiritul celor mai pure tradiţii ortodoxe. Pe cale pacinică sau altfel, această solidaritate a urmărit constant conservarea fiinţei naţionale a Românilor ardeleni. Fără ea, unirea din 1918 ar fi fost o simplă improvizaţie, lipsită de cele mai elementare garanţii de trăinicie — sau nu s'ar fi produs din capul locului.

Vedem în indisolubila solidaritate dintre Biserică şi popor, copios ilustrată de istoria Ardealului, chezăşia îmblânzirii întărâtatelor vremuri de cumpănă ale căror vămi neprielnice poate că ne va fi ursit să le străbatem nu peste mult.

UNITATEA ROMÂNEASCĂ PRIN RELIGIE[1]

de

ŞTEFAN PAŞCA
Profesor universitar, Cluj-Sibiu

Suntem, alături de Greci, cei mai vechi creştini din Europa răsăriteană. Spre deosebire de ei însă începutul creştinismului la noi coincide cu începutul fiinţei noastre etnice; strămoşii noştri nu s'au convertit, ci s'au format creştini; cei dintâi Români au fost închinători ai lui Hristos.

Intr'adevăr, în sămânţa de latinitate pe care împăratul Traian „părintele moşilor strămoşilor noştri Românilor" (Dim. Cantemir) şi urmaşii săi au semănat-o în această parte de lume se găsea şi germenele de viaţă a „legii ceii nouă". Coloniştii şi legionarii trimişi aici au adus, alături de atâtea culturi exercitate pe faţă sau pe ascuns în cuprinsul imperiului, şi pe cel creştin. Astfel, latinitatea şi creştinismul au crescut şi s'au întărit în mod aproape simultan, chiar dacă cel din urmă s'a putut manifesta numai în taină, în tot cursul stăpânirii romane în Dacia.[2] Prin retragerea oficialităţii romane de aici (a. 275) nucleele creştine rămase au putut, înaintea celor din imperiu, să-şi manifeste nestânjenite de oficialitate credinţa şi să o propage printre compatrioţii dela sate „păgâni" (lat. *pagani*) în mijlocul cărora trăiau acum de răul năvălitorilor.

Increştinarea în masă a Dacoromanilor s'a făcut însă numai în sec. IV-V.[3] Ea a fost realizată nu numai datorită propovedaniei în limba latină a misionarilor veniţi din dreapta Dunării, ci desigur şi râvnei elementelor creştine

---

[1] Conferinţă rostită în ziua de 6 Decemvrie 1943, la Universitatea „Regele Ferdinand I" din Cluj la Sibiu.

[2] Cf. C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, ed. III, vol. I p. 215 şi urm. In legătură cu istoria creştinismului în Dacia cf. bibliografia, p. 223–224.

[3] C. C. Giurescu, o. c. p. 215; cf. şi C. Daicoviciu, *La Transilvania nell'antichità*, Bucureşti 1943, p. 137, bibliogr. p. 130 şi 137.

indigene. Dar opera religioasă a acestor misionari (Audias, Sava, Nicetas, etc.) nu s'a limitat numai la captarea pentru credința creștină a sufletelor păgâne, ci va fi avut și scopul de a încuraja pe vechii închinători ai lui Hristos și de a le curăți religia de zgura atâtor practici și credințe păgâne care se furișaseră — și s'au menținut atâtea, până azi! — în creștinism. In sfârșit, ei vor fi urmărit și scopul de a organiza cât de cât viața religioasă și de a-i asigura astfel trăinicia.

In afară de încreștinarea Dacoromanilor, misionarii veniți din Balcani au realizat o operă tot atât de mare: au creat legături intime de ordin sufletesc între romanitatea mai puternică din Sudul Dunării și aceea mai firavă și lipsită de consistență administrativă din Nordul acestui fluviu, contribuind astfel la menținerea, prin credință, a unei strânse unități între frații de aceeași limbă. O dovadă de intensitatea legăturilor spirituale dintre Nordul și Sudul Dunării este terminologia creștină de origine latină din limba română. Terminii creștini fundamentali (*biserică, altar, cruce, rugăciune, Dumnezeu, creștin, păcat, preot, botez, cumineca, crăciun, sărbătoare, duminecă, Paști, Rusalii*, etc.)[1] sunt în cea mai mare parte comuni în graiul tuturor ramurilor de Români risipiți astăzi prin sudul Balcanilor sau pe malul Mării Adriatice, unii din ei sfârtecați de trunchiul neamului, de o mie de ani. Faptul acesta ne dovedește că înainte de despărțirea Românilor în diferite grupuri, ei au trăit laolaltă, într'o strânsă unitate de limbă și de credință.

Contactul între romanitatea din Balcani și cea din Nordul Dunării nu s'a manifestat, evident, numai pe teren religios. Incă din sec. IV, imperiul a reocupat puncte strategice de sprijin pe malul stâng al fluviului, așezând garnizoane, menținute până în sec. VI, pe vremea lui Iustinian, creatorul arhiepiscopiei cu sediul la Serdica, Iusti-

---

[1] Cf. O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I Paris, 1901, p. 251—252. V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului in Dacia*, București 1911; C. Diculescu, *Vechimea creștinismului la români. Argumentul filologic*, București 1910, S. Pușcariu, *Limba română*. I, Buc., 1940, p. 335. Alte indicații bibliografice la Giurescu, *o. c.* p. 223—224.

niana Prima, ce-şi întindea stăpânirea şi asupra unor părţi din regiunile noastre.[1] In incursiunile pe care barbarii, deveniţi stăpâni în Dacia, le făceau în Balcani, ei ridicau, adesea, de acolo, mulţimi de robi pe care-i aduceau încoace, spre a dispune de braţele lor de muncă. Astfel: Slavii, Avarii în sec. VI, iar mai târziu (sec. VII—IX) Bulgarii deveniţi stăpâni ai unor întinse regiuni balcanice şi de dincoace de Dunăre.

Rămaşi fără apărare în Carpaţi, strămoşii noştri, hărţuiţi necurmat de furia distrugătoare a hoardelor năvălitoare, au fost împiedecaţi de a-şi întemeia aşezăminte politice statornice, iar în viaţa religioasă s'au mulţumit cu ceea ce puteau primi dela fraţii de aceeaşi limbă din Balcani: de acolo le veneau păstorii sufleteşti, acolo episcopii „latini" înzestrau cu darul preoţiei pe cei ce aveau să ţină trează credinţa creştină în părţile noastre. Mai târziu ceva, când Bulgarii slavizaţi, deveniţi stăpâni la Sudul Dunării, s'au încreştinat şi şi-au organizat biserica printr'o ierarhie proprie, dar în dependenţă de Patriarhia, acum ortodoxă, dela Constantinopol, noi am intrat în zona de influinţă a ritului slav. Strămoşii noştri, acum *Români* — vorbind deci o altă limbă decât cea latină sau greacă pe care o auziseră în slujbele bisericeşti veacuri de-a rândul şi pe care n'o mai înţelegeau, — au adoptat pe încetul noul rit, slavon. Acest lucru s'a realizat cu atât mai uşor, cu cât, în Carpaţi, Românii trăiau demult în comunitate de viaţă cu Dacoslavii. Când, în sec. X, Bizantinii ajung iarăşi stăpâni la Dunăre, menţinându-şi această stăpânire până în sec. XII, ierarhia bisericii slave din Balcani a continuat să păstreze ea grija pentru trebuinţele sufleteşti ale credincioşilor din părţile noastre, menţinând un contact între cele două maluri ale Dunării, contact intensificat în timpul imperiului româno-bulgar al Asaneştilor, când s'a înfiripat şi la noi o oarecare ierarhie bisericească, prin prezenţa aici a unor episcopi care reuşeau nu numai să ţină trează conştiinţa creştină în formele unui rit ortodox bizantin, ci

[1] N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a Românilor*, vol. I, Vălenii-de-Munte, 1908, p. 10—11.

şi să convertească „occidentali" catolici, mai vechi sau mai recenţi, trăitori printre Români.[1]

*
* *

O ierarhie bisericească temeinică s'a creat la noi însă numai după întemeierea Principatelor române: în Muntenia la 1359, în Moldova 1401. Potrivit tradiţiei acum milenară, de dependenţă, în ale bisericii, de Balcani, cele două mitropolii care aveau să menţină şi să fortifice prin credinţă unitatea sufletească a tuturor Românilor de pe versantele Carpaţilor, s'au pus, cum era şi logic, subt autoritatea supremă a patriarhiei din Constantinopol.[2]

S'a spus demult şi se mai spune încă şi astăzi că ortodoxia — şi încă îmbrăcată în haina limbii slavone — a fost una din marile nenorociri care s'au abătut peste noi, că datorită ei poporul românesc a rămas veacuri de-arândul încătuşat în robia întunerecului,[3] că tovărăşia noastră de

[1] Scrisoarea din 14 XI 1234 a Papei Grigorie al IX-lea către regele Bela IV al Ungariei vorbeşte de „nişte popoare care se numesc Români", care „au diferite rituri şi datini" şi care „dispreţuiesc biserica romană, nu primesc tainele dela episcopul Cumanilor din acea dieceză, ci dela nişte pseudoepiscopi de ritul Grecilor şi mulţi Unguri şi Teutoni şi alţii trec la dânşii, făcându-se un popor cu Românii şi primind prescrisele taine dela ei". Ap. Şt. Meteş, *Istoria bisericii româneşti din Transilvania*, vol. I, ed. II p. 37.

[2] Faima puterii şi strălucirii Constantinopolului ajunsese şi în regiunile Norddunărene, căci numai aşa se explică grija domnilor români de a-şi trimite vlăstarele la învăţătură în această metropolă; unul din fiii lui Mircea cel Bătrân îşi făcea ucenicia militară ca ofiţer în garda imperială bizantină; un nepot al lui Mircea se distinsese chiar în mod deosebit în cadrele armatei bizantine, într'o luptă cu Turcii. Cf. D. Russo, *Elenismul în România*, Bucureşti, 1912, p. 43—44, ap. N. Cartojan, *Cărţile populare în literatura română. II. Epoca influenţei greceşti*, Bucureşti, 1938, p. 5—6.

În legătură cu ceea ce a însemnat Bizanţul pentru cultura românească în trecut, trimitem doar la frumoasa contribuţie a lui Alexe Procopovici, *Limpeziri* (grecism, fanariotism, slavonism, românism; întâietăţi spirituale). Bucureşti 1941. (Extras din volumul omagial lui I. Lupaş).

[3] „Secli pleni de intunerecu si de barbaria, de carea nece un Românu nu si póte adduce amente fóre grétia si infiorare, grétia pentru barbari'a si infiorare pentru stricatiunea ce ne-am causatu slavonismu in limba si in cultura intelectuale". Timotei Cipariu, *Discursu asupra istoriei limbei române*, in An. Soc. Acad. Rom. I (1867), p. 19; cf. acum în urmă P. P. Panaitescu, în „Rev. Fund. Reg.", XI (—1944) p. 127—128.

credinţă cu Bizantinii ne-a transfigurat sufletele, ne-a înjosnicit moravurile; că datorită ei nu ne-am putut bucura mult timp de binefacerile progreselor spirituale ale occidentului catolic şi că, în sfârşit, prin religia noastră ortodoxă ne-am înstrăinat, pentru sute de ani, de frăţietatea romanică luminată din Apus. Cine vorbeşte astfel uită însă condiţiunile de ordin istoric, geografic şi psihologic care au legat pentru un mileniu întreg pe strămoşii noştri de Bizanţ, şi că ortodoxia Românilor este o consecinţă logică a acestor condiţiuni. Uită că „nenorocirile" pe care le pun în sarcina ortodoxiei şi a dependenţei de Bizanţ sunt efectul unor condiţii de ordin politic şi social pe care le-au trăit înaintaşii noştri. Mai uită apoi să preţuiască roadele binefăcătoare pe care le-a adus credinţa ortodoxă în folosul conservării fiinţei noastre naţionale însaşi, în tot lungul veacului de mijloc şi până în sec. XVIII, deci într'un timp când biserica, mai mult chiar decât limba, era în stare să solidarizeze într'o unitate conştientă colectivităţile ameninţate. Căci, se ştie doar, înaintea conştiinţei de unitate românească prin limbă, a fost aceea a unităţii prin ortodoxie. Aceasta a mobilizat voinţa colectivă a înaintaşilor la rezistenţă dârză împotriva asalturilor susţinute şi repetate ale catolicismului unguresc din sec. XIII—XV în Principate şi în Ardeal şi a reformaţiunii în formă calvină, în sec. XVI—XVII, în Ardeal, asalturi care nu erau stimulate numai de râvna creştină — de altfel nici nu erau întreprinse cu mijloace „creştineşti" — şi nu urmăreau numai obiectivul religios, ci aveau la bază şi scopuri de natură politică.

O experienţă istorică tristă a făcut pe înaintaşii noştri să rămână statornic încadraţi — alături de Greci, de Bulgari, de Sârbi şi de Ruşi în marea comunitate religioasă a ortodoxismului: conştiinţa unei vecinătăţi primejdioase nu numai pentru independenţa politică, ci chiar pentru conservarea fiinţei etnice, şi pentru trăinicia datinilor milenare româneşti: Ungurii. Păgâni la început, ortodocşi pentru scurt timp, catolici apoi, şi însfârşit, în parte, reformaţi (calvini şi unitari), Ungurii s'au făcut cunoscuţi Românilor prin acte de deosebită cruzime. Cred că adver-

sitatea, teama, dispreţul Românului de totdeauna faţă de catolici — (cuvântul *latin* se păstrează popular până azi la noi cu accent unguresc: *látin(ă)* s. *létină* cu sensul de „eretic, necredincios, mişel, viclean; naţie străină, spurcată; om rău, liftă", cf. Dicţ. Acad.) — şi faţă de protestanţi — (cuvântul *calvin* însemnează popular „(om) fără suflet, tiran", ib.) — nu s'a datorit numai caracterului tradiţionalist al poporului nostru, sau conştiinţei superiorităţii dogmatice a ortodoxismului, cât, mai ales, faptului că cele două biserici, catolică şi reformată, îşi găsiseră propagandişti în Unguri. Mulţumită Ungurilor catolicismul şi reformaţiunea au devenit în ochii Românilor de pretutindenea şi din toate clasele sociale[1] nişte monstruozităţi de care să te fereşti ca de diavolul.

Dacă rezistenţa pe plan religios în Ardeal a luat pe încetul aspectul unei adevărate lupte naţionale la care s'au solidarizat Românii din toate provinciile — *oláh vallás* numeau Ungurii ortodoxia noastră, „legea românească", *magyar vallás*, legea lor, „calvinismul", — primejdia stăpânirii turceşti i-a determinat fatal să se încadreze într'o comunitate de caracter panortodox care a avut efecte im-

[1] Iată cu ce ochi priveau calvinismul şi efectele lui păgubitoare pentru Români doi mari cărturari ai noştri dela sfârşitul sec. XVIII: Miron Costin uimit că Vasile Lupu şi-a dat pe fiică-sa, Maria, de soţie cneazului Razivil, scria „(Legea calvinească) easte scornită de un mitropolit de Fiandra, de supt ascultarea Papei de Râm, *peste legăturile săboarelor* cu multe dumnezeeşti minuni legate. Iară calvinul numai prin singure faptele sale trupeşti osebite de sfânta sobornicească beseareca, au scornit acea leage, „leage rătăcită" (Let. 560). Stolnicul Const. Cantacuzino, în *Istoria Ţării Româneşti* (ed. Iorga, p. 132) îngrijorat de soarta Românilor din Ardeal terorizaţi de Unguri şi de calvinismul lor, scria: „...Pururea şi nevindecaţi [şi] Ungurii au stătut vrăjmaşi şi pizmaşi Românilor, şi atâta, cât, de ar fi putut, ar fi supus pe toţi sub jugul lor, cum şi pe mai multa parte din câţi se află acum în Ardeal i-au supus şi i-au făcut iobagi, săvai că în Ardeal sânt şi alţi neameşi români mulţi, şi Maramurăşul tot. Iar afară dintre aceia, mare parte şi din boierimea lor încă sânt de să trag din Romani; ci numai stăpânirea (=stăpânitorii) aceii ţări şi astăzi fiind calvini, şi ei [=nemeşii români] slujind la curte, s'au calvinit şi aşa tot Unguri să cheamă: schimbându-şi credinţa şi-au schimbat şi numele de Români". Stolnicul nu are păreri bune nici despre Papa, care „credinţă cu înnoite dogme decât *Biserica cea bătrână şi adevărată* a Răsăritului şi-au ales" [p. 149] şi nici despre „Papistaşi" care „adecăte mai mult cred într'ale Papei decât într'ale adevărului" [p. 150].

portante pentru toată desvoltarea noastră spirituală până în sec. XVIII. Inițiată de Biserică și îndrumată și susținută de ea, prin acțiunea propagandistică a cărturarilor greci, solidarizarea popoarelor ortodoxe avea un mare obiectiv: eliberarea de jugul semilunei care aducea suferințe egale tuturor popoarelor balcanice. După cum papalitatea a reușit să unească la un moment dat toată creștinătatea vestică „prin pacea lui Dumnezeu" a lui Urban II (a. 1095) împotriva păgânătății islamice, tot așa ortodoxia a fost, sau a vrut să fie, supt conducerea patriarhului constantinopolitan, pavăza de apărare împotriva Turcilor. Supt vraja ortodoxiei popoarele amenințate de Turci nu-și mai dădeau seama de deosebirea de rasă și de limbă care le separa unele de altele; trăind în condiții istorice și politice analoge și-au fixat o țintă comună, pentru atingerea căreia au luptat umăr la umăr, sute de ani: restabilirea imperiului bizantin, chezășia libertății lor și a strălucirii ortodoxiei. In acțiunea pentru realizarea acestui scop, domnii români întâiu (până în sec. XVII)[1] și apoi țarii ruși, au avut rolul de protagoniști. Principatele române au devenit un binefăcător loc de refugiu pentru cărturarii luminați ai ortodoxismului,[2] iar generositatea Domnilor sprijin mântuitor

[1] Avem dovezi că domnii români se considerau, prin ortodoxie, în drept să aspire la moștenirea usurpată de Turci a imperiului bizantin: la 1472 Ștefan cel Mare s'a căsătorit cu Maria, fiica lui Olubey din Mangup, care era din familia Paleologilor din Bizanț. După moartea socrului său, Ștefan a trimis trupe să lupte în Crimeia împotriva năvălitorilor turci conduși de Ahmet Pașa (a. 1475), fapt care a determinat pe Turci să deschidă seria războaielor împotriva Moldovei. După aproape un veac Iacob Heraclidul (a. 1561—1563) se intitula moștenitor al împăratului bizantin, iar Vasile Lupu (a. 1634—1653) se declara râvnitor și apărător al sfintei evsevii răsăritene. Cf. C. I. Andreescu, în „Biserica ortodoxă română" LII (—1934), p. 596—597.

[2] Amintesc aci numai pe Nicodim călugărul, fost stareț al mănăstirii Hilandar dela Muntele Athos, refugiat de Turci dimpreună cu ucenicii săi în Muntenia, ctitor — cu sprijinul lui Vladislav și Radu Voevod — al mănăstirilor Vodița și Tismana, cele dintâi mănăstiri de piatră dela noi (N. Iorga, op. cit. 40—4?). Nicodim a introdus la noi normele severe de vieață monahală și tradițiile de cultură ale călugărilor dela Sf. Munte (cf. N. Cartojan, *Ist. lit. rom. vechi*, I. Buc. 1940, p. 17). Ucenici de ai lui Nicodim s'au dus și în Moldova, unde au întemeiat Mănăstirea Neamțului și au făcut dintr'însa un strălucit centru de cultură bisericească.

La curțile domnilor români au fost găzduiți cu toată atenția, uneori pentru

pentru multe din așezămintele ortodoxe din Balcani sau din Orient.[1]

* * *

Oricât de mari au fost bunurile de ordin material sacrificate de Români în folosul ortodoxismului, oricât de deficitară viața noastră culturală din trecut, în comparație cu aceea a latinității occidentale sau a altor popoare catolice, folosul pe care l-am tras din tovărășia de credință nu poate fi tăgăduit. Prin „legea" tradițională au putut Românii — într'un timp când credința religioasă singură conducea popoarele pe drumul destinului lor — să se diferențieze de străini și să se solidarizeze în lupta de independență politică împotriva celor două state mai puternice vecine care îi amenințau direct: Ungaria și Polonia, ambele catolice. Acest fapt psihologic a înmugurit instinctul naționalismului nostru, iar nevoia de apărare continuă împotriva acelorași dușmani, reacțiunea colectivităților românești, patriotismul.

Cu tot caracterul de universalitate a religiei, ortodoxismul nu numai că n'a urmărit tendința de a înnăbuși conștiința unității etnice bazată pe rasă, limbă și obiceiuri a popoarelor credincioase dogmelor și formelor lui tradiționale și n'a patronat — așa cum au făcut alte religii până în veacul XVII în Ungaria cosmopolită — o acțiune de contopire a popoarelor de altă limbă — mai ales a conducătorilor acestora — în masa poporului dominant, ci a mijlocit și chiar a apărat, adesea direct, menținerea trează a acestei conștiințe. Atunci când, pe la mijlocul

---

ani întregi, ierarhi ortodocși de seamă, ca Patriarhul Teolipt al Constantinopolului, invitat de Neagoe Basarab la sfințirea Mănăstirii Argeșului după restaurarea ei; apoi, mai târziu, Matei de Pogoniana, Mitropolit al Mirelor, Ierotei de Monembassia, Ciril Lukaris, Neofit Rodinul, Patriarhul Macarie al Antiohiei, Dosithei al Ierusalimului și mulți alții.

[1] Fără să uităm bogățiile imense puse — prin închinarea atâtor mânăstiri din Principate mânăstirilor de aiurea — la dispoziția ortodoxismului, pomenim daniile împărătești făcute în interesul bisericii răsăritului de Neagoe Basarab și de alții Patriarhiei din Constantinopol și Ierusalim, sau comunităților monahale dela Muntele Athos sau din altă parte.

sec. XVII, calvinismul urmărea în Ardeal, prin toate mijloacele, fărămițirea unității românești, la apelul celor doi mari Ierarhi români, Petru Movilă și Mitropolitul Varlaam al Moldovei, toată ortodoximea, prin conducătorii săi ierarhici, și-a dat adeziunea la cele două sinoade ținute la Chiev (a. 1640) și Iași (a. 1642), în care s'a deschis lupta dogmatică pentru apărarea credinței ortodoxe tradiționale și implicit pentru fortificarea unității noastre amenințate. Când Gavril Bethlen se plângea Patriarhului constantinopolitan de starea „părăsită, întunecată, păgubitoare și rușinoasă" a preoților români din Ardeal, care „nu sunt în stare nici să citească, cu atât mai puțin să înțeleagă și să învețe sfintele evanghelii" și făgăduia că dânsul, Bethlen, ar putea să le arate oarecare „bunăvoință" și „protecție", însă cu o anumită „condițiune", Chiril Lukaris îi scria, la 2 IX 1629: „...Deoarece însă *condițiunea* pe care luminăția Voastră a stabilit-o *ca un fel de preț* pentru această bunăvoință a sa, și ne-a împărtășit-o nouă în scrisori cât se poate de secrete, este de așa natură, încât nu o putem înțelege limpede; *...credința supremului nostru oficiu patriarhal ne împedecă a o înțelege...:* noi pentru astfel de lucrare *nici decum nu putem da sprijinul nostru* în mod fățiș". Și cum Bethlen îl asigura pe Patriarh că pentru acțiunea de calvinizare a Românilor ardeleni are și asentimentul Turcilor, acesta i-a replicat: „Pentru a putea îndeplini aceasta în mod norocos și pacinic, înainte de toate ar trebui ruptă legătura de sânge și de simțiri care trăiește, deși în mod tainic, dar cu atât mai puternic, între Românii din Țara Transilvaniei și între locuitorii Țării Moldovei și Munteniei", și încheia: „dacă am sprijini din partea noastră pe față sau în ascuns o asemenea deserțiune, am săvârși un păcat".[1] De asemenea Patriarhul Ierusalimului care se găsea în Muntenia, la data apariției *Bibliei* dela București (1688), în Prefața la această Biblie, pe care a adresat-o lui Șerban Cantacuzino, după ce lăuda pe Domnul român pentru binefacerile pe cari i le datorește ortodoximea, scria textual: „La un norod întreg dai cuvântul lui Dumnezeu, ca oare ce

[1] I. Lupaș, *Documente istorice transilvane*. I Cluj, 1940, p. 177—179.

lumină fiind până acum supt acoperemânt, și o pui în sfeșnic, ca să lumineze celor din casă ai bisericii noroade, Rumânilor, Moldovenilor și Ungrovlahilor".[1]

Dacă panortodoxismul nostru a contribuit mult la păstrarea limbii slavone în biserică, până la sfârșitul sec. XVII, el a ușurat însă și trăinicia respectului pentru toată comoara de tradiții și datini care dau astăzi un caracter așa de specific poporului românesc. De altfel cred că nici zăbovirea atât de îndelungată a limbii slavone în incinta bisericii noastre n'a avut numai efecte nenorocite pentru istoria neamului românesc. Slavonismul însuși a constituit un baraj în plus care ne-a separat și mai mult de contactul cu cei care ne amenințau ființa și credința. Dacă în epoca de așezare a vieții noastre românești am fi avut în biserică și în viața de stat aceeași limbă cu Ungurii, este foarte probabil că precum o parte din pătura conducătoare a poporului nostru din Ardeal care, — supt presiunea statului primind catolicismul și mai târziu calvinismul — s'a pierdut în nobilimea maghiară și a fost desnaționalizată, tot astfel nu ar fi fost peste putință ca în aceleași împrejurări și o parte din pătura populară să fi fost pierdută pentru românism.[2] Prin deficiența suferită pe plan cultural cu menținerea în cinste a limbii slave, am câștigat pe plan național: s'au salvat dela înstrăinare multe elemente românești.

Ierarhii bisericii noastre de altfel nu au privit totdeauna cu ochi răi traducerea cărților bisericești în limba română. Dimpotrivă, unele erau cerute chiar de cler și cetite cu sete. Se opuneau deci numai traducerii textelor de ritual ortodox, dar încuviințau pe acele care nu prejudiciau acest ritual tradițional. In Epilogul la *Cazania* tipărită la Brașov în 1564 (cu sprijin calvin de altfel), Coresi arată că a luat cunoștință de „jelania a mulți preoți de tâlcul evangheliilor, ca să poată și ei propovedui și a spune oamenilor învățătură după cetitul evangheliei".[3] *Cazania*

---

[1] I. Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, I. București, 1903, p. 289.

[2] N. Cartojan, *Ist. lit. rom. vechi*, vol. I, p. 15.

[3] Bianu-Hodoș, *Bibl. rom.*, p. 51.

aceluiaşi Coresi, tipărită la Braşov la 1582, s'a tradus de pe un text slavon primit dela Mitropolitul Munteniei, Serafim, şi cu aprobarea Mitropolitului Ghenadie al Ardealului şi a clerului său: „Coresi diaconulu, ce era meşteru învăţatu într'acestu lucru, ...o scoase den cartea sărbească pre limba rumânească, împreună şi cu preuţii de la beseareca Şcheailoru de lângă cetatea Braşovului, anume popu Iane şi popa Mihai...; vrumu să se înmulţească în multe părţi şi chipuri cuvântulu lu Dumnezeu şi să se adaugă spre învăţătura legiei creştinească".[1]

Impotrivirea unora dintre ierarhii bisericii noastre faţă de introducerea limbii române în serviciul ritual cred că trebue socotită ca o măsură tactică de apărare împotriva calvinismului şi nu ca o lipsă de orice licărire de conştiinţă şi mândrie românească.[2] In Prefaţa *Liturghiei* tipărită la Bucureşti la 1680, Mitropolitul Teodosie Veştemeanu, după ce arăta că dă la lumină o asemenea importantă carte bisericească în care numai indicaţiile tipiconale sunt în româneşte, scria: „Iară Liturghia toată a o prepune pre limba noastră şi a o muta *nice am vrutu, nice am cutezatu;* dereptu mărturisescu *pentru multe alte pricini* ce m'au împinsu".[3] Prin urmare *n'a vrut şi n'a cutezat* pentru respectul faţă de tradiţie, şi *n'a vrut* fiindcă se ferea cu orice preţ să se găsească pe linia calvinilor care adoptaseră ca mijloc fundamental de propagandă principiul introducerii limbii poporului în biserică.[4] Să nu uităm că

---

[1] Diaconul Coresi, *Carte cu învăţătură* [1581] publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, Vol. I. Textul. Bucureşti, 1914, p. 6.

[2] Când în fruntea bisericii româneşti din Transilvania, a ajuns, împotriva voinţei unei părţi din preoţimea de aici, la 1682, un grec, Iosafat, popa Ioan Zoba din Vinţ i-a spus în faţă: „nouă nu ne trebueşti nici tu, nici darul tău, dacă nu ştii româneşte". cf. I. Lupaş, *Ist. bis.* 76.

[3] Bianu-Hodoş, *Bibl. rom.*, p. 234.

[4] Astfel trebue interpretată şi grija cu care Patriarhul Dositeiu al Ierusalimului ce se găsea la Bucureşti în momentul alegerii ca vlădică al Românilor din Transilvania şi acelaşi Teodosie mitropolitul au redactat cunoscuta instrucţiune dată lui Atanasie la 1698, cuprinzând printre cele 22 de puncte şi recomandarea solemnă ca să nu îngăduie în bisericile de supt păstoria lui decât slujba în slavoneşte sau în greceşte, încuviinţând doar ca evanghelia să poată fi cetită în româneşte. Cf. N. Iorga, *Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea.* Vol. I. Bucureşti, 1901, p. 43.

Teodosie însuşi a patronat tipărirea în româneşte a altor texte bisericeşti, care însă nu prezentau, pentru păstrarea ortodoxiei, importanţa *Liturghiei*. Inaintea lui Teodosie, alţi ierarhi români, stâlpi ai credinţei ortodoxe (Serafim şi Teofil al Munteniei, Varlaam şi Dosofteiu ai Moldovei) au patronat sau au lucrat la traducerea textelor bisericeşti în româneşte. Dosofteiu însuşi, mai îndepărtat de primejdia calvinismului, a avut curajul, la 1679, să tipărească un *Liturghier* în întregime românesc, tradus de el din greceşte, după ce primise încuviinţarea patriarhului din Alexandria pentru aceasta: „Din cât s'au îndurat Dumnedzău de ne-au dăruitu mila să dăruim şi noi acum de odată acest daru limbii (=poporului) rumâneşti, sfânta liturghie, scoasă pre limba rumânească... să'nţăleagă toţi carii nu'nţălegu sârbeaşte sau ellineaşte".[1]

*
* *

Prin întemeierea celor două mitropolii din Principate, biserica a devenit factorul de căpetenie, acum organizat, care a asigurat, peste graniţele politice, menţinerea şi fortificarea unităţii sufleteşti a tuturor Românilor de pe toate versantele Carpaţilor. Prin actul de întemeiere a mitropoliei muntene, mitropolitul Ţării Româneşti a fost recunoscut de Patriarhia din Constantinopol în ierarhia bisericii orientale drept „mitropolit al Ungrovlahiei şi Exarh al Ungariei şi Plaiurilor", deci al Munteniei şi al întregii Transilvanii.[2] In acelaşi timp jurisdicţia mitropoliei moldoveneşti s'a întins, cu unele întreruperi, şi asupra Românilor din Maramureş şi din nordul Transilvaniei.[3]

Acţiunea de unificare sufletească intreprinsă de cele două mitropolii a fost mult uşurată de faptul că Domnii din Principate, având stăpânirea unor ţinuturi din Transilvania, puteau ajuta nestânjeniţi, prin toate mijloacele, biserica de aici. Mircea cel Bătrân (1386—1418) cu-

---

[1] Bianu-Hodoş, *Bibl. rom.* p. 224.

[2] Dr. A. Bunea, *Ierarhia Românilor din Ardeal şi Ungaria*, Blaj, 1904, p 4—5, N. Iorga, *Ist. bis. rom.* p. 22—23.

[3] Şt. Meteş, *Istoria bisericii româneşti din Transilvania.* Ed. II, Sibiu 1935, vol. I p. 38—40.

prindea în stăpânirea lui „toată Țara Ungrovlahiei și părțile de peste munți"; era „Amlașului și Făgărașului herțeg și Banatului de Severin Domn".[1] Peste o sută și mai bine de ani Radu cel Mare al Munteniei primea (la 1507) din partea regelui Vladislav II, urmașul lui Matei Corvinul, domeniul Geoagiului, cu 19 sate,[2] iar Radul dela Afumați, Vințul de jos și Vurpărul.[3] In 1596, înainte de a ocupa Transilvania, Mihai Vodă Viteazul a primit stăpânirea „curții" Buia de lângă Mediaș, cu mai multe sate, și poate chiar și satul Mănărade de lângă Blaj.[4] Constantin Brâncoveanu avea deasemenea proprietăți întinse în Transilvania, pe care le cerceta de multe ori: Sâmbăta de sus și de jos, Poiana Mărului din Făgăraș și altele din alte regiuni.[5] Dintre Domnii moldoveni având feude în Transilvania amintim pe Ștefan cel Mare, care a obținut, după războiul cu Matei Corvinul, în 1475, pentru sine și pentru moștenitorii săi, Ciceiul (pe valea Someșului) și Cetatea de Baltă; Petru Rareș, în 1529 a dobândit dela Ioan Zápolya Bistrița și Rodna, cu toate veniturile și tot ținutul înconjurător, apoi Ungurașul și confirmarea stăpânirii Cetății de Baltă și Ciceiului.[6] In cursul celor vreo 80 de ani cât a ținut dominația Moldovenilor asupra acestor proprietăți, ea a lăsat urme în vieața poporului românesc de aici: mânăstirea și episcopia Vadului sunt creațiuni de seamă ale Domnilor moldoveni, ca să nu mai amintim alte atâtea opere generoase de ajutorare a bisericii transilvănene din partea Domnilor și boierilor din cele două Principate.[7]

In cuprinsul domeniilor lor din Transilvania, în biserici și mânăstiri ridicate de ei, Domnii români așezau

---

[1] C. C. Giurescu, *Ist. Rom.* I, p, 458. [2] *Ibid.* vol. II p. 123—124.

[3] *Ibid.* vol. I. p. 533. [4] Șt. Meteș, *o. c.* p. 174. [5] *Ibid.* p. 367.

[6] C. C. Giurescu, o. c. vol. II p. 163. Dintr'o conscripție din a. 1553 se vede că numai cetatea Ciceiului avea în stăpânirea sa 60 de sate. Cf. A. Bunea, *o. c.* 15-20. Printre alți Domni care au câștigat, prin cumpărare, proprietăți în Transilvania mai amintesc pe Gheorghe Ștefan al Moldovei, care a cumpărat dela Gh. Rákoczy II cetatea Solyomkő, jud. Bihor, de care țineau 30 de sate românești. Șt. Meteș, *o. c.* 349.

[7] Șt. Meteș, *Mânăstirile românești din Transilvania și Ungaria.* Sibiu, 1936, p. XV—XVI, XVIII—XIX, LXXXI; 1-2, 84, 96, 100, 103 ș. u., 136, 137-138, 149, 198-200.

preoţi şi călugări,[1] sau chiar episcopi aduşi de peste munţi. Din rândul acestora cunoaştem pe Anastasie, episcop al Vadului, faimos prin temperamentul său ostăşesc ca unul care alerga în întâmpinarea şi ajutorul domnului său, Petru Rareş, când acesta venea în Transilvania cu trebi războinice. Se crede[2] că Anastasie fusese, înainte de a ajunge episcop la Vad prin voinţa lui Rareş, episcop sau chiar mitropolit în Moldova. Acesta e un indiciu de grija pe care Domnii noştri o aveau de a înzestra biserica din Transilvania cu elemente clericale destoinice şi cu experienţă.

Prin dependenţa ierarhică a bisericii din Transilvania de cele două mitropolii din Principate s'a ajuns uşor să se şteargă aproape desăvârşit caracterul regional al bisericii şi mai ales al clerului din fruntea ei. Incepând în special din sec. XVI, de când datele istorice devin mai numeroase şi mai bogate, constatăm prezenţa în Transilvania a unui număr tot mai mare de clerici veniţi de dincolo de munţi, tot aşa cum elemente dela noi erau puse, adesea ca ierarhi de seamă, în slujba bisericii din Moldova sau din Muntenia.[3] Din seria înalţilor ierarhi bisericeşti din Ardeal, veniţi din Principate, menţionăm pe învăţatul vlădică Eftimie, fost egumen al Mânăstirii Neamţului, de unde a venit la noi în 1571 de răul lui Alex. Lăpuşneanu, primind aici, prin stăruinţa unor nobili ardeleni, probabil catolici, din partea lui Ştefan Báthory, îngăduinţa să propovăduiască legea tradiţională şi ritul ortodox printre Români tocmai într'o epocă în care Ungurii încercau o violentă acţiune de calvinizare a Românilor. Datorită excepţionalelor sale calităţi personale, Eftimie a fost înălţat de Ştefan Báthory „catolicul" la rangul de episcop (a. 1572). Chemat de Ioan Vodă cel Cumplit, învăţatul episcop a trecut în Moldova (a. 1574), ca episcop la Roman, după ce a caterisit pe episcopul Gheorghe din Ocna-Sibiului care înainte fusese episcop la Geoagiu şi apoi chemat la Roman de Alexandru Lăpuşneanu. La

---

[1] *Ibid.* p. LXXIX, LXXXI—LXXXII. [2] Idem, *Ist. bis. rom.*, p 70.
[3] Idem. *Mânăst. rom. din Transilv.* p. XC-XCVIII.

moartea lui Ioan Vodă cel Cumplit, Eftimie a revenit în Transilvania, ca episcop al Vadului.[1] Demn de amintit este apoi vrednicul mitropolit de Bălgrad, Dosofteiu, moldovean şi el, numit aici prin stăruinţa lui Ştefan Tomşa. Işi făcuse ucenicia duhovnicească la Putna şi a păstrat neîncetat relaţiuni foarte strânse cu clerul moldovean în mijlocul căruia avusese rosturi de seamă: „Am fost în Roman şi Huşi şi mai mare peste toate mânăstirile ţării Moldovei", scria dânsul pe o Evanghelie slavonă la 21 VI 1622.[2] Moldovean a fost şi vlădica Augustin dela Vad care renunţând (la a. 1616) la acest scaun episcopal s'a întors acasă.[3] Dintre ardelenii cărora li s'au încredinţat misiuni de seamă în ierarhia bisericească din Principate mai amintim aci numai pe Partenie Năsăudeanul care făcându-şi ucenicia la Homor, s'a întors acasă, de unde a fost chemat apoi şi numit egumen la mânăstirea Voroneţ (circa a. 1636),[4] pe Iorest, nefericitul vlădică al Bălgradului, nepăstuit şi întemniţat de calvini, devenit episcop la Huşi[5] şi pe venerabilul mitropolit al Munteniei, Teodosie Veştemeanul.[6]

Dar în afară de schimbul acesta de ierarhi dintr'o provincie în alta, contactul frăţesc pe tărâmul credinţei a fost mult intensificat prin obiceiul respectat strict mai bine de trei veacuri ca toţi ierarhii români din Transilvania (cu rarissime excepţii) să fie hirotoniţi de mitropoliţii Munteniei sau ai Moldovei. Mai presus de aceasta apoi anumite regiuni transilvane, ca Ţara Bârsei şi a Bârgauălor, găsindu-se prin poziţia lor geografică în nemijlocită apropiere de cele două Principate, îşi aveau preoţii hirotoniţi direct de mitropoliţii din Târgovişte sau din Suceava.

Conştiinţa unităţii neamului a putut câştiga teren în Transilvania şi printre fraţii de dincolo de Carpaţi şi prin intermediul unor slujitori mai modeşti ai altarului,[7] preoţi

[1] N. Iorga, o. c. p. 178-180, Şt. Meteş, *Ist. bis. rom.*, p. 91-93.

[2] N. Iorga, o. c. 230-232, Şt. Meteş, o. c. p. 336

[3] N. Dobrescu, *Fragmente privitoare la Istoria bisericii române*. Buc., 1905, p. 23.

[4] Şt. Meteş, *Ist. bis. rom.*, p. 100.

[5] N. Iorga o. c. p. 323-325, I. Lupaş, *Ist. bis.*, p. 96

[6] I. Lupaş, *Mitropolitul Teodosie Veştemeanu*, în „Revista Teologică", XXXIII (1943), p. 9—27 (şi Extras, p. 1—22).

[7] Şt. Meteş, o. c. p. 351.

şi călugări care cutreerau, în vremurile tulburi de altă dată, în lung şi lat pământul românesc, aşezându-se acolo unde credeau că pot împlini mai potrivit misiunea lor duhovnicească şi unde reuşeau să-şi asigure o existenţă omenească muncind pentru biserică. Numărul acestor slujitori ai ortodoxiei şi ai ideii de frăţietate românească era atât de mare, încât la un moment dat, delegaţii comitatelor în dieta transilvană s'au plâns (Oct. 1678) că preoţii veniţi din Principate se stabilesc în Transilvania, câte 3-4 într'un sat şi că unii dintre dânşii îşi câştigă chiar drepturi nobiliare şi moşii.[1] Cât era de supărătoare pentru autorităţile streine[2] din Transilvania acţiunea călugărilor români se vede din măsurile drastice care se luau împotriva lor, pentru a fi alungaţi din ţară. Unii din călugării veniţi la noi cutreerau satele vânzând odăjdii şi icoane, alţii cărţi bisericeşti tipărite în Principate sau copiate de dânşii, pe care credincioşii le cumpărau cu bani grei spre a-şi înzestra lăcaşurile de închinare. Alţii îndeplineau aici nobila misiune de dascăli.[3] Părintele Ştefan Meteş, harnicul şi vrednicul învăţat, căruia îi datorăm atâtea studii temeinice asupra trecutului politic, economic şi bisericesc al Transilvaniei noastre, ne-a arătat[4] misiunea nobilă pe care aceşti modeşti preoţi şi călugări au împlinit-o în folosul credinţei strămoşeşti şi în folosul ideii de unitate românească. Noi ne mulţumim să reproducem o notă de pe un manuscript bisericesc din sec. XVII, din care reiese nu numai colaborarea dintre aceşti călugări ci şi legăturile spirituale pe care dânşii le mijloceau între fraţii îndepărtaţi. Un diac ardelean însemna la 1662, pe un Liturghier slavon, dăruit bisericii din Şcheii Braşovului de către protopopul Vasii, următoarele: „Să se ştie de scrisoarea acestei Liturghii a popelui Vasilache de Braşeu, precum au scris Vasilova

[1] *Ibid.* o. c. p. 288.

[2] După ce a ocupat Transilvania, Mihai Viteazul, conştient de valoarea apostolatului *românesc* al slujitorilor bisericii, a trimis aici preoţi din Ţara românească: „Aflu că Valahul (Mihai) trimite preoţii lui în toate satele, la marginile ţării locuite de neamul său, ceea ce dă de bănuit", raporta generalul Basta. Cf. E. Hurmuzachi, *Doc.* XII p. 626, ap. P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1936, p. 179—180.

[3] Şt. Meteş, *Mânăst. rom. din Transilv.*, p. CVIII.

[4] In cele două lucrări des citate mai sus.

Ghelasie, călugăr la mânăstirea Dobromirna (Dragomirna), şi apoi s'au pristăvit. După aceea m'am apucat eu, Ion, diacul unguresc din Ardeu, din ţinutul Cetăţii de Baltă de pe Târnava cea mică, din sat Cerghid cel mare, feciorul lui Aron Bob Andonie, de am scris cu multă osteneală... de am săvârşit când am şezut în Moldova la mânăstirea Bistriţa".[1] Unul din cei mai harnici călugări-dieci veniţi, din Moldova mai ales, a fost Vasile Sturza, care a străbătut toată Transilvania, lăsând pretutindeni urme de priceperea şi hărnicia cu care copia texte religioase pe care i le plăteau credincioşii români spre a le dărui bisericilor.[2]

Intimitatea legăturilor sufleteşti pe care le-a creat clerul între fraţii de acelaşi sânge e ilustrată nu numai prin daniile generoase pe care Domnii din Principate le-au făcut neîntrerupt pentru biserici, ridicări, renovări sau înzestrări de lăcaşuri dumnezeeşti, tipografii[3] sau tipografi[4] trimişi în Transilvania spre a asigura hrana sufletească a Românilor de aici — ci şi prin „tratatele" pe care Domnii din Principate le încheiau în folosul fraţilor de dincoace de munţi[5] şi prin intervenţiile energice pe care Domnii sau

[1] „Bis. ort. rom". XI p. 1055. ap. Şt. Meteş, *Ist. bis. rom.* p. 342.

[2] Despre rolul diecilor moldoveni în viaţa culturală a Românilor ardeleni în trecut, cf. V. Mangra, *Cercetări literare-istorice*, Buc. 1896, p. 11-29, Ciuhandu Gh., *Diecii din Bihor* în „Tribuna" Oradia, 1919, nr. 46-52, Şt. Meteş, o. c. passim şi în *Mânăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu 1936, p. XCXX ş. u.; N. Drăganu, *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIII-e siècle*, (în „La Transylvanie") Bucarest, 1938, p. 54.

[3] Prin generositatea frăţească a lui Matei Basarab a reuşit vlădica Ghenadie al Transilvaniei să aibă „şriftul" necesar imprimării cărţilor bisericeşti pe seama Românilor de aici. Meşterul tipograf care avea să utilizeze acest „şrift" venise şi el din Muntenia. Cf. N. Drăganu, *Cea mai veche carte rákoczyană*, în „Anuarul Inst. de Ist. Naţională", Cluj I (—1922), p. 162—164. Cf. şi T. Marcu, *Statornica unitate românească*. Sibiu, 1942, p. 7—8.

[4] Dintre tipografii cei mai de seamă veniţi în Transilvania de peste munţi, amintesc aci, în afară de Popa Dobre (circa a. 1640), pe Diaconul Coresi, care a desvoltat o prodigioasă activitate în folosul cărţii bisericeşti între anii 1559 şi 1581 şi pe Mihai Iştvanovici, trimis aici de Constantin Brâncoveanul (a. 1698), „patronoşu adevăratu al sfintei Mitropolii de aici dinu Ardealu" (cf. Bianu-Hodoş, *Bibl. rom.* p. 375).

[5] In tratatul încheiat între Mihai Viteazul şi Sigismund Báthory, 1595, se prevedea ca toate bisericile româneşti din Transilvania să fie supuse Mitropoliei din Târgovişte, care putea exercita astfel o protecţie asupra bisericii asuprite dela noi. N. Iorga, *Ist. bis. rom.*, p. 218—219, P. P. Panaitescu, o. c. p. 178—179.

ierarhii din țările române le făceau în folosul conducătorilor noștri spirituali năpăstuiți de Unguri.

Atunci când mitropolitul ardelean Ilie Iorest a fost scos din scaun și întemnițat de calvinii lui Gheorghe Rákoczy, și eliberat din temniță numai în urma unei garanții de 1000 de taleri pentru care au stat „24 de chizeși", marele mitropolit Varlaam al Moldovei, dimpreună cu episcopii Romanului, Rădăuților și Hușilor, au adresat țarului Mihail Feodorovici o scrisoare de recomandare pentru Iorest, la 2 Iunie 1645, în care printre altele se spune că „pe urmă... a sculat diavolul... pe popa cel mare al craiului, anume George Ciulai, care se află în erezul luteran în care sunt și craiul și toți Ungurii. Și l-a clevetit pe Iorest... și a adus mărturii mincinoase și i-a făcut mare nedreptate și tot ce a avut au luat dela el și l-au legat și l-au închis în temniță; nouă luni a pătimit, fiind izgonit, și cu el o mulțime de preoți creștini". Scrisoarea cerea ajutor dela țar, pentru ca Iorest să poată elibera de obligație pe cei „24 de chizeși".[1] Atunci când năpasta calvină-ungurească a lovit și mai crunt pe mitropolitul Sava Brancovici, Domnul Țării românești, Șerban Cantacuzino, îi trimitea vorbă principelui Mihail Apaffy că este în stare să cheltuiască și 500.000 de taleri spre a-l scoate din scaun, pentru a răsbuna astfel nedreptatea și sălbătăciile comise împotriva lui Sava.[2]

* * *

Mai presus de toate însă, factorul de căpetenie care a luminat mințile și a încălzit inimile Românilor de pretutindeni, îndrumându-i pe cărările mântuitoare ale unității de simțire românească, a fost *cartea:* tipăritura ori manuscriptul de cuprins religios sau istoric în limba română. Prin cartea bisericească tipărită cu sprijinul darnic al Domnilor, sau al marilor ierarhi, sau al altora, cărturarii noștri au strecurat necontenit în sufletele credincioșilor nu numai

[1] I. Lupaş. *Doc.* I p. 229—231, dar mai ales S. Dragomir, *Relațiile bis. rom. cu Rusia în veacul XVII*, p. 104—106.

[2] C. C. Giurescu, o. c., III p. 164. Ajuns stăpân al Transilvaniei, Mihai Viteazul a cerut și a obținut dela Dieta transilvană scutirea preoților români de iobăgie. Cf. P. P. Panaitescu, o. c. p. 180.

frumusețea mângăietoare a scripturilor sfinte, ci adesea și conștiința că aparțin cu toții unei familii românești, vorbind aceeași limbă și având aceeași origine. Epiloagele cărților slavonești tipărite în veacul al XVI mărturiseau că cei care au cheltuit și cei care s'au ostenit cu lucrul au fost îndemnați de „dragostea cea către dumnezeeștile sfinte biserici" (*Evangheliarul slavon* din 1512),[1] de „dragostea sfântului Duh și de iubirea sfintelor și dumnezeeștilor biserici" (*Molitvenicul slavon* din 1545,[2] *Triodul-Penticostar slavon* din 1558—1559,[3] *Evanghelierul slavon* din 1562 și 1579[4]), de „dragostea către lucru... ca să fie (Octoihul) în dar și în cinste și spre lauda sfintelor biserici și întru pomenirea și iertarea păcatelor" (*Octoihul slavon* din 1574[5] și *Triodul slavon* din 1578[6]), sau arată că au fost determinați de faptul că „văzând în timpurile din urmă din partea popoarelor de altă credință mare stricăciune și cădere sfintelor biserici, ...am adunat câte am putut să cuprind cu mintea mea, ca să fie spre luminarea și strălucirea sfintelor biserici" (Ghenadie al Ardealului în *Sbornicul slavon* din 1580[7]), tipăriturile *românești* din acest veac mărturisesc că au un scop didactic: „să fie popilor rumânești să înțeleagă, să învețe Rumânii cine-su creștini" (Coresi în *Evangheliarul rom.* din 1561[8] și în *Psaltirea slavo-română* din 1570) sau „să fie de învățătură și grămăticiloru" (*Psaltirea slavo-rom.* din 1577). Este interesantă în această privință Predoslovia la Cazania lui Coresi dela 1581 din care îmi îngăduiu să citez un scurt pasaj: „Aceastâ folositoare de sufletu carte, Evanghelie cu învățâturâ, cătrâ mai mare învățâturâ și dereptare sufleteloru și trupureloru, nărodului celuia ce creade în Hristosu, deaderâ, a săborului și apostoleasca beseareсâ depururea să o aibâ întreagâ, și sănâtoasâ să o păzeascâ, nici să adaugâ nici să ia nemica; înțelegâtorilor aceștiia, tuturoru să le fie de treabă...". Cartea avea deci scopul să lumineze mințile celor ispitiți, dintre Români, să-și părăsească credința strămoșească „derept ce că mulți oameni

[1] Bianu-Hodoș, *Bibl. rom.* p. 17. [2] *Ibid.*, p. 26.
[3] A. Filimon, în „Dacoromania" V (—1929), p. 602.
[4] Bianu-Hodoș, *Bibl. rom.*, p. 47.
[5] *Ibid.*, p. 60. [6] *Ibid.*, p. 68. [7] *Ibid.*, p. 84. [8] *Ibid.*, p. 45.

creştineşti întru multe chipuri de credinţe şi de învăţături noauo pleacâ-se şi întru părerile loru-şu sălbâtâcescu-se, şi deîntru o împreunare (=unitate) a credinţeei ce era lăcuindu ei se întorcu, şi den sfâtuirea legiei şi a credinţeei iară ei se striinează".[1]

Acelaşi scop al apărării credinţei şi deci al unităţii neamului prin ortodoxie îl mărturiseşte Udrişte Năsturel în Prefaţa *Evangheliei cu învăţătură* dela Govora, din 1642, tradusă de dânsul: „Numai mila rudei meale creştinilor m'au îndemnatu spre aceasta, că *văzuiu în neamul nostru mulţi* unii ca aceia... oameni... carii pentru ne(şti)inţă se *depărtară* cu învăţături striine... răsluşindu-se... *de credinţa adevărată*... cu ereticii împreunându-se... (Am scos această carte) să fie propovedanie creştinătăţii *noastre* a sfintei beseareci apostolească a răsăritului".[2]

Conştiinţa unităţii neamului prin limbă este ilustrată de Simion Ştefan, Mitropolitul, în vestita prefaţă către cetitori a *Noului Testament* dela Alba-Iulia, din 1648, când atrage atenţia că „Rumânii nu grăiescu în toate ţărâle într'un chipu", şi deci s'ar putea ca să nu înţeleagă bine toţi cei în mâna cărora va ajunge tipăritura lui. Aceasta însă „nu-i de vina noastră, ce-i de vina celuia ce-au răsfirat Rumânii printr'alte ţări, de s'au amestecat cuvintele cu alte limbi, de nu grăiesc toţi într'un chip".[3]

In acest al XVII veac, tipăriturile se adresează către „toată seminţia românească" (Varlaam, *Carte românească de învăţătură*, Iaşi, 1643)[4] sau „sfinţiilor voastre fraţi duhovnici rumâneşti" *(Pravila cea mică* din 1640)[5] şi sunt oferite ca „daru limbii (=poporului) rumâneşti" (Dosofteiu, *Dumnezeiasca Liturghie*, Iaşi, 1679).[6] Intr'ânsele începe să se vorbească de „româneasca limbă (=popor) de bun neam,... (care) să trage de pre sânge rudă împărătească" (Dosofteiu, *Parimii*, Iaşi 1683).[7] Ele, mai ales cărţile tipărite cu cheltuiala lui Constantin Brâncoveanu, se împărţeau gratuit:

---

[1] Puşcariu-Procopovici, o. c., p. 3.

[2] Bianu-Hodoş, *Bibl. rom.*, p. 121.

[3] *Ibid.*, p. 170. Aceeaşi afirmaţie şi la Popa Ioan Zoba din Vinţ, în *Sicriul de aur*, tipărit la Sebeş, 1683, *ibid.*, p. 273.

[4] *Ibid.*, 139. [5] *Ibid.*, 109. [6] *Ibid.*, 224. [7] *Ibid.*, 265.

„să se dea la pravoslavnici în dar" și erau menite „rodului nostru rumânesc, atâta scăzut, de multe, și mai ales de învățătură" (*Mărgăritare*, 1691),[1] să fie „spre folosul *de obşte* al neamului românesc" (*Pravoslavnica mărturisire*, 1691),[2] al „neamului nostru întreg, celor den casă a besearecii noroade: Rumânilor, Moldovenilor și Ungrovlahilor" (*Biblia*, 1688),[3] căci „noao jalnic și plânguros lucru iaste într'atâta micșorare și călcare rodului nostru cestui rumânesc, carele odată și el între puternicile neamuri și între tarii oameni să număra, iară acuma atâta de supus și ocărît iaste, cât nice învățătură, nice știință, nice armă, nici legi, nici nice un obiciaiu întru totu rodulu ce să pomenească astăzi rumân nu iaste,[4] ce (ca) neşte nemearnici și orbi... dela streini și dela varvari, doară și dela vrăjmașii rodului nostru cer și împrumutează, și de carte, și de limbă și de învățătură. O, grea și dureroasă întâmplare!" (Teodosie Veștemeanu, în Prefața *Liturghiei* din 1680).[5]

Din veacul al XVII-lea încoace, literatura noastră bisericească, prin cărțile tipărite, începe să stimuleze și sentimentul de mândrie românească prin sublinierea obârșiei noastre romane, desbătută cu atâta nobilă pasiune de cronicarii al căror scris nu a avut însă norocul să vadă lumina tiparului decât tocmai în veacul al XIX. In cuprinsul *Psaltirii* în versuri a lui Dosofteiu (1673), și-a publicat Miron Costin (cf. f. 265 r.) stihurile sale stângace despre originea noastră din Italia, vorbind de „viața cestui neam" cu care Traian „Țara rumânească umplut-au, Ardealulu totu și (țara) Moldovenească".[6] Inaintea apariției revoluționarelor studii istorice și filologice ale ctitorilor Școalei ardelene, Episcopul dela Râmnic, marele Chesarie, în *Mineele* sale (1779), profita de ocazie spre a arăta în anumite obiceiuri românești dovada romanității noastre și exclama entuziast: „aflu linia neamului rumânesc din vechi trăgându-se, din slăvit neam al Romanilor, a cărora slavă au

---

[1] *Ibid.*, 318. [2] *Ibid.*, 323. [3] *Ibid.*, 289.

[4] Nota autorului: „Intre Rumâni ce zicem, cuprindem și pe Moldoveni, că tot dintr'o fântână cură".

[5] *Ibid.*, 234. [6] *Ibid.*, 214.

strălucit împreună unde s'au întins soarele razele" (în Prefaţa la *Mineiul pe Ianuarie*, Râmnic, 1779[1]).

Totuşi, nota care precumpăneşte scrisul nostru bisericesc vechiu tipărit, cum e şi natural, este aceea de a menţinea unitatea neamului prin unitatea religiei tradiţionale. Propagatorii de samă, conştienţi, ai acestei unităţi au fost până la sfârşitul veacului al XVIII-lea tot cărturarii din Principate. Atunci când furia implacabilă a calvinismului unguresc şi-a pus în aplicare toate mijloacele de luptă împotriva ortodoxismului în Transilvania şi când a apărut vestitul *Catechism calvinesc* în româneşte, la 1642, doi cărturari luminaţi, un muntean, mireanul Udrişte Năsturel şi un moldovean, Mitropolitul Varlaam, au pus la cale sărirea în ajutorul fraţilor din Transilvania. Şi cum arma de apărare ce se cerea pusă în mâna Românilor transilvăneni ameninţaţi trebuia să fie de ordin dogmatic, misiunea de a da un *răspuns* la catechismul calvinilor şi-a luat-o învăţatul mitropolit Varlaam (Iaşi, 1645). Răspunsul l-a adresat către „creştinii den Ardeal şi către alţi creştini carii sintu pravoslavnici,... iubiţi creştini şi cu noi de un neam, Rumâni... ce sinteţi cu noi într'o credinţă"...[2] In prefaţă, istoriseşte cum a ajuns să cunoască tipăritura calvină, pe care „dacă am cetit, ...o am aflat plină de otravă de moarte sufletească", din care pricină „mare grijă şi multă scârbă au cuprins sufletul şi inima mea" şi „aducându-mi aminte de *datoria* cea nenumărată ce am *să lupt* şi să propoveduescu şi să întărescu sf. ivanghelie şi poruncile şi tainele besearecei noastre... carele *din bătrâni* sint date" s'a apucat să scrie pentru a arăta „strâmbătura şi tâlcul cel rău" al cărţuliei calvine, sigur de altfel, că „credinţa voastră ce-aţi apucat voi dintâiu şi d'început" sunt chezăşia că „nici unul din voi cărţile ceale ereticeşti şi dăscălia... lor în număr nu le socotiţi".[3]

Cărţile româneşti tipărite s'au bucurat de o foarte mare răspândire în toate provinciile. E suficient să amintesc în

---

[1] *Ibid.*, vol. II p. [2] Cf. I. Lupaş, *Doc.* 231-235.

[3] Prefaţa *Răspunsului* lui Varlaam a fost reprodusă în întregime şi de I. Lupaş, *Doc.*, p. 231-235.

privința aceasta cazul *Cazaniei* lui Coresi din Brașov 1582, din care voievozii din Principate au introdus, cu știrea vlădicilor multe exemplare,[1] al *Cazaniei* lui Varlaam (Iași 1643) și mai ales al tipăriturilor brâncovenești din care se găsesc multe pe la bisericile românești din Transilvania.[2] Aceeași circulație au avut-o și manuscriptele bisericeșt provenite din Moldova și Muntenia, încât pedepse aspre amenințau din partea autorităților transilvane pe cei ce se încumetau, în sec. XVIII, să mai aducă încoace cărți de peste munți.[3]

*
* *

Amurgul veacului al XVII-lea, veacul eroic al luptelor noastre pentru credință și epoca de cristalizare a solidarității românești, a adus — în locul unor binefăcătoare satisfacții pentru îndelungatele suferințe îndurate de Transilvăneni și pentru sacrificiile seculare neprețuite ale fraților din țările române — o dramatică lovitură dată ideii de unitate sufletească. In adevăr, Unirea unei părți a clerului Românilor de aici cu biserica Romei a zguduit profund întreagă cărturărimea noastră de pretutindeni și a sbuciumat îndelung și dureros masele populare din Transilvania. Mulți din conducătorii vieții noastre publice vedeau în Unire începutul desagregării noastre, iar în protagoniștii ei pe niște vânduți străinilor, demni de osândă. Totuși, privită în totalitatea rezultatelor ei, Unirea nu a devenit o nenorocire pentru evoluția vieții românești, și aceasta datorită unor cauze multiple. Inainte de toate pentru faptul

[1] „Der Moldner und Walachische Waida durch der Wladickenn ihre Czustim wnnd Consens ettliche wnnd ville exemplaria in ihre Länder hineinführenn kauffenn wnnd iezt dieselbe dem armen Volck furtfragenn wnnd predigenn lasenn"... se spune într'o scrisoare adresată de către judele Brașovului, celui din Bistrița, din 14 VIII 158?. Cf. E. Hurmuzaki, *Doc.* XI, București, 1900, p. 656.

[2] Cf. N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria Românilor.* Vol XIII, București, 1906; I. Bârlea, *Insemnări din bisericile Maramureșului.* București 1909; N. Iorga, *Activitatea culturală a lui Constantin Brâncoveanu,* în Analele Acad. Române, seria II, Ist., vol. XXXVIII, p. 169-171; N. Filimon, în „Dacoromania" V, p. 601 ș. u.

[3] Cf. Șt. Meteș, *Mănăstirile rom. din Transilvania,* p. CI-CIII; O. Ghibu, *Din istoria literaturii didactice românești,* în Analele Acad. Rom. Ist. Seria II tomul XXXVIII. București 1916. p.

că ea a fost socotită, chiar de ierarhii clerului român care au adoptat-o, nu ca un act religios, ci ca un act politic și administrativ, menit să pună capăt — în momentul când trupele austriace ocupaseră Transilvania, punând-o astfel în dependență directă de Austria — atâtor silnicii, umilințe și violențe pe cari Ungurii calvini le exercitau de un veac și jumătate împotriva bisericii, a clerului și a poporului român. „S'au silit ereticii... să infecteze religiunea bisericii românești, ...s'a comăndat și s'a impus clerului român să publice în biserică și să învețe poplul (= poporul) că icoanele sunt numai niște ornamente ale bisericilor și ale caselor și că oamenii nu sânt datori a observa ajunul mercurea și vinerea și celelalte ajunuri ale anului...; (cu) amenințări, lingușiri și măiestrii se silea ca să inducă pe Români să îmbrățișeze unirea cu dogmatele cele perverse ale ereziei lor; ...preferea pe predicatorii eretici episcopilor români și episcopului calvinesc îi da putere supremă peste mitropolitul și clerul român; ...se chinuia și se căznea Românii cei tari în credință, mai ales persoanele bisericești, ba încă se și bătea (= erau bătuți), precum s'a întâmplat cu mitropolitul Sava II (Brancovici)... îngreuia și pe celalalt cler cu sarceni, servițe, zile de clacă, tribute, vămi și alte greutăți, ca pe niște țărani omagi (sic! = iobagi)", acestea sunt constatările pe care Teofil le-a făcut în sinodul ținut la Alba-Iulia în Februarie 1697,[1] acestea sunt cauzele reale și aspectul adevărat al Unirii. In adevăr, manifestul din 7 X 1698 al lui Atanasie și al celor 38 de protopopi ai săi precizează că prin acceptarea celor 4 puncte „dogmatice" nu însemnează nici o schimbare în formele și orânduielile tradiționale ale bisericii românești, nici în slujbă, nici în liturghie, — în rit deci — nici în datina posturilor,[2] nici în alte practici religioase. Actul dela 1700

[1] Cf. „Magazinu Istoricu pentru Dacia". Vol. III. București, 1846, p. 267—270.

[2] Cf. I. Lupaș, *Mitropolitul Teodosie Veștemeanul* (Extrasul) p. 13. — Tradiționalismul românesc s'a dovedit astfel mai puternic decât silniciile calvine și decât insistențele diplomatice iezuite. Francisc Forgach, istoric ungur amestecat în rosturile noastre în sec. XVI scria așa: „Românii țin cu toții foarte mult la legea grecească. Nu s'a găsit nici unul care de frica pedepsei să fi îndrăznit a mărturisi altă dogmă... Ei nu socot că poate fi nelegiuire mai mare decât să mănânce carne în zilele oprite". Ap. N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*. Ed. II, vol. I p. 244. Iezuitul An-

are o izbitoare asemănare cu cel al lui Ioniță Caloianul dela 1200, care prin „hrisovul" său către Papa preciza că „nu și-au legat legea și obiceiurile cele mai dinainte, ci numai așa s'au supus bisericii Romei, ca să ție pe Papa mai presus între Patriarchi, (și) să nu hulească pe latini și obiceiurile lor".[1]

Din Unire au rezultat multe discordii și chiar mari dușmănii printre cărturarii noștri din sec. XVIII, ceea ce a adus o slăbire a unității naționale, chiar dacă prin forma manifestărilor lor în fața altarului Românii au rămas una. Norocul cel mare al românismului din acest timp a fost rugul cel nou la care și-au încălzit simțirea tinerii ardeleni trimiși să facă studii serioase teologice în Occident, latinitatea, și suflul cel nou european numit al „luminilor"[2] care începuse să împrăștie norii întunecați și grei ai concepției medievale despre lume, despre vieață, despre religie și să arate ochilor uimiți ai oamenilor, ai popoarelor, cerul strălucitor al unor idealuri nouă, de libertate și egalitate socială și națională. Cărturarii noștri au înțeles la timp, poate și supt presiunea maselor populare, inutilitatea neînțelegerilor religioase, și de-a-valma, clerici și mireni, au devenit curând apostoli și uneori martiri ai unității și libertății românești. Astfel, religia, „legea" noastră tradițională a continuat să fie temeiul vieții spirituale, iar slujitorii ei apostoli înfocați ai românismului și ai unității lui.

tonio Possevino, într'un raport scris la 13 X 1583 către secretarul Galli, afirma că este peste putință să se realizeze ceva în folosul catolicismului cu Românii, nici chiar în Transilvania, căci nici aici „nici unul n'a putut fi convertit până acuma la altă religie". A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. II. Bucureși, p. 274-276.

[1] Cf. Gheorghie Șincai din Șinca, *Hronica Românilor și a mai multor neamuri, încâtu au fostu eale amestecate cu Românii...* I—III. Iașii, 1853—1854. s. a. 1202.

[2] Cf. D. Popovici, *Literatura română în epoca „luminării"*. Curs litografiat, ținut la Facultatea de Litere și Filosofie din Cluj în 1938-39.

DESPRE BISERICA ROMÂNEASCĂ [1]

de

Diacon NICOLAE MLADIN

Profesor la Academia teologică „Andreiană"

De sigur ar fi atâtea de spus asupra Bisericii române și atâtea fapte vrednice de a fi pomenite, dar limitele timpului mă obligă a nu mă pierde în amănunte, ci a mă rezuma la câteva elemente esențiale. De aceea atrag atenția numai asupra următoarelor date: 1. că Biserica românească este Biserică a poporului; 2. că ea este ramură vie a Bisericii ortodoxe.

I. *Creştinismul ca element de temeiu al ființei româneşti.* Spre a înțelege această realitate, trebue să prezint — fugar — câteva date istorice. Mai importante sunt următoarele trei:

1. *Perioada daco-getică.* Dacii, locuitorii străvechi ai Țării româneşti, sunt un element de temeiu al poporului românesc. Ei sunt fiii acestui pământ. In ce constă caracterul deosebit al poporului dac? In religiositate. Strabo, cel mai bun cunoscător al Europei de acum 2000 de ani, observă următoarele asupra locuitorilor carpatini: „Este un fapt, care nu poate fi pus la îndoială de nimeni și care rezultă din întreaga istorie dacă: zelul religios a fost, de când există lumea, momentul decisiv în caracterul lor". Dacii credeau în nemurirea sufletului (Herodot). Și după învățătura lui Zalmoxes, ...socoteau sufletul mai presus decât trupul: „Numai cine are un suflet sănătos, poate să mențină și trupul sănătos", este principiul daco-getic, prețuit și admirat chiar și de Socrate. In cerul luminilor nestinse vitejii erau fericiți împreună cu Zalmoxes. „Ca dovadă că primatul sufletului (și credința în nemurire) la Daci nu era o simplă teorie, este faptul că o parte dintre ei (Kapnobații) trăiau în poeni singuratice, ascetic, și mai mult con-

[1] Dintr'o conferință ținută la Luther-Akademie (Sondershausen) 13 Aug. 1942.

templativ". Ei au fost comparaţi de Flavius Josephus cu Essenii: ei au fost premergătorii monahismului creştin. „Totodată importantă e şi circumstanţa că ei aveau pe lângă regele-soldat şi un fel de rege spiritual, Marele Preot, cu care autoritatea de stat se sfătuia în toate situaţiile grele".[1]

E de înţeles — în această perspectivă — de ce, între celelalte religii ale imperiului roman, creştinismul era cea mai potrivită religie pentru sufletul dac. S'ar putea spune că „Dacii au fost aproape creştini înainte de creştinism".[2]

2. De aici pricepem şi o altă realitate istorică, pe care trebue s'o amintim acum: *încreştinarea Românilor n'are nici o dată fixă.* Se poate spune doar atât că ea cade în perioada de formare a poporului român. Cucerirea Daciei (105) de către Romani transformă Dacia într'o înfloritoare Provincie romană: Dacia felix, dar înseamnă totodată şi încorporarea Daciei în şuvoiul credinţei creştine care începuse a se revărsa în întreg imperiul. Tradiţia desenează ca misionar al Sciţiei pe sf. Apostol Andrei. In orice caz rămăşiţele arheologice din sec. II—IV, mărturiile lui Origen şi ale altor scriitori bisericeşti, expresiile limbii bisericeşti, sunt o suficientă dovadă că încreştinarea acestei ţări cade între sec. II—VII. In aceste secole, prin amestecul Dacilor cu Romanii, se născu un nou popor: Românii, un popor care vorbeşte o limbă romană, posedă capacitatea intelectuală şi organizatoare a Romanilor, dar poartă în sânge moştenirea dacă a vitejiei, iubirii de neam, jertfelniciei şi religiosităţii. Această perioadă de formare a poporului este şi perioada încreştinării lui. Aşadar, în momentul în care poporul român — ca popor deplin închegat — păşeşte în lumina istoriei, el apare ca un popor creştin. Românii n'au nici o zi sau un an de convertire: ei s'au născut creştini. De aceea creştinismul — în firea românească — nu este un element străin, venit sau impus dinafară, ci constitue *un element esenţial,* de bază, al Românismului. Poporul român nu cunoaşte în istoria lui nici o perioadă de păgânism: el este creştin dintru început, dela origini.

[1] Cf. Prof. S. Mehedinţi: Was ist Siebenbürgen? p. 55.

[2] Idem, ibidem, p. 90.

3. A treia dată istorică este următoarea: Biserica — în dramatica istorie a Românilor — a fost întotdeauna o *Biserică a poporului,* maica alinărilor, puterea întăritoare, cel mai sigur adăpost al Românismului. Ţinut de trecere a năvălirilor barbare, ţara noastră a suferit vreme de zece secole şi mai bine năvala Hunilor, Avarilor, Pecenegilor, Ungurilor, Cumanilor, Tătarilor, Turcilor. Impărăţia romană zăcea în ruine. Cum au supravieţuit Românii acestor furtuni ale vremilor, este într'adevăr o enigmă a istoriei. Deslegarea enigmei constă în credinţa creştină; că Dumnezeu a fost o cetate de apărare pentru fiinţa noastră naţională, este o certitudine trăită, evidentă. In acest timp, legea creştină deveni şi lege a vieţii sociale, naţionale, economice, politice — lege civilă. Astfel s'a format din tradiţia juridică romană şi creştinism „un fel de constituţie nescrisă, care s'a numit „lege românească" sau „obiceiu al pământului", iar în documente „jus valachicum".[1] Legea creştină este însăşi canonul de vieţuire al neamului românesc. Ea a fost cel mai puternic sprijin al poporului carpatin. Şi aşa a rămas — în tot cursul istoriei — până astăzi. Dacă Românii au înfrânt toate împotrivirile veacurilor şi s'au deşteptat la o nouă viaţă, aceasta este urmarea poziţiei centrale a Bisericii şi a credinţii în viaţa poporului.

Se mai poate întreba de ce Românii sunt aşa de nestrămutaţi în credinţa şi în ritul lor, de ce Biserica este centrul spiritualităţii româneşti, de ce — chiar şi azi — viaţa românească, în toate compartimentele ei, este aşa de puternic colorată religios? — Este o moştenire a evlaviei dace, o urmare a coincidenţii între încreştinare şi formare ca popor, rezultatul unei istorii. Toate aceste fapte nu pot fi amintite aici decât fugar; dar cel ce cunoaşte poporul român, cel ce studiază istoria, cultura, literatura sa, cel ce vede ţara aceasta sfinţită de nenumărate mânăstiri, biserici şi cruci, acela se poate convinge că mărturia lui Strabo despre Daci este valabilă şi despre Români: ei sunt un popor esenţialmente religios, adică profund creştin. Credinţa este o trăsătură fundamentală a fiinţii româneşti.

---

[1] Cf. S. Mehedinţi o. c. p. 92.

II. Şi prin aceasta am ajuns la a doua parte a conferinței mele: *Biserica română* ca ramură (mlădiță) a Bisericii ortodoxe. — Vă simt sufletele îmbulzite de mulțimea întrebărilor: Care este caracteristica Ortodoxiei? Cari sunt dogmele ei? Care-i poziția ei față de Sf. Scriptură? Care raporul cu statul? Care forma de viață? Şi multe altele. De sigur e imposibil a le rezolva pe toate. De aceea îmi limitez expunerea numai la două elemente: 1. *Specificitatea Ortodoxiei; 2. Sinteza dintre național și ecumenic în Biserică.*

1. *Specificitatea Ortodoxiei, aşa cum ea determină (caracterizează) și viața Bisericii române.*

Teologia occidentală admite astăzi, în general, că creștinismul oriental e aproape identic cu creştinismul primelor veacuri creştine. In viața Bisericii orientale adie încă trăirea pascală și harică (Rusalii) a comunității primare; în ființa ei este toată măreția, toată splendoarea vremilor patristice. Apusul înseamnează dinamică, desfăşurare, evoluție; în timp ce Orientul pare o lume statică, încremenită. Aparent e aşa, dar nu aceasta e și realitatea. Căci chiar dacă Biserica orientală a păstrat formele străvechi, ea posedă ceva mai mult: *şi spiritul originar. Şi duhul e viață,* chiar și atunci când nu înseamnează evoluție. Biserica ortodoxă este Biserica străveche în formă, conținut și duh.

Care este centrul Bisericii orientale? — Centrul Bisericii orientale este Hristos. Biserica ortodoxă nu admite autoritatea papală tocmai de aceea pentru că simte prea adânc prezența lui Hristos, ca o realitate neîndoielnică. Hristos este veşnic prezent; El e sigurul Cap al Bisericii. El este Domn, Kirios, — Atotstăpânitor, Pantocrator. Prin El lumea întreagă s'a creat; în El se realizează și noua creație isbăvitoare a lumii. El este Mântuitor și Domn, adorat de îngeri și oameni, pe pământ și în cer.

Când cineva păşeşte peste pragul unei Biserici ortodoxe, nu se poate sustrage impresiei că Hristos — cu prezența Lui — umple și stăpânește totul. In mijloc se înalță o cupolă măreață, ca lărgimea de azur a cerului peste dorurile pământului; sus în cupolă e Hristos ca Panto-

crator, îmbrățișând universul; împrejurul Lui, ierarhiile cerești ale îngerilor și Biserica cerească a sfinților săvârșind sfânta Liturghie. In Biserică, jos, comunitatea pământească prăznuește — deopotrivă cu îngerii și sfinții — aceeaș taină negrăită a sfintei Liturghii. Biserica pământească și cerească este un trup, un duh: Hristos este viața Ei, stăpânul Ei, călăuzitorul Ei.

Această trăire, această viziune totalitară și-a găsit cel mai bun interpret în scrierile ce s'au păstrat sub numele lui Dionisie Areopagitul. Pentru Dionisie Areopagitul, cosmosul este ierarhic structurat: el este creat în trepte. Piatra *există*, pentru că participă la existența divină; planta și animalul există și trăesc, pentru că participă la existența și viața divină; omul există, trăește și are viață spirituală, pentru că participă la existența, viața și gândirea divină. Ingerii sunt ființe pur spirituale: ei există, viețuesc, cugetă și privesc (intuitiv) adâncurile duhului divin. Toate sunt din Dumnezeu: El le-a creat; năzuința lor firească este întoarcerea la sânul lui Dumnezeu. Dumnezeu este lumină și toată creatura suspină după strălucirea luminii; Dumnezeu e frumsețe și frumsețea Lui cheamă creatura sub zările cerești ale Veșniciei; Dumnezeu este iubire și iubirea Lui se revarsă în întreg universul și atrage totul la Sine. Așa cum soarele luminează peste întinderile pământului și — în lumina lui — viețuesc toate, tot așa Dumnezeu este centrul din care lumina cea veșnică a iubirii, a harului se revarsă peste cosmosul întreg. Lumina e aceeaș, dar participarea e în chip ierarhic stabilită: creaturile primesc lumina divină după capacitatea lor de cuprindere. Ingerii — ca ființe pur spirituale — pot privi nemijlocit lumina divină: ei văd pe Hristos în mărirea Lui dumnezeească. Dar și ei felurit: ei constitue astfel o ierarhie cerească. Oamenilor, această vedere nemijlocită le e numai făgăduită: ei vor ajunge la „vedere" — ca îngerii — în viața cea veșnică. Căci între ei și Dumnezeu — astăzi — este cortul (vălul) trupului pieritor, care — la vreme — se va schimba întru nestricăciune. Totuși noi avem chiar aici viața cea vecinică, noi primim *aici* harul iubirii lui Hristos, dar ascuns, în taină, învălit în semne vizibile, — sfintele Taine.

In sf. Taine e permanenta prezență a lui Hristos; în sf. Taine ni se împărtășește însuși Hristos; în sf. Taine primim plinătatea vieții divine: acum în credință, altădată în vedere.

Din această ierarhică structurare a cosmosului și din necesitatea sf. Taine, urmează — în chip neîndoielnic — și necesitatea ierarhiei bisericești, ca „econoamă a tainelor divine", după scrisa Scripturii...

Intreb din nou: care este esența Ortodoxiei? — Hristos. Intru cât Hristos? Hristos-Mântuitorul? Hristos-Cel răstignit? Hristos-propovăduitorul iertării? Nu se poate răspunde: nu. Patimile și răstignirea sunt în chip dramatic trăite în Ortodoxie mai ales în Săptămâna Patimilor: asceza vieții ortodoxe e concretizarea practică a acestei împreună-trăiri cu Hristos cel răstignit. Dar Hristos care este în chip deosebit prăznuit în Ortodoxie este Hristos-Biruitorul asupra păcatului, a morții, a diavolului, înviatul Kirios, transfiguratul Iisus; Hristos-începutul unei vieți noui: *Hristos-Viața.* Lumina, transfiguratoarea lumină a Invierii străbate toată viața Bisericii ortodoxe. Creștinismul este evanghelie, e bucurie. Ce ar fi Creștinismul fără Inviere? — O filosofie, o morală, o religie ca orice altă filosofie, morală sau religie. „Dacă Hristos n'a înviat, zadarnică este propovăduirea noastră, zadarnică este și credința voastră" (I Cor. 15, 14). Hristos însă a înviat din morți; aceasta este certitudinea creștinismului primar, bucuria lui, viața lui, inima lui. Lumina Celui înviat, nebiruita putere a Invierii domină viața creștină dintru început. De ce? — Pentru că evanghelia, vestea bucuriei, lui Iisus nu este *numai* iertarea păcatelor. Nu: „Am venit — zice Mântuitorul — ca lumea viață să aibă..." (Ioan 10, 12). Dumnezeu s'a întrupat nu numai spre a ierta păcatele, ci spre a face pe om părtaș la viața vecinică a Dumnezeirii, la natura divină — după mărturia sf. Apostol Petru. Sau într'o expresie patristică: Dumnezeu s'a făcut om ca pe om să-l îndumnezeească. Indumnezeire nu după natură, ci după har.

Ortodoxia este trăirea, experierea harului divin ce se revarsă, a luminii veșnice, a Frumuseții cei neasemănate, a Vieții cei fără de sfârșit, care umple și transfigurează

viaţa pământească. Ea este cerul pe pământ: „In Biserica măririi Tale stând, în cer a sta ni se pare", cântă credincioşii la serviciul divin. Această trăire au avut-o şi trimişii Rusiei când au participat la sf. Liturghie în sf. Sofia din Constantinopol. Urmarea a fost încreştinarea Ruşilor în rit ortodox.

Această trăire a transfigurării cosmice, a îndumnezeirii, a nouei vieţi harice, este o experiere comună, reală, generală în sf. Taine, în Liturghie, aşadar în sf. Euharistie. Fiecare creştin trăieşte în sf. Liturghie această negrăită unire cu Hristos[1]: cerul e deschis, lumina cea veşnică se revarsă în valuri peste oamenii pământului. Ei cântă şi lăcrimează de bucurie; ei trăesc în ceruri. Prin Botez suntem nou-născuţi, prin Mirungere suntem întăriţi în noua viaţă, dar coroana şi ţinta vieţii este sf. Impărtăşanie; în Ea ni se dă însuşi Hristos. El e viaţa noastră şi noi templul Lui; El e butucul — noi, viţele. Căci cel ce nu e botezat cu apă şi cu duh nu poate intra în viaţă (Ioan 3, 5] şi cine nu mânâncă trupul Fiului Omului şi nu bea sângele Lui nu are viaţă întru sine (Ioan 6, 44). Hristos „n'a luat oamenii de pe pământ ci i-a lăsat aici, dar i-a făcut cereşti şi le-a dat o viaţă cerească. El nu ne-a condus în ceruri, ci a plecat cerurile şi s'a coborît la noi — precum zice Profetul: El a plecat cerurile şi s'a coborât la noi (Ps. 17, 10). — Prin sfintele Taine apare Soarele dreptăţii ca printr'o fereastră în această lume"... (cf. N. Cabasila: Viaţa în Iisus Hristos trad. germ. p. 168). Şi lumina veşniciei transfigurează întregul cosmos.

Ortodoxia este Biserica învierii, Biserica transfigurării. Acest fapt îşi găseşte expresie nu numai în trăirea liturgică generală, comună, ci şi în vieţile sfinţilor. Simeon Noul-Teolog (sec. 11) şi Serafim de Sarov (sec. 18-19) — spre a numi numai două personalităţi reprezentative — au gustat, încă în viaţa lor terestră, această trăire; trupurile lor au fost infuzate de lumina harului şi străluceau ca Mântuitorul pe muntele Tabor. O voce din lumină grăi:

[1] De sigur aceasta presupune „curăţenia inimii", câştigată în lupta ascetică a purificării. Crucea este întotdeauna premergătoarea Invierii.

„Aşa vor fi drepţii, după înviere, în împărăţia cerurilor". Era o pregustare a vieţii veşnice, o anticipare a vederii de dincolo de moarte. Transfigurarea taborică, lumina Învierii este cea mai intimă, mai adâncă năzuinţă a monahismului oriental [isihasmul s. ex.] şi a creştinului ortodox. Câtă bucurie, câtă măreţie ascunde această trăire în sine, se poate mărturisi numai prin cunoscutele cuvinte apostoleşti; „Doamne! Bine este nouă să fim aici"!

2. De aici putem înţelege cum *Biserica ortodoxă* — Biserică a transfigurării — *este totdeodată ecumenică şi naţională*. Ea cuprinde cer şi pământ, suflet şi har, aşa cum curcubeul este oglinda luminii în bobul de ploaie. Nici o duşmănie între Biserică şi Naţiune, între suflet şi har, între natură şi supranatură, ci creştere organică, conlucrare firească: sufletul poporului zămisleşte, creşte, înfloreşte sub razele veşnicei iubiri, precum copacii pădurii înverzesc sub căldura soarelui. Neamurile sunt realităţi creaturale naturale. Precum soarele nu transformă o floare în alta, ci în lumina lui creşte toată varietatea multiplă a vieţii, tot aşa Soarele dreptăţii — Hristos — luminează sufletul neamurilor şi neamurile umblă în lumina Domnului, cum scrie Apocalipsa. Lumina e ecumenică, este aceeaş: Hristos. Tot ceea ce priveşte mijlocirea vieţii dumnezeeşti este ecumenic. De aceea toate Bisericile ortodoxe au aceleaşi şapte sfinte Taine, acelaş canon al Sf. Scripturi, aceeaş Ierarhie, aceeaş Liturghie, aceleaşi dogme şi canoane, acelaş monahism... Unitatea Ortodoxiei e în Taine, în Ierarhie şi Dogme. Viaţa divină (îndumnezeitoare) şi mijloacele prin care această Viaţă se comunică oamenilor constitue ecumenicitatea ortodoxă.

Ce este naţional? — Naţional este: constituirea (organizarea), limba şi — natural — trăirea. Fiecare popor are Biserica lui, Ierarhia lui, Organizarea lui autonomă.[1]

Ortodoxia este o Biserică a poporului, dar şi o Biserică ecumenică. Pentru că Duhul Sfânt — care pretutindeni acelaş duh este — a dat Apostolilor darul de-a vorbi

[1] Nu e locul să vorbim aici despre Patriarhatul ecumenic din Constantinopol.

în diferitele limbi ale omenirii, neamurile — de atunci înainte — sunt membre, ramuri ale Bisericii lui Hristos. Harul divin nu distruge natura, nici n'o lasă neschimbată, ci o iluminează, o perfecționează și îi dă desăvârșita creștere întru veșnicie... Ortodoxia, Biserică a transfigurării are și simțul creșterii organice, al realităților concrete: *ea mijloceşte transfigurarea lumii în concreta ei varietate.* Ea nu distruge, nu uniformizează, nici nu se altoește superficial fără a provoca nici o schimbare: ea transfigurează. Ea nu este nici Internaționalism abstract, uniformizator, nici Individualism anarhic, pulverizator; Ea este o Simfonie, o dumnezeească Simfonie, în care toate glasurile creaturii sunt îndreptățite, dar peste care și în inima căreia stăpânește unitatea Duhului Sfânt. Ortodoxia e trupul viu al lui Hristos — compus din daruri și membre diferite — străbătut însă de valurile aceluiaș sânge, de lumina aceluiaș Duh.

*

Și acum, *ca încheiere*, aș dori — în puține cuvinte — să vă dau un exemplu istoric spre a arăta cum Biserica română a fost și este într'adevăr un membru viu al Bisericii ortodoxe-ecumenice, cum toate Bisericile ortodoxe participă împreună la suferință, se bucură împreună, se simt unite în aceeaș viață. Amintesc numai câteva fapte.

a) Biserica română a dat Bisericii ruse — și întregii Biserici ortodoxe — pe marea personalitate din sec. al 17-lea, Petru Movilă, Mitropolit al Chievului, care era originar dintr'o familie voevodală română. El e vestit prin aceea că a dăruit Ortodoxiei cunoscuta „Mărturisire ortodoxă". Sinodul dela Iași (1642) a făcut din această carte aproape un Catehism al Ortodoxiei

b) In sec. al 18-lea a fost o mare mișcare de înnoire spirituală în toată Biserica ortodoxă, din care s'a născut și stareţismul rusesc. Centrul acestei înnoiri a vieții monahale și mirenești a fost în România (Paisie Velicicovski).

c) Din sec. al 14—19-lea Ortodoxia din Orient a fost în mare primejdie prin stăpânirea turcească. Românii — ca și Rușii — au susținut cu bani și daruri Bisericile Orien-

tului. Mai ales sf. Munte Athos — centrul monahismului ortodox — păstrează şi azi nenumărate mărturii ale dărniciei româneşti.

In sec. 17—18 s'au tipărit — în România — multe cărţi bisericeşti în limbile Orientului pentru fraţii creştini în strâmtorare.

d) Şi, în sfârşit, — poporul român şi-a înţeles viaţa ca un sacrificiu permanent pentru apărarea Ortodoxiei şi a întregii Creştinătăţi, mai ales împotriva pericolului turcesc. Toată istoria românească este o luptă necontenită cu Semiluna. Mircea cel Bătrân (1386—1418), Ioan Corvin de Huniade, Ştefan cel Mare (1457—1504) — numit de Papa Pius IV „Atlet al Creştinătăţii" — şi Mihai Viteazul (1593—1601), sunt eroii poporului român, dar şi eroii Creştinătăţii, apărătorii culturii occidentale. „Eu sunt gata să sufăr orice pentru binele creştinătăţii" — scrie Mihai Viteazul împăratului Rudolf. (S. Mehedinţi, op. cit. p. 95); iar Ştefan cel Mare, care a avut nu mai puţin de 40 de războaie, înălţa după fiecare biruinţă câte o biserică: el a zidit 42 mănăstiri şi biserici. „După fiecare luptă poruncea în întreaga ţară post şi rugăciune!" Nu mie-mi aparţine biruinţa, ci Domnului: Lui I se cuvine mulţumita, iubirea şi slava. „Această atitudine nu este numai o trăsătură personală, ci ea e caracteristică întregului neam carpatin" (S. Mehedinţi, op. cit. p. 91). Căci Ortodoxia este nu numai Biserica transfigurării, ci şi *Biserica smereniei:* cu cât mai adâncă este smerenia, cu atât mai luminoasă e transfigurarea.

Dacă astăzi Românii luptă — alături de Germania — împotriva bolşevismului ateu, acest fapt este consecinţa unei tradiţii istorice şi expresia convingerii lăuntrice că biruinţa aparţine Domnului, în care şi prin care totul există şi viază. Biserica românească — după perioada de apăsare musulmană şi după martiriul Ortodoxiei ruseşti — crede într'o Înviere şi o nouă mărire a Ortodoxiei. Credem, aşteptăm: zorile învierii luminează peste veac...

Viena, Noemvrie 1943

BIBLIOTECILE I. P. SF. MITROPOLIT NICOLAE

de

SABIN SIBIANU

Ori cât de aprig ar fi ritmul epocilor de creație pe nu importă ce tărâm — vi le puteți imagina altfel? — răgazul unui popas este, din când în când, nu numai îngăduit, dar și util. In asprele încleștări ale celor mai îndârjite lupte — cele purtate pentru biruința luminii cu atât mai vârtos — intervin adeseori pauze: e necesară regruparea forțelor, în vederea acțiunilor ulterioare; sau, poate, o operație de evaluare a câștigurilor cu cari s'au soldat întreprinderile de până aci.

De aproape un pătrar de veac, Sibiul ortodox se afirmă cu o vigoare îndeobște recunoscută pe tărâmul culturii noastre bisericești. Arhipăstoria I. P. Sf. Mitropolit Nicolae, *epocală* în ansamblul ei, a făcut *școală* în acest domeniu. Monumentalul volum omagial pe care fruntașii clerului și ai intelectualilor noștri mireni i l-au dedicat Inaltului Ierarh la'nceputul verii anului 1940, ne-ar putea dispensa pentru multă vreme de ori ce încercare recapitulativă a îmbelșugatelor Sale înfăptuiri. Avem un consemn în acest sens, pe care ne este cu neputință să-l respectăm întru totul. Adevărul, cel puțin în anumite împrejurări, trebue să premeargă smereniei. In cazul de față, cu atât mai vârtos.

Intre ctitoriile culturale ale I. P. Sf. Mitropolit Nicolae, bibliotecile *Seria Didactică* (SD) și *Seria Teologică* (ST) dețin fără îndoială întâietatea. S'a împlinit nu de mult *un deceniu* de când au fost pornite la drum aceste instrumente de afirmare a elitelor teologice și științifice crescute, îndrumate și ocrotite de luminatul nostru Chiriarh.

SD, în apariţia ei istorică, deţine întâietatea: era în primăvara anului 1933 când primul volum al acestei biblioteci scăpase de sub teascurile harnicei noastre tiparniţe şaguniene.

Câteva luni mai târziu i-a urmat ST. Cuvântul către cititori pe care I. P. Sf. Mitropolit Nicolae al Ardealului l-a aşternut în fruntea versiunii româneşti a renumitei lucrări „Ortodoxia", de Sergiu Bulgakoff, este un întreg program de muncă ştiinţifică, menită să sporească vaza Bisericii străbune în afară şi înrâurirea ei asupra orientărilor culturale dinlăuntru. Transcriem câteva fragmente din cele mai semnificative:

„De mult timp simţeam la noi nevoia unei publicaţiuni care să stimuleze, să strângă la un loc şi să pună în evidenţa cetitorilor lucrările ştiinţifice chemate să arate şi să justifice poziţiile doctrinale ale teologiei ortodoxe.

Ca cel ce, înainte de aceasta cu un sfert de veac, iniţiasem „Revista Teologică" şi în legătură cu ea „Biblioteca Bunului Păstor" — în genul lor cele dintâi încercări în mitropolia noastră ardeleană, — mă simt dator să iau, paralel cu ele, şi iniţiativa acestei noi publicaţiuni, care să răspundă exigenţelor sporite ale vremii de azi, în domeniul teologiei noastre ortodoxe.

Astăzi, faţă de ce era mai înainte cu un sfert de veac, ne găsim — slavă Domnului — între împrejurări cu totul schimbate. Nedreptele graniţi despărţitoare suprimate, şi altele nouă aşezate pe bună dreptate acolo unde trebue să rămână, dau Bisericii, scoasă la libertate şi unificată pe întreagă întinderea ţării, avantagiul, ca roadele muncii ştiinţifice din sânul ei să circule, neîmpedecate, dela o margine la alta, fructificându-i credinţa şi viaţa religioasă. Nivelul intelectual, pregătirea teologică, ca şi activitatea practică a preoţimii noastre fac progrese tot mai îmbucurătoare. Facultăţile teologice dela Cernăuţi, Bucureşti şi Chişinău, ca şi Academiile teologice organizate în fiecare centru al eparhiilor din Ardeal, sunt şi trebue să devină din ce în ce mai mult instituţiuni de elaborare şi focare productive ale ştiinţei teologice. Numărul şi pregătirea ştiinţifică a scriitorilor în domeniul teologiei, ca şi izvoarele de cercetare şi mijloacele

de investigaţie, au sporit simţitor — şi probleme atrăgătoare, în legătură cu frământările vremii şi altele cari se ridică deasupra lor, cheamă la întrecere forţele tinere. Intr'adevăr, astăzi avem puteri de muncă, avem mijloace de muncă, avem teren de muncă — dar munca însaşi trebue încurajată şi organizată, ca să-şi reverse efectele ei binefăcătoare în valuri cât mai largi.

Un astfel de mijloc va fi publicaţia noastră.

Scopul ce-l urmărim este desvălirea comorilor ortodoxiei şi răspândirea lor în sânul preoţimii şi al intelectualilor noştri mireni, a căror dragoste de Biserică a dat, cu deosebire în ultimul timp, semne vădite de trezire şi înviorare. Odată cu afirmarea punctului de vedere ortodox, va fi, în mod firesc, inevitabilă examinarea poziţiei doctrinelor şi opiniunilor deosebitoare ale celorlalte confesiuni, cu deosebire ale celor ce s'au apropiat de noi cu intenţiuni de cucerire a sufletelor. Dar aceasta se va face în spirit irenic şi urmărind, prin mijloacele ştiinţei, elucidarea adevărului, căci triumful definitiv numai lui *i se cuvine — după cuvântul Mântuitorului:* „Adevărul vă va slobozi pe voi" *(Ioan 8, 32).*

Nu ne vom mărgini numai la lucrări originale, ci vom învesmânta în limba noastră şi scrieri cari ne pot fi de folos dintr'alte limbi".

Lucrul început acum zece ani, a mers înainte fără preget. Cu fiecare volum nou, a crescut zestrea bibliotecilor amintite şi nu mai puţin prestigiul lor.

Am mai avut, la noi, încercări de specia aceasta. Nici una din ele n'a vădit atâta viabilitate şi n'a dobândit atâtea succese.

Vreme de un deceniu, bibliotecile amintite au hărăzit ştiinţei teologice ortodoxe române 38 de lucrări temeinice. Fiecare bibliotecă parohială din cuprinsul Arhiepiscopiei ortodoxe române de Alba-Iulia şi Sibiu a fost îmbogăţită cu tot atâtea volume, din care membrii clerului nostru şi-au cules — pe cale particulară sau în conferinţe preoţeşti — merindea trebuincioasă primenirii cunoştinţelor lor teologice şi înţelepte îndrumări pastorale, catehetice, omiletice şi duhovniceşti.

Execuția lor tehnică este la înălțimea exigențelor actuale ale artelor grafice.

Imprimate sub directa purtare de grije a I. P. Sf. Mitropolit Nicolae, Inaltul Ierarh și-a luat asupră-și osteneala citirii corecturilor mai tuturor acestor lucrări. De neprețuit ajutor i-a fost, în această direcție, P. Sf. Episcop Nicolae Colan al Vadului, Feleacului și Clujului, în anii 1933—1936, iar de atunci încoace până astăzi Păr. Diacon Grigorie T. Marcu, profesor la Academia teologică „Andreiană" și Directorul acestei reviste.

Cu toate dificultățile inerente vremurilor de răsboiu, colecțiile SD și ST merg înainte, ocrotite de Chiriarhul iubitor de cultură care înainte cu un deceniu a încrustat aceste două pietre de mare preț în superba cunună a înfăptuirilor netrecătoare ce-i împodobesc arhipăstoria.

*

CÂTEVA AMĂNUNTE ELOCVENTE

privitoare la bibliotecile SD și ST[1]

Intre anii 1933—1943 au apărut

în **SD**	13 volume, totalizând	4.306	pagini
„ **ST**	25 „	„ 6.766	„
Total . . .	38 volume totalizând	11.072	pagini

Tirajul minim: 1.200 exemplare; maxim: 3.000 exemplare. Considerând tirajul mediu de 1.500 exemplare, rezultă că **SD** și **ST** totalizează până acum 57.000 exemplare.

Cele 38 volume ale **SD** și **ST** reprezintă *34 lucrări originale* și *4 traduceri* (toate în **ST** nrii 1, 6, 8 și 12).

Ele se grupează, pe specialități, precum urmează: *Teologie dogmatică* 6 (**ST** nrii 1, 2, 3, 4, 21, 24); *Studii biblice* 4 (**ST** nrii 14, 17, 20, 23); *Istorie bisericească* 5 (**SD** nrii 3, 6, 9, 11, 13); *Drept bisericesc* 4 (**ST** nrii 7, 13, 18, 25); *Studii catehetice* 4 (**SD** nrii 2, 5, 7, 10); *Predici* 2 (**ST** nrii 11, 12); *Cărți de educație religioasă-morală* 4 (**SD** nrii 1, 4, 8; **ST** nr. 8); *Teologie pastorală* 1 (**ST** nr. 15); *Sectologie* 1 (**ST** nr. 9); *Ascetică și mistică* 1 (**ST** nr. 10); *Filosofie (psihologie) religioasă* 6 (**SD** nr. 12; **ST** nrii 5, 6, 16, 19, 22).

---

[1] Vezi catalogul lor în prospectul de editură ce se anexează la acest fascicol.

Colaboratori: **SD** 7, **ST** 18, total 25; dintre cari Români: **SD** 7, **ST** 14; Străini: **ST** 4.

Iată numele lor şi funcţiunea actuală:

I. Autori:

1. *Lăzărescu* Vasile Dr., Episcopul Timişoarei
2. *Popoviciu* I. Nicolae Dr., Episcopul Orăzii (Beiuş)
3. *Berdiaeff* Nicolae
4. *Bodogae* Teodor Dr., prof. univ. la Academia teologică „Andreiană", Sibiu
5. *Bulgakoff* Sergiu, rectorul Institutului teologic ort. rus, Paris
6. *Călugăr* Dumitru, conf. univ. supl. la Academia teologică „Andreiană", Sibiu
7. *Cândea* Spiridon Dr., consilier arhiepiscopesc, prof. univ. supl. la Academia teologică „Andreiană", Sibiu
8. *Cojocaru* Haralambie Dr., asistent univ. la Facultatea de Teologie, Bucureşti
9. *Făgărăşanu* Dionisie (†)
10. *Felea* V. Ilarion Dr., profesor la Acad. teologică, Arad.
11. *Huonder A.* (†)
12. *Ioan Gură de Aur* sf.
13. *Marcu* T. Grigorie Dr., prof. univ. la Academia teologică „Andreiană", Sibiu
14. *Meteş* Ştefan. directorul Arhivelor Statului, Cluj-Sibiu
15. *Neaga* Nicolae Dr., prof. univ. la Academia teologică „Andreiană", Sibiu
16. *Popa* Grigore Dr., asistent univ. la Facultatea de Filosofie şi Litere, Cluj-Sibiu
17. *Popovici* Nicolae Dr., rectorul Academiei teologice, Arad
18. *Rezuş* Petru Dr., profesor la Academia teol., Caransebeş
19. *Stan* Liviu Dr., prof. univ. la Academia teologică „Andreiană", Sibiu
20. *Stăniloae* Dumitru Dr., prof. univ., rectorul Academiei teologice „Andreiane", Sibiu
21. *Stoicanea* Vasile, protopopul tractului Bran, Zârneşti
22. *Suciu-Sibianu* Mircea Dr., medic, Braşov
23. *Terchilă* Nicolae Dr., prof. univ. la Academia teologică „Andreiană", Sibiu
24. *Tulbure* Gheorghe, inspector general şcolar, Braşov
25. *Vlad* Sofron Dr., rectorul Academiei teol. Oradea-Timişoara

II. Traducători:

1. *Bezdechi* Ştefan Dr., prof. univ. la Facultatea de Filosofie şi Litere, Cluj-Sibiu
2. *Grosu* Nicolae, inspector în Ministerul Cultelor, Bucureşti
3. *Moşoiu* Ioan, directorul liceului ortodox „A. Şaguna", Braşov
4. *Vartic* Maria, profesoară secundară, Tecuci

III. Personalul tehnic:

Duca Stefan, conducătorul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu
Paginatori: Axente Dumitru, Baciu Ilie (†)
Culegători: Băcilă Nicolae, Chirilă Traian, Frodl Ioan, Muntean Alexandru, Trifan Gh. (†), Ucenic Nicolae
Maşinişti: Baciu Gheorghe, Bădălac Gheorghe
Puitoare la maşini: Bădălac Viorica, Dopp Maria, Răulea Sofia, Sitov Maria, Şoancă Ana, Staincu Ecaterina
Compactori: Firma Franz Neuzil, Ludwig Zacharides, ambii în Sibiu.

Un volum (**ST** nr. 15) a fost imprimat de Tipografia „Dacia Traiană" S. A., Sibiu.

Editura a fost administrată de P. C. Arhidiacon Ioan Circov, exactor consistorial.

ATITUDINI

TENDINȚE DE CATOLICIZARE IN ROMÂNIA?

— O PRECIZARE PENTRU PRESA ELVEȚIANĂ ȘI PENTRU COLPORTORII DE SVONURI —

De-o vreme încoace, în unele cercuri creştine şi organe de presă din Elveția s'au colportat ştiri cari pretind că în țara noastră s'ar manifesta anumite tendințe de unire a Bisericii ortodoxe cu papalitatea.

Socotind că asistăm la una din acele condamnabile înscenări cari se repetă periodic ori de câte ori emisarii Vaticanului şi simbriaşii lor, de carieră sau de ocazie, dinlăuntrul țării simt că le alunecă pernele de sub şezut, n'am atribuit nici o însemnătate deosebită acestui svon ilariant. Cunoaştem metoda. Ea face parte din instrumentele agreate ale ofensivei papiste, aceleaşi în toate vremurile şi în oricare lature a scoarței pământului.

Nici de astă dată nu ieşiam din atitudinea de firească nepăsare pe care ne-o impune încrederea desăvârşită ce-o avem în ataşamentul infrangibil al poporului nostru față de Biserica străbună, dacă n'am fi constatat că gluma se îngroaşe, amenințând să denatureze adevărata stare de fapt. Iată despre ce-i vorba!

In zilele trecute, ne-a căzut în mână cartea întitulată: „Katholisches Handbuch der Schweiz", recent apărută la Rex-Verlag în Luzern (Elveția). E o lucrare de colaborare, editată de Institutul apologetic al bisericii catolice elvețiene, sub supravegherea lui Dr. Hermann Seiler; şi ca atare, pretinde pentru sine onorurile cuvenite studiilor documentate temeinic.

Din nenorocire pentru patronii şi alcătuitorii ei, informațiunea neserioasă pe care o inserează la pagina 115, este de aşa natură încât o compromite iremediabil. Căci iată ce citim acolo, sub titlul „Verheissungvolle Unionsbewegungen" (Mişcări unioniste pline de făgăduinți):

„Für eine Wiedervereinigung in Massen tauchten in letzter Zeit gewisse Hoffnungen auf in Albanien *und auch* in Rumänien". *(Româneşte: „Pentru o reunire în massă s'au ivit anumite nădejdi, în vremea din urmă, şi'n* Albania *şi'n* România"*).*

Autentic! Textul este de-o claritate desăvârşită.

Intâmplător, posedăm informațiuni proaspete asupra pretinselor mişcări unioniste, favorabile Vaticanului, cari s'ar manifesta în Albania. Odată cu lichidarea administrației militare italiene, care încuraja pe

față proselitismul papist, soarta lor a fost irevocabil pecetluită. Poporul, a cărui rezistență față de violențele papiste a fost exemplară, respiră, în sfârșit, de două ori ușurat.

La noi? Nici vorbă de așa ceva. Peste tot, nu ne putem imagina cum ar cuteza un om cu scaun la cap să pășească în public cu propuneri de intrare sub obediența papii. Ori cât de sfielnic ar fi formulate și ori câte precauțiuni ar lua imprecauții filo-papistași de circumstanță, poporul i-ar sancționa prompt și fără menajamente, înainte de-a intra în funcțiune paznicii legiuiți ai dreptei credințe. Credem că încă n'a fost dată uitării volbura epicelor lupte de desrobire religioasă cari au umplut istoria Ardealului în veacul al XVIII-lea, și nici paralelele lor de dată mai recentă.

Proverbialul echilibru sufletesc al poporului nostru se sprijinește pe fidelitatea sa față de dreapta credință și față de pământul strămoșesc. Ori cine nesocotește aceste două valori intangibile, își aprinde paie în cap.

Opinia publică elvețiană e bine să știe acest lucru. Nu de alta, ci ca să poată cere socoteală informatorilor ei tendențioși din România, cari își dau prea bine seama că nu noi, ortodocșii, am avea motive să ne temem de adevăratele mișcări unioniste — acestea de revenire la matca părăsită în 1700 — ce se manifestă de-o vreme încoace.

Atâta, deocamdată!

Dr. GRIGORIE T. MARCU

KATHOLIZIERUNGSBESTREBUNGEN IN RUMÄNIEN? [1]

Eine Berichtigung für die schweizerische Presse und für die Gerüchte-colportore

Seit einer Zeit, in gewissen christlichen Kreisen und Presseorganen der Schweiz wurden Nachrichten verbreitet die behaupten dass in unserem Lande gewisse Bestrebungen für eine Vereinigung der orthodoxen Kirche mit dem Papstum, bemerkbar sind.

Diesem lächerlichen Gerücht wurde unsererseits keine besondere Aufmerksamkeit geschenkt, da wir der Meinung waren einer jener verwerflichen Inszenierungen beizuwohnen die sich periodisch wiederholen so oft Abgesandten des Vaticans und deren Beruf-oder Gelegenheitssöldner aus unserem Lande den Boden unter den Füssen zu verlien spüren. Dieses Verfahren ist uns wohlbekannt. Es gehört zu den beliebten Werkzeugen der päpstlichen Offensive, die jeder Zeit und überall identisch sind.

Auch diesmal hätten wir unsere, durch das vollkommene Vertrauen in den festen Anhang unseres Volkes an seine Kirche berechtigte Stellungnahme eines natürlichen Unbekümmertseins nicht verlassen, hätten wir es nicht gemerkt dass der Scherz Ernst zu nehmen ist und mit einer Entstellung der wahren Tatsache droht. Worum handelt es sich eigentlich?

---

1 Deutsch übertragen von Dr. Theol. u. Phil. *Nicolae Terchilă*, Professor de Theologie.

Vergangene Tage gelang in unsere Hände das vor kurzem im Rex-Verlag zu Luzern-Schweiz erschienene Werk: „Katholischer Handbuch der Schweiz". Es ist ein vom apologetischen Institut der schweizerischen katholischen Kirche herangegebenes Mitwirkungswerk, beaufischtigt von Dr. Hermann Seiler, und als solches beansprucht für sich die den wohlbegründeten Forschungen gebührende Ehre.

Das Buch ist aber seinen Verfassern und Schirmherren zum Verhängniss geworden. Die auf der Seite 115 sich befindliche oberflechliche Information kompromittiert sie verhehrend. Dort lesen wir unter dem Titel „Verheissungsvolle Unionsbewegungen" folgendes:

„Für eine Wiedervereinigung in Massen tauchten in letzter Zeit gewisse Hoffnungen auf *in Albanien* und auch *in Rumänien*".

Autentisch! Der Text ist vollkommen einleuchtend. Zufälligerweise besitzen wir frische Informationen über die angeblichen, dem Vatican günstigen Unionsbewegungen die in Albanien sich äussern sollen. Gleichzeitig mit der Beseitigung der italienischen militärischen Verwaltung, welche den päpstlichen Proselitismus offensichtlich unterstützte, wurde ihr Schicksal unwiederruflich besiegelt. Das Volk erwies der päpstlichen Vergewaltigung gegenüber einen heldenmutigen Wiederstand und atmet jetzt endlich erleichtert, ja zweimal erleichtert auf.

Bei uns? Kann von so etwas gar keine Rede sein. Überhaupt können wir uns gar nicht vorstellen wie ein intelligenter Mensch es wagen würde öffentlich vorzuschlagen dem Papste unterwürfig zu werden. Wären die Ansprüche noch so bescheiden formuliert und würden die unvorsichtigen Gelegenheitsfreunde des Papstes noch so viele Vorsichtsmassnahmen wahren, das Volk würde sie sofort und rücksichtslos strafen, noch ehe die rechtmässigen Hüter des rechten Glaubens zur Handlung übergehen. Wir glauben dass die heldenhaften Kämpfe für die religiöse Befreiung, welch die Geschichte Siebenbürgens im XVIII-ten Jhdt. kennzeinet, und deren Paralelle von neuerer Herkunft, noch nicht der Vergessenheit angehören.

Das sprichwörtliche seelische Gleichgewicht unseres Volkes stützt sich auf seine Treue dem rechten Glauben und der väterlichen Scholle gegenüber. Wer diese zwei unantastbaren Werte missachtet, der macht sich Hölle heiss.

Es ist gut wenn der schweizerischen öffentlichen Meinung diese Tatsache bekannt wird. Nicht aus anderen Gründen, sondern nur damit sie ihre tendenziösen Berichterstatter im Rumänien zur Rechenschaft zieht. Sie sind sich dessen wohlbewusst, dass nicht wir Orthodoxen uns vor den Unionsbewegungen zu fürchten brauchen — diejenigen zur Rückkehr zu der im Jahre 1700 verlassenen Mutterkirche — die sich in der letzten Zeit kundtun.

Dr. GRIGORIE T. MARCU
Verantwortlicher Schriftleiter der „Revista Teologică"

IISUS HRISTOS ACTUAL

In anii din urmă am putut constata, cu o bucurie pe care n'o ascundem, că marile noastre case de editură manifestă un interes deosebit pentru lucrările cari se ocupă de Viaţa lui Iisus. *Obştea cititorilor români le ducea lipsa de mai de mult. E ceea ce s'a putut vedea din succesul de librărie pe care l-a avut versiunea românească, făurită de dl Prof. Alexandru Marcu dela Universitatea din Bucureşti, a fai-*

moasei „Storia di Cristo" de Giovanni Papini, urmată curând de cartea asemănătoare a lui François Mauriac dela Academia franceză şi de cea a Monseniorului Em. Bougaud.

Ele au măturat la coş, cu o iuţeală de bun augur, primejdioasa cărţulie cu aspect de literatură ce se vinde la bâlciu, extrasă din Ernest Renan, ca şi infecta monografie romanţată a evreului Ludwig Katz (ulterior: Emil Ludwig) din Breslau, singurele vieţi ale lui Iisus — acestea grosolan maltratate — accesibile cândva în româneşte cititorului de problematică formaţie intelectuală.

Dela traduceri s'a trecut la editarea unor lucrări originale, alcătuite de autori români. S'a făcut astfel în această direcţie un pas însemnat, dar şi greu. Cât de greu i-a fost să birue neîncrederea editorilor în reuşita unei atari intreprinderi, va trebui să ne spună cândva dl Sterie Diamandi. In faza iniţială a tratativelor purtate pentru editarea monumentalei sale lucrări „Fiul lui Dumnezeu—Fiul Omului", renumele distinsului profesor şi publicist, care avea la activul său câteva cărţi de mare răsunet, abia a răsbit să-şi vadă manuscrisul trimis la tipografie. Fireşte că succesul de librărie pe care l-a avut primul volum al lucrării dsale a răsturnat situaţia şi a răpus pentru totdeauna o păgubitoare prejudecată. E ceea ce s'a putut deduce şi din înfrigurata grije cu care editura „Cartea Românească" din Bucureşti s'a grăbit să tipărească şi celelalte două volume ale lucrării dlui Sterie Diamandi, apărute unul după altul în iarna aceasta.

Intre timp, a scăpat de sub teascurile harnicei tiparniţe şaguniene dela Sibiu cartea Părintelui Rector Dr. D. Stăniloae*: „Iisus Hristos sau restaurarea omului" („Seria Teologică" nr. 24, Sibiu, Tipografia Arhidiecezană 1943, p. 404), urmată de o Viaţă a lui Iisus scrisă de dl Em. Copăceanu, asupra căreia o să zăbovim cândva mai cu dinadinsul.*

Vieţile lui Iisus apărute până acum în româneşte, traduceri sau originale, sunt lucrări de caracter biografic. Cea a Păr. D. Stăniloae face excepţie. Temeinica pregătire teologică şi filosofică a P. C. Sale, admirabil servită de-o cugetare profundă şi nuanţată, ca şi de excepţionale aptitudini scriitoriceşti, ne-a hărăzit o lucrare de Hristologie care face epocă în literatura noastră religioasă. Părintele D. Stăniloae îl plasează pe Iisus Hristos în centrul preocupărilor omenirii zilelor noastre, îi restitue funcţiunea de inegalabil pedagog al ei, îl actualizează. Cartea P. C. Sale este tot atâta cât o întoarcere la esenţial. *In Iisus Hristos îşi află răspunsul definitiv toate întrebările chinuitoare cari sfâşie periodic inima veacurilor. Mai ales din această pricină lucrarea P. C. Sale este şi vie, şi nouă, fără ca să minimalizeze câtuşi de puţin fondul dogmatic tradiţional, în valorificarea personală a căruia noi vedem virtutea de căpetenie a cărţii şi a autorului.*

Dar n'a fost în intenţia noastră să recenzăm aici cel mai proaspăt rod al strădaniilor omului de mare talent şi de optimă seriozitate ştiinţifică acceptat astăzi unanim ca cel mai dotat gânditor creştin al

nostru, ci doar să semnalăm un fenomen din cele mai îmbucurătoare. L'am cuprins în cele trei cuvinte aşternute'n fruntea acestor rânduri: Iisus Hristos actual. *Se scrie mult şi bine, şi la noi, în această direcţie, iar cărţile cari ni-l prezintă pe Mântuitorul lumii sunt solicitate insistent de obştea cititorilor români; şi de aceea, tot mai preţuite de casele editoare. Inţelegem să justificăm această afirmaţie chiar cu splendida carte a Păr. D. Stăniloae, cea mai grea dintre toate, tocmai pentru că lectura ei necesită oarecari eforturi, şi nu numai pentru cititorul lipsit de-o elementară pregătire teologică şi filosofică: aceasta, cu toate că a avut un tiraj superior celor mai multe din suratele ei înglobate în „Seria Teologică", a fost literalmente svântată de pe piaţa cărţii. O nouă ediţie este cu atât mai necesară, cu cât bibliotecile parohiale din Arhiepiscopia Sibiului — altminteri foarte bine înzestrate — aşteaptă încă s'o orânduiască între achiziţiile lor de preţ.*

De sigur că prestigiul deosebit pe care şi l-a câştigat Păr. D. Stăniloae în rândurile clerului şi ale intelectualilor noştri mireni de pe tot întinsul ţării, a asigurat în primul rând categoricul succes de librărie repurtat de această lucrare. Dar, pe de altă parte, nu e mai puţin adevărat că Iisus Hristos e actual. Il cere sufletul sbuciumat al vremii noastre. Orice ofertă de această natură, nu se va isbi niciodată de nici un refuz.

Păr. D. Stăniloae a luat asupră-şi sarcina — pentru altcineva, astăzi, la noi, tare cu anevoie de purtat — de-a ne arăta în ce constă actualitatea *Lui.*

Căutaţi-o de sârg în cartea „Iisus Hristos sau restaurarea omului!"

Dr. GRIGORIE T. MARCU

LEGE ŞI DREPTATE

„Dreptatea umblă cu capul spart" — *aşa se zice, dar noi credem că aceasta se întâmplă numai atunci* când *dreptatea* „cade între tâlhari" — *după cuvântul Sf. Scripturi. Şi tot după cuvântul Scripturii, numai fiii lui Azazel se bucură de nedreptate şi se întristează de dreptate.*

Aceste adevăruri se verifică mereu, ori de câte ori dreptatea încearcă să se impună acolo unde era absentă cu totul sau numai în parte.

Astfel dacă apare o lege, care tălmăceşte o parte din sfânta dreptate, iată că nici n'a apucat să se aplice şi hop parabolanii *dau năvală asupra legiuitorului cu ciomege, cu praştii şi cu alte arme moderne şi fiindcă în ziua de azi mai ştiu să şi scrie, nu-şi mai iau călimările dela brâu ci inundă în toate părţile cu cerneală, ba „in extremis" fac uz şi de călimări...*

Zavera şi gâlceava produsă de una din legile cari au apărut mai pe urmă în viaţa statului nostru — lege cum nu se poate mai dreaptă

— îi demască pe cei ce se bucură de nedreptate. Aceştia au inundat „ţara" cu proteste şi cu telegrame-praştii, îndreptate spre toate scaunele de stăpânire, inclusiv scăunelul căruia i se mai zice şi „Sfântul Scaun" (?!) La un moment dat, oficiile poştale nu mai răsbeau cu transmiterea „jelaniilor" celor pe cari îi turburase dreptatea într'atât, încât îşi pierduseră cumpătul.

E vorba de legea Nr. 620 *(din 21 Sept. 1943) prin care se completează art. 37 din* legea cultelor *dela 1928.*

Completarea pe care o face această nouă lege, este inspirată din principiul libertăţii conştiinţii şi din acela al egalităţii cultelor în statul român, care constitue principiile de temelie ale legii din 1928, dar din cari nu s'au tras încă toate concluziile cari se impun şi cari decurg în mod firesc din ele. Ba din contră, chiar cu ocazia votării legii din 1928, s'au admis împotriva dreptăţii, unele dispoziţii cari contravin principiilor de bază al acelei legi, favorizându-se, — prin astfel de dispoziţii pozitive sau prin lacune intenţionate, — un cult minoritar.

Prin noua lege din 21 Sept. 1943, se impune cea mai echitabilă măsură, ca normă pentru reglementarea situaţiei acelor averi, cari aparţin unei comunităţi religioase ce trece în majoritatea ei la alt cult.

„In acest caz, bunurile trec de drept în patrimoniul comunităţii bisericeşti locale a majorităţii credincioşilor cultului părăsit, fără nici o despăgubire" *(art. 1, alin. 3 al nouei legi).*

In expunerea de motive pe care o face dl ministru I. Petrovici, prin raportul Nr. 2560 către dl Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului, raport cât se poate de judiciar şi de limpede, se spune că art. 37 *din legea dela 1928* „nu se ocupă deloc de cazurile numeroase când majoritatea credincioşilor unui cult îmbrăţişează spontan sau succesiv un alt cult, lăsând comunităţii părăsite toate bunurile agonisite cu truda lor".

„Nu este nici just, nici juridic a *se menţine actualul sistem,* contrariu principiilor ce stau la baza înfiinţării, organizării şi funcţionării comunităţilor bisericeşti în genere".

E limpede că o astfel de lege repară o nedreptate şi împlineşte o lacună prin care se nedreptăţeau credincioşii cultelor în foarte dese cazuri. Ea nu favorizează şi nu nedreptăţeşte pe nimeni.

Impune numai o concluzie logică din principiul libertăţii conştiinţei şi din acela al egalităţii cultelor în faţa legilor de stat.

De ce atâta tânguire şi atâta turburare şi agitaţie culpabilă, împotriva unei legi drepte? Nu Vă convine, Domnilor, principiul egalităţii cultelor? Renunţaţi la el! Nu vă place egalitatea? Doar vi s'a acordat această egalitate în cel mai larg spirit creştinesc şi democratic, deşi pentru o egalitate cu Biserica străbună nu vă ridica starea DVoastră de fapt, care e, într'un chip prea vădit, minoră.

Se găsesc unii învăţaţi cari vor să arate cu orice preţ că dreptatea e nedreptate şi că averea bisericească *n'ar fi un simplu* instru-

ment *în slujba credinţii, ci că această avere ar îndeplini o funcţiune esenţială în biserică, ba chiar şi aceea că bieţii credincioşi constituiţi în comunitate religioasă n'au nicun drept de proprietate asupra bunurilor comunităţii, cari trebue să rămână „cultului" (se înţelege:* gremiului) *de care au ţinut, în caz de trecere la alt cult. In acest scop, probabil că unii învăţaţi nu s'ar mulţumi numai cu citate din felurite cărţi ortodoxe, făcând pe* apărătorii ortodoxiei în materie de arginţi — (semnificativă preferinţă) — *ci ar merge mai departe, în pledoaria lor pentru averi, declarând că ei şi „cultul" lor se mulţumesc cu averile credincioşilor în schimbul sufletelor pe cari le pierd, sau că preferă chiar aceste averi, cari nu le mai dau atâtea griji câte le dau sufletele celor ce le-au adunat.*

E atât de clar adevărul că rostul averilor bisericeşti e numai acela de a servi *credinţa religioasă şi nu acela de* a aservi *această credinţă, şi că prin urmare, din averea unei comunităţi religioase, adunată prin truda acelei comunităţi, poate şi trebue să se servească numai credinţa respectivei comunităţi, şi dacă o comunitate îşi schimbă credinţa, trecând dela un cult la altul, atunci şi averea ei trebue să treacă, pentru că ea nu poate avea altă destinaţie decât aceea de a servi credinţei acelora cari au agonisit-o.* Averea urmează credinţa şi nu credinţa averea, căci nu e credinţa în slujba averii, ci averea în slujba credinţii.

Dr. LIVIU STAN

ORIENTAREA RELIGIOASĂ A TINERETULUI NOSTRU

Este îndeobşte cunoscută însemnătatea pe care o are tineretul în urzirea istoriei unui popor. El este cumpăna care trebue să se ridice în chip firesc atunci când balanţa generaţiei vârstnice se pleacă spre asfinţit. Vreau să zăbovesc aci asupra problemei spirituale a acestor „oameni de veac nou", asupra puterii care le va întări şi accentua personalitatea în toată acţiunea lor şi de care va depinde prelungirea vieţii neamului peste veacuri.

Epoca de experienţe incerte în plămădirea spirituală a generaţiei tinere, a trecut. Mă gândesc în special la studenţimea noastră universitară din trecut, care rămânând la datele reci ale ştiinţei experimentale şi ale gândirii raţionaliste, a lăsat grija de suflet pe planul al doilea, ca pe o chestiune străină de tot ceea ce învaţă şi lucrează. In viaţa studenţească de pretutindeni, după primul războiu mondial, s'a manifestat un proces de revizuire şi definire a drepturilor şi datoriilor unora sau altora. Se străduiau deci spre împlinirea unui ideal, căci un tineret nu poate fi lipsit nici odată de această ţintă. Şi idealul şi-l făureşte totdeauna în legătură cu ceea ce îi lipseşte şi ar dori să aibă. Aşa se explică de ce mai'nainte tineretul era atât de preocupat de problemele vieţii noastre naţionale şi a purităţii sângelui străbun. Caracteristica vieţii tinereşti este avântul spre înnoire, spre culmi, ori

care ar fi ele. Cheia succesului în îndrumarea tineretului constă în a şti capta la timp elanurile tumultuoase şi a le canaliza încotro trebuie.

O altă caracteristică a sufletului tânărului ajuns „cetăţean academic", este acea libertas academica, *în virtutea căreia se mişcă şi acţionează spre a-şi ajunge idealul urmărit. Dar adevărata libertate trebue să se manifeste în cadrele unei discipline interioare, sufleteşti, singura în stare să te oţelească în misiunea sau cariera pe care ţi-ai ales-o. „Unde este Duhul lui Dumnezeu, acolo este libertatea", iar acest Duh se coboară totdeauna acolo unde este chemat şi cerut (Luca 11, 13). Este chemat îndeobşte acolo unde este hărnicie, coştiinciositate, ordine şi disciplină. Urmările indisciplinei se răsbună totdeauna asupra sufletului neamului.*

Zilele de grea strâmtoare pentru ţara cu hotare ciuntite şi nostalgia unei vieţi noui, care trebue să vină, a curmat vremea dibuelilor în îndrumarea sufletească a tineretului român. Experienţele trecutului nu prea îndepărtat au sporit conştiinţa răspunderii îndrumătorilor tineretului pe deoparte, iar pe pe altă parte a deşteptat în generaţia tânără dorul după un veac nou, cu idealuri noui, în aşa măsură încât tineretul nostru universitar este azi în plin marş duhovnicesc.

Pentru ca o generaţie tânără să se înflăcăreze de un anumit ideal, trebue să întrunească două condiţiuni: să aibă o înclinare moştenită, un bob ascuns în suflet şi în sânge, care s'o predispună spre orientări superioare şi s'o facă aptă de rezistenţă şi înfăptuiri mari. Aici trebue să spunem că în sufletul tineretului nostru clocoteşte sângele strămoşilor noştri şi răsună încă glasul tainic al clopotelor din satul românesc, precum şi poveţele de sănătoasă îndrumare morală ale părinţilor. A doua condiţiune ar fi de ordin extern, ca factorii dinafară să-i canalizeze şi alimenteze predispoziţiile sufleteşti spre idealul suprem care se găseşte dincolo de lumea aceasta. Au trebuit doar oameni cari „să-l arunce în scăldătoarea" harului lui Dumnezeu. A trebuit şi aici un deschizător de orizonturi noui care să-l facă să înţeleagă că valoarea unei generaţii zace în comorile sale sufleteşti, şi nu altundeva.

Primul Mitropolit al Ardealului restituit României Mari, I. P. Sf. Sa Dr. Nicolae Bălan, împreună cu înalţii diregători ai Statului, au oferit generaţiei tinere de azi noui „legi şi datini". In incinta Almei Mater Napocensis străjueşte astăzi Cartea cărţilor, Biblia dăruită Universităţii pribege de către Inaltul Ierarh. In instituţia de înaltă cultură răsărită din osârdia Regelui Ferdinand I, tronează azi Mântuitorul nostru Iisus Hristos, realizându-se între Biserică şi neam o întrepătrundere ale cărei rădăcini istorice se cufundă în negura trecutului, deschizându-ne orizonturi noui pentru viitor. Credinţa religioasă între zidurile Universităţilor este garanţia supremă că acolo se face ştiinţă. Adevărata ştiinţă este aceea care te conduce şi dincolo de lumea sensibilă, unde te regăseşti în idealul suprem care nu te desamăgeşte niciodată.

Strădaniile spirituale şi româneşti ale studenţimii sibiene se vădesc în activitatea ce-o desfăşoară ea în diferite grupări studenţeşti şi în special în Asociaţia religioasă F. O. R. S., care îi imprimă un stil de viaţă creştinesc şi naţional.

Intr'una din Duminecile lui Februarie a. c., grupările studenţeşti dela Universitatea Ardealului au prezentat publicului sibian un mănunchiu din strădaniile lor recente. In vorbirea de deschidere, dl student Ioan Oana, secretarul general al studenţilor ardeleni, a prezentat munca lor în linii mari astfel: „Biserica neamului e coloana vertebrală a naţiunii. Trăirea creştină se întâlneşte ca un fenomen viabil la Universităţile cu o veche tradiţie. Alături de credinţă, ne însoţesc comandamentele naţionale, cari nu se manifestă prin a striga, ci printr'o muncă asiduă a fiecăruia acolo unde este chemat să stea... De aceea, aceste grupări studenţeşti au un avânt moderat, în spirit academic. Universitatea trăieşte în tăcere, fiindcă un neam nu trăieşte prin ceea ce distruge, ci prin ceea ce se clădeşte. Iar reclădirea Patriei se poate face numai prin muncă dusă în spirit religios şi naţional".

Inălţător program de viaţă! Mijloacele prin cari îşi împlinesc tinerii aceştia programul, sunt multe şi frumoase. Mai amintesc unul, isvorît tot din marele spirit de vizionar al Arhipăstorului dela Sibiu: acela de-a face legătura directă cu Biserica lui Hristos şi cu clerul acestei Biserici, ştiind că alături de laboratoare şi biblioteci trebue deschisă intrarea tineretului şi spre altarul casei Domnului. In Capela ospitalieră a Academiei teologice „Andreiane" din Sibiu, se întâlnesc în faţa sfântului altar, săptămână de săptămână, studenţii universitari şi studenţii teologi. Aici îşi dau mâna „oamenii veacului nou", în tainice clipe de rugăciune şi spiritualitate creştină. Aici îşi topesc cetăţenii academici — studenţii teologi şi universitarii teofili — sufletul în îngenunchere smerită către Maica Domnului, ascultând meditaţiile duhovnicilor lor, ca unii cari se pregătesc pentru marea Liturghie a neamului, ce va să vie.

Cunoaştem şi strădaniile duhovniceşti ale altor centre studenţeşti. Distinsul profesor universitar dl Dr. Ioan Mateiu, îndrumătorul în duh şi adevăr al studenţimii pribege din Braşov, ne oferă în broşura dsale întitulată: „Educaţia religioasă a studenţimii noastre", luminoase poveţe în acest sens, indicând metode de lucru pentru realizări practice. Programul acesta este isvorît din chibzuitele preocupări ale încercatului dascăl, care ştie că un neam trăeşte în măsura încreştinării tineretului său. Braşovenii, dascăli şi preoţi harnici deopotrivă, sunt în plin lucru. Ca primă roadă, ne-au dat în broşură un ciclu de meditaţii ţinute în postul Crăciunului din 1942, în biserica din Braşov-Cetate.

Nu ne îndoim că evanghelizarea tineretului universitar constitue azi o preocupare de căpetenie şi pentru alte centre studenţeşti, pentru că numai printr'un tineret plin de energie morală se poate asigura permanenţa neamului. Grija aceasta trebue să imprime educaţiei tineretului o orientare specială. Biserica lui Hristos ştie acest lucru şi îşi

ia oricând asupra sa atât legiuita îndreptăţire de a-şi creşte fiii, cât şi marea răspundere ce decurge dintr'ânsa.

Neamul nostru atâta va preţui în viitor, cât va sorbi azi tineretul lui din Evanghelia lui Hristos.

Preot NICODIM BELEA

ORTODOXIA ROMÂNĂ CA FUNCŢIUNE EUROPEANĂ

Numărul pe Ianuarie al revistei „Gândirea" aduce un eseu al marelui vizionar de destin românesc, Nichifor Crainic, de o clasică limpezime de gând şi formă, despre „Ortodoxia română ca funcţiune europeană". Sunt adevăruri spuse răspicat, realităţi de o evidenţă strălucitoare, turnate într'o expresie căreia simţi că nu-i poţi adăoga nimic: e plină de miezul adevărului ce-l închide, asemenea florilor ce cuprind în potirul lor dulceaţa nectarului. Dacă ne încumetăm să smulgem din ansamblul lor ideile ce ni se par esenţiale şi să facem o prezentare rezumativă a eseului, este pentru că ne dăm seama de importanţa şi actualitatea lor şi mai ales cu gândul de a îndrepta pe cititor la originalul însuşi. N'avem alt gând decât acesta: a fi o călăuză spre izvorul limpede ca lacrima cerului, din care se hrăneşte inima neamului.

Nimic nu este mai necesar astăzi decât luminarea orizonturilor sub care trebue să ne făurim istoria. E neîndoielnic că toate războaiele noastre au avut un caracter defensiv. Şi în general: „orice primejduire a fiinţei noastre etnice a coincis cu o primejduire credinţei noastre religioase. Ca urmare, orice apărare a românismului a coincis cu o apărare a creştinismului nostru... Pe toate câmpurile de luptă, Ortodoxia ne-a însoţit ca un tainic acoperemânt al Maicii Domnului". Ea a fost în permanenţă una cu neamul. Astăzi continuăm linia acestei tradiţii româneşti, luptând totdeodată pentru „neam şi lege", singurii dintre toate popoarele cari dăm acestei lupte caracterul de război sfânt.

Cu toate acestea, „dintr'o anumită tabără a adversarilor neamului nostru" ortodoxia românească a fost prezentată „ca un instrument al panslavismului împotriva culturii şi ordinei occidentale" şi „ca o complice a anglo-americanismului" împotriva puterilor Pactului Tripartit. Sunt absurdităţi cari se topesc în faţa adevărului „ca nişte fulgi de zăpadă pe fierul înroşit în foc".

In primul rând: are ortodoxia românească o politică proprie, deosebită de aceea a statului român sau în opoziţie cu ea? Aceasta se poate susţine despre papalitate, ca organizaţie internaţională suprastatală: ea are o politică proprie, deosebită de a statelor în care fiinţează catolicismul. Biserica ortodoxă română, „liberă de această sarcină eminamente lumească" n'are nici un fel de politică proprie, ci „binecuvintează orice politică de stat care tinde la desăvârşirea vieţii poporului român". *Conflictele dintre stat şi Biserică, atât de frecvente în romano-catolicism, se datoresc faptului că romano-catolicismul nu ţine*

seamă „de criteriul național indicat de însăși ordinea făpturii". Ortodoxia dimpotrivă — respectând ordinea naturii — se modelează după natura diferită a neamurilor: e aceeaș lumină divină care altfel se aprinde într'un neam și altfel luminează în alt neam. Ea e națională și românească nu prin dogma ecumenică la care aderăm, ci ca „forma de viață spiritual-națională desvoltată de energia noastră etnică, fructificată de dogma ecumenică". De aceea — din această fuziune cu neamul — „toate strădaniile Statului de a menține și a rotunji" hotarele poporului românesc „interesează de aproape Biserica". „Pe planul politic..., Biserica națională iese în largul istoriei cu trupul ei concret, care este națiunea română". Așa dar, din însuși principiul de bază al Ortodoxiei, se exclude dela sine o altă politică decât aceea a neamului însuși, din partea Bisericii, care e sufletul acestui neam. Acuzația este așa dar ridicolă și fără sens. In ce constă actualmente funcțiunea europeană a Ortodoxiei românești? Nu numai în faptul că „ea asistă cu toate puterile ei spirituale strădania acestui popor încadrat în apărarea Europei", ci și — mai ales aceasta se cuvine s'o subliniem — pentru că Ortodoxia românească este izvorul, este temelia sentimentului de solidaritate creștină în fața pericolului comun, care ne-a încadrat întotdeauna și ne încadrează și astăzi în drama ce hotărăște destinul Europei. „Numai lumina zilei mi se pare așa de limpede — afirmă dl Nichifor Crainic — ca acest adevăr că, mulțumită conștiinței noastre de creștinătate și sentimentului nostru de solidaritate interconfesională în fața primejdiei comune, ortodoxia românească e o funcție a Europei, activă și dinamică până la sacrificiul de sânge". In această privință ortodoxia românească se deosebește profund și de slavofilismul pravoslavnic rus și de romano-catolicism. Slavofilismul e pătruns de dispreț și de ură fanatică față de creștinismul occidental". Slavofilii „au căutat să monopolizeze ortodoxia pe seama slavismului, să facă un orgoliu de rasă din puritatea și eminența dogmei ecumenice față de celelalte confesiuni și s'o transforme într'un instrument al imperialismului moscovit împotriva Europei occidentale"... „Rolul mesianic al Rusiei e să cucerească occidentul cu sabia ca să-l regenereze, increștinându-l după modul pravoslavnic". Ortddoxia rusă devenia astfel „un pretext al imperialismului moscovit împotriva Europei". Romano-catolicismul, vrând să facă un monopol din cultura bizantină pentru a se opune lumii ortodoxe de azi, face aceeaș greșală ca slavofilii ruși, numai cu atitudinea inversă decât a lor: cucerirea și subjugarea răsăritului cu orice mijloace. Și'ntr'un caz și'n celălalt e o perspectivă îngustă, sectară, care n'are nici o legătură cu lărgimea de înțelegere și cuprindere a duhului autentic creștin. Dogma ecumenică „nu e proprietatea rasei, proprietatea noastră, ci a lui Dumnezeu: Noi putem deveni proprietatea ei în măsura în care ne făurim o viață, fie individuală, fie națională, cât mai asemănătoare cu ea". Noi — românii — „ne-am asimilat ortodoxiei ecumenice ca un fragment de unitate într'un întreg spiritual universal. De aceea n'am căzut în aberația de a face un monopol românesc din

ortodoxie și de a canstrui pe iluzia acestui monopol vreun mesianism agresiv față de popoarele de altă credință. In raport cu ele noi ne apărăm ortodoxia, în care suntem integrați, cu conștiința că aparținem unei sfere spirituale din ce în ce mai largi, până la spiritualitatea generală a creștinătății". Sentimentul acesta moral al solidarității general-creștine, care e specific ortodoxiei românești este puterea prin care ea devine funcție europeană și integrează și paporul român într'o mare misiune europeană. Conștiința aceasta a solidarității „cu lumea ortodoxă și lumea creștină apuseană" a făcut din marii noștrii voevozi ortodocși atleți ai lui Hristos, în slujba marei comunități „de cruce a continentului". Astăzi aceeaș conștiință glăsuește în mărturisirea soldatului român: „Luptăm pentru țară și pentru creștinătate", „integrând cu instinctul celei mai largi înțelegeri țara în marea unitate spirituală a Europei". „Conștiința aceasta a crestinătății nu se confundă cu conștiința specifică a ortodoxiei lui" (pe care știe s'o deosebească de catolicism, protestantism sau sectarism), „ci e vorba numai de un sentiment de solidaritate care îngăduie diferențele confesionale în fața primejdiei comune, ce amenință întreaga lume creștină". Cu toate acestea, ca și voevozii de altădată, „făcând din această energie ortodoxă pavăză Occidentului, ne găsim defăimați de unii ca instrumente ale dușmanilor Europei".

„In ce privește cultura ortodoxă desvoltată sub imperiul dogmei ecumenice, această cultură nu e slavă, ci bizantină". Slavii, ca și Românii, sunt întru totul tributari Bizanțului. Dar această cultură bizantină (filosofie religioasă, ca și dogmele) stă „la temelia culturii creștine occidentale, ca și la temelia culturii noastre, oricari ar fi diferențele de credință ce ne despart. Tot ceea ce ne unește cu occidentul în aceeaș comunitate spirituală interconfesională, care se numește Europa creștină, e substanță bizantină". „Pentru noi Românii, cultura bizantină e temelia comună a spiritualității creștine europene, *care în duhul Evangheliei și al Liturghiei, trebue să fie izvorul dragostei și al solidarității interconfesionale, în fața primejdiilor ce ne amenință pe toți". Iată al doilea element prin care ortodoxia românească ne încadrează în marea comunitate de destin a Europei, prin care iese în evidență funcția ei europeană: cultura bizantină.*

In sfârșit, suntem legați de comunitatea europeană prin rasă. „Europa — scrie dl Nichifor Crainic într'o formulare inegalabilă — își trage ființa spirituală dela cele două cetăți imperiale, Roma și Bizanțul, centrele politice, culturale și religioase ale aceleiași împărății continentale. Ele luminează din adâncul istoriei lumii noastre ca două focare, fără de care nu se poate imagina cultură, civilizație și sprituallitate europeană. Viața noastră românească e sinteza vie a spiritului acestor două cetăți. Suntem, prin sângele nostru, moștenitorii Romei, care a fost fața apuseană a imperiului roman; suntem prin credința noastră ortodoxă, moștenitorii Bizanțului, care a fost fața răsăriteană a aceluiaș imperiu roman. Suntem unicul popor de rasă latină și de

credință ortodoxă. Lamura europeană nu se găsește la nici un alt neam de pe continent mai deplină decât în această sinteză, vie de două mii de ani, a Romei și a Bizanțului, încarnată în ființa noastră românească. Fie că ne dăm seama, fie că nu ne dăm seama, aderența noastră la comunitatea europeană, prezentă efectiv în toată existența noastră ca neam, emană din adâncimile acestei fuziuni în nota celor mai nobile elemente din istoria Europei". „Ne leagă de această comunitate rasa noastră cu repercursiuni până la cealaltă extremitate a Europei; ne leagă aceeaș temelie culturală, care e cea bizantină; ne leagă sentimentul moral, al solidarității interconfesionale, în fața aceleiași amenințări". De aceea în furtuna aceasta a războiului care hotărăște soarta continentului, nu putem fi decât de partea Europei. Nu numai ca latini, dar și ca ortodocși. Ortodoxia românească nu este ură împotriva Europei, ci energie care transformă eroismul românesc într'o faptă de proporții europene.

In fața acestor realități de o atât de copleșitore importanță, cărora dl Nichifor Crainic le-a dat o expresie atât de magistrală (de aceea prezentarea noastră e o înșirare de citate), acuzațiile de instrument al panslavismului" (care „e negația ființei noastre etnice") și de „complice a anglo-americanismului" ce se aduc ortodoxiei românești, se dovedesc a fi lipsite de orice temei serios: „pitice opintiri împotriva evidenței" cari „se destramă dela sine". Iar încercarea de a pescui în apa tulbure a vremii prin invitația — venită dintr'o tabără interesată — de a părăsi ortodoxia și a deveni aderenții unei alte confesiuni creștine (sub pretextul unui iluzoriu pericol ce ar constitui ortodoxia pentru românism), mărturisește numai despre spiritul îngust al unui confesionalism care este anacronic și în vădită contradicție cu duhul larg de înțelegere al ortodoxiei române. Intr'o vreme în care Apusul luptă pentru salvarea culturii și a civilizației europene (creștinătatea nu-l interesează) și românii, datorită ortodoxiei strămoșești, sunt singurul neam ce sângerează — ca odinioară voevozii — pentru cruce și credință, tulburarea conștiințelor cu astfel de probleme este condamnată dintru început de însăși logica faptelor. Imperativul vremii, nu este confesionalismul sectar care nu vede creștinism decât la Roma, ci cultivarea sentimentului de dragoste și solidaritate interconfesională, spre a realiza un front unitar în fața primejdiei comune. Ortodoxia românească o dovedește faptic. Orice încercare de prozelitism e și deplasată și e și lipsită de sorți de isbândă: Ortodoxia este una cu duhul neamului. „Etnicitatea noastră e pătrunsă de duhul ortodox până la fuziunea intimă a corpului cu sufletul de care este impregnat". Am fost și rămânem ortodocși. Și ortodoxia românească este duhul cel din adânc prin care ne simțim apăsați de responsabilitatea unei misiuni europene și prin ea avem zările și energia de a sângera — iarăși și iarăși — pentru creștinătate.

Diacon NICOLAE MLADIN

MIŞCAREA LITERARĂ

Prot. Stavr. Dr. *Dumitru Stăniloae*, Rectorul Academiei teologice „Andreiane": IISUS HRISTOS SAU RESTAURAREA OMULUI („Seria Teologică" Nr. 24), Sibiu, 1943, p. 406.

Dacă este adevărat că teologia dogmatică stă în centrul disciplinelor teologiei creştine, apoi nu este mai puţin adevărat că celelalte discipline teologice au ajuns uneori să înnăbuşe studiul dogmaticii prin desvoltarea neproporţională la care au ajuns. In teologia românească de pildă, unde suntem încă tributari servili marilor dogmatişti ruşi, avem nu numai întinse cercetări de istorie bisericească, ci de curând a apărut chiar o foarte serioasă publicaţie periodică închinată exclusiv studiilor de istorie bisericească, sub conducerea dlui T. Bulat, profesor la Facultatea de Teologie din Bucureşti. Există de sigur la noi şi un tratat mai vast de teologie dogmatică, sub titlul *Prelegeri academice din dogmatica ortodoxă* (2 vol.), alcătuit de profesorul cernăuţean Alexiu Comoroşan, decedat din nefericire mult prea tânăr. Dar este prea puţin. I. P. Sf. Mitropolit Irineu Mihălcescu ne-ar fi putut da ceva mai mult, dar preocupările sale apologetice şi îndatoririle bisericeşti l-au făcut să lase şi până acum în cursuri litografiate şi fragmente risipite lucrări dogmatice utile teologiei româneşti. Aşa că, în afară de unele începuturi frumoase tinereşti, legate de nume ca N. Chiţescu, Petru Rezuş, Olimp Căciulă, etc., teologia românească nu se poate sprijini cu încredere decât pe eforturile Părintelui Rector D. Stăniloae, a cărui operă dogmatică se anunţă de vaste proporţii şi de o adâncime pe care teologia românească n'a cunoscut-o până acum.

Intr'adevăr, începând cu eseurile publicate în revista *Gândirea*, ba încă mai de mult, dela teza de doctorat cu un subiect mai degrabă istoric, şi sfârşind cu puternica lucrare întitulată *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Părintele Rector D. Stăniloae şi-a perfecţionat necontenit mijloacele de lucru prin cunoaşterea temeinică a mai multor limbi vechi şi nouă, prin frecventarea asiduă a cugetării patristice şi a marilor filosofi, dar mai ales printr'o adâncită meditaţie personală asupra adevărurilor de căpetenie ale creştinismului. Rodul plin al acestei pregătiri îl avem cules în lucrarea sa ultimă *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, care reprezintă o piatră de hotar nu numai în teologia dogmatică, ci chiar în teologia românească în general, atât prin felul personal şi original de a pune şi rezolva problemele, cât şi prin subiectul însuşi: Iisus Hristos, persoana şi opera sa, adică cel mai de seamă subiect al teologiei creştine.

De sigur, autorul mărturiseşte în prefaţa cărţii că nu este vorba de o lucrare de dogmatică propriu zisă, ci de o carte „de gândire, de meditaţie creştină în sens larg". Numai astfel se explică de altfel şi faptul că îmi îngădui aici câteva consideraţii marginale. Altfel, dacă era vorba de o migăloasă ţesătură de controverse ştiinţifice pe cele mai aride teme ale dogmaticii creştine, mi-aş fi declinat competenţa, cum se spune în astfel de împrejurări.

Şi totuşi, cartea Părintelui Rector D. Stăniloae nu este o simplă meditaţie pioasă şi cu atât mai puţin o operă de literaturizare, în genul numeroaselor *Vieţi* ale lui Iisus, care au început să apară şi pe la noi. Dar nu este nici un manual de dogmatică în sensul obişnuit al cuvântului, ci o iubitoare aplecare intelectuală spre înţelegerea şi actualizarea marelui mister al întrupării Domnului. Dogma hristologică formează aici punctul de plecare pentru apropierea doctrinei creştine de viaţă. Dar găsim în acelaşi timp în cartea Părintelui Rector D. Stăniloae şi aprofundarea şi trăirea dogmei hristologice cu mijloacele oferite de viaţa însăşi. Mai ales sub acest raport cartea de care ne ocupăm reprezintă ceva neobişnuit în teologia românească. Până acum a trebuit să ne mulţumim cu compilaţii bune sau mai puţin bune, iar filosofiei, când nu i s'a aruncat o privire duşmănoasă, i s'a minimalizat folosul pentru studiul teologiei. Părintele Rector D. Stăniloae a rupt-o însă cu acest tradiţionalism rău înţeles şi, inspirându-se din adevărata tradiţie a creştinismului răsăritean, care este mai speculativ decât cel occidental, umple de viaţă scheletul rigid al dogmelor, gândind cu mintea unui om din secolul al XX-lea şi cu mijloacele culturale ale vremii noastre adevărurile de căpetenie ale învăţăturii creştine. Adică aşa cum sfinţii Părinţi şi scriitorii bisericeşti din primele opt veacuri creştine foloseau filosofia şi ştiinţa vremii lor pentru a formula şi apăra adevărurile creştinismului. Şi astfel, Părintele Rector D. Stăniloae pune la contribuţie nu numai luminile marilor cugetători creştini răsăriteni, în frunte cu sf. Maxim Mărturisitorul, cel mai de seamă cugetător creştin dela sfârşitul epocii patristice, ci şi luminile filosofiei existenţialiste, fie de factură germană (Heidegger, Jaspers, Buber, etc.), fie de factură franceză (Gabriel Marcel, Louis Lavelle, René Le Senne, etc.). De asemenea, cu rezervele necesare, Părintele Rector D. Stăniloae pune la contribuţie de o parte cugetarea marilor gânditori creştini ruşi S. Bulgacov, P. Florenski, N. Berdiaeff, etc., de altă parte cugetarea teologilor romano-catolici şi protestanţi, în deosebi aceea a „teologiei dialectice" sau a „teologiei crizei" (Karl Barth, Fr. Gogarten, Em. Brunner, Griesebach, etc.), care a adus o mare înviorare în teologia protestantă contimporană. Ceea ce nu înseamnă că P. C. Sa s'ar fi subordonat acestor curente şi gânditori, ci numai s'a ajutat în propriile sale meditaţii în legătură cu persoana şi opera Mântuitorului Iisus Hristos. Ceea ce a folosit în chip deosebit Părintele Rector D. Stăniloae din filosofia existenţialistă este pătrunzătoarea analiză a raportului de eu-tu dela om la om şi între Dumnezeu şi om. Aceasta este leit-motivul asupra

căruia se revine necontenit şi care aruncă o lumină cu totul nouă şi o înţelegere mult mai apropiată asupra celor mai grele adevăruri dogmatice legate de întruparea Domnului. Acolo unde mintea studentului teolog sau chiar şi a teologului ceva mai consumat se împiedecă la fiecare pas în greutăţile de înţelegere a adevărurilor de credinţă, teologul român inspirat din filosofia existenţialistă simplifică lucrurile printr'un fundamental raport de comuniune, de iubire între mine şi tine, între mine şi semenii mei, între Dumnezeu şi lume. Şi astfel lectura cărţii te prinde de suflet şi nu te lasă până nu aderi la propria experienţă religioasă a autorului.

Căci aceasta mi se pare a fi taina cărţii Părintelui Rector D. Stăniloae: o intensă experienţă religioasă. O carte scrisă în felul acesta, o carte care te poartă pe nesimţite spre credinţa în întruparea lui Dumnezeu şi-ţi creşte puterile sufleteşti prin sentimentul de comuniune cu Dumnezeu, o astfel de carte n'a fost alcătuită de un scrib oarecare, ci de un om purtat el însuşi pe aripile credinţei spre înţelegerea tainelor celor mai înalte.

Aşa se face că probleme de dogmatică din cele mai grele, printre care putem aminti problema uniunii ipostatice, a chenozei, a comunicării însuşirilor, pururea fecioria Mariei, jertfa pe cruce, coborîrea la iad, învierea şi înălţarea Domnului la cer, se luminează măcar în parte prin referirea la raportul eu-tu dintre ipostazele divine şi dintre Dumnezeu şi om. Până la urmă, toate marile probleme ale întrupării se resorb în iubire. Din iubire a creat Dumnezeu lumea, din iubire se ocupă de ea, din iubire îi trimite pe însuşi Fiul său, prin iubire intrăm in comuniune cu Dumnezeu-Omul şi prin el cu Dumnezeu însuşi şi cu semenii noştri. Chiar din introducerea cărţii, în care Părintele Rector D. Stăniloae vorbeşte despre revelaţie ca împlinire a omului, înţelegem axa pe care se va învârti tot restul lucrării: iubirea, adică sentimentul de comuniune, sentiment care aduce o îmbogăţire, o depăşire de sine a omului, intrarea sa în legătură cu sursa energiilor: Dumnezeu. Niciodată nu mi-a fost dat să citesc cuvinte mai frumoase despre iubire, ca în acest capitol introductiv al lucrării Părintelui Rector D. Stăniloae, unde în fond este analizat actul credinţei. Cu întăriri din cartea intitulată *De l'Acte* a filosofului francez contimporan Louis Lavelle, P. C. Sa arată cum la temelia actului credinţei stă nevoia de comuniune. In singurătate, în egoism, sufletul se pipernicește, se secătueşte, în vreme ce în comuniune cu aproapele şi cu Dumnezeu ajunge la maximum de desvoltare a potenţelor puse de Dumnezeu în el. Revelaţia este apropierea lui Dumnezeu de om, pentru ca omul să între în comuniune cu Creatorul său. Comuniunea cu Dumnezeu se realizează prin Dumnezeu-Omul Iisus, a cărui înomenire este supremul gest de aplecare a lui Dumnezeu spre creatura Sa, pentru ca aceasta să fie restaurată în demnitatea primordială. Prin destinaţia sa fundamentală, omul este deci subiect al dragostei şi a primit pentru aceasta pecetea chipului lui Dumnezeu. Mântuirea nu urmăreşte altceva decât ridi-

carea omului din starea de natură la aceea de subiect al comuniunii cu Dumnezeu, la asemănarea cu Fiul lui Dumnezeu. Pentru aceasta a fost nevoie ca Fiul lui Dumnezeu să se întrupeze, să se nască din Fecioară, adică dintr'o ființă omenească deslegată de starea de poftă legată de tendința după procreație, și să-și împlinească cele trei demnități ale sale: profetică, arhierească și împărătească.

Poate că ar trebui să introduc pe cititorul acestor rânduri ma în amănuntele minunatelor analize existențialiste, la care sunt supuse în cartea de care mă ocup, diferitele faze din viața și activitatea Domnului nostru Iisus Hristos. N'o fac însă, pentru că astfel de lucruri nu se spun în câteva cuvinte și nu pot fi gustate decât în meditarea cărții filă cu filă, împreună cu autorul ei. Și, oricât ne-ar fi prevenit autorul că nu este vorba de o carte de dogmatică în înțelesul restrâns al cuvântului, găsim totuși atinse aici, ba chiar adâncite, mai toate problemele hristologice, stabilindu-se adevărul ortodox atât față de unele învățături greșite romano-catolice și protestante, cât și față de unii teologi ortodocși mai noui, care s'a abătut dela interpretarea tradițională a dogmelor, cum este de pildă cazul teologului rus Sergiu Bulgakov, mare gânditor, dar în același timp făuritorul unui al patrulea ipostas în ființa divină. In deosebi este interesant felul cum este rezolvată, în chip ortodox, problema sacrificiului pe cruce al Mântuitorului, împotriva teoriei satisfacțiunii, formulată de Anselm de Canterbury și inspirată din moravurile cavalerismului medieval. Teorie cu totul neadecvată ideii pe care ne-o facem noi ortodocșii despre Dumnezeu. De asemenea, nici nu se putea o mai luminoasă expunere a felului de a vedea ortodox în delicata problemă a coborîrii la iad și aceea a înălțării Domnului cu trupul la Tatăl. Cred că dacă o astfel de lucrare ar fi apărut într'o limbă cu largă circulație, ar fi dat naștere la ample comentarii și discuții. La noi însă, din nefericire, nu s'au produs încă astfel de comentarii și probabil că nu se vor produce. Spre paguba teologiei românești, de sigur, fiindcă nu apar în fiecare zi astfel de cărți.

Cât despre curajul Părintelui Rector D. Stăniloae, de a se fi folosit de filosofie și de cugetarea personală în cercetarea problemelor de dogmatică, rugăm pe apărătorii unui tradiționalism rău înțeles să n'aibă nici o grije. Teologii de talia Părintelui Rector D. Stăniloae știu ce este ortodoxia și n'o vor trăda niciodată de dragul vreunei filosofii la modă sau al lucifericei cugetări personale. Lucrări ca *Iisus Hristos sau restaurarea omului* deschid teologiei românești drumul spre triumful asupra rutinei și repețirilor sterile. Ele leagă firul întrerupt al cugetării patristice și aduc sânge nou în vechile artere ale trupului lui Hristos. Cu astfel de lucrări teologia românească se poate pe drept mândri și poate nădăjdui într'o strălucire pe care credem că Dumnezeu i-o va hărăzi, dincolo de îngrijorările clipei de față.

Diacon Dr. EMILIAN VASILESCU

*

Arhidiacon Dr. *Orest Bucevschi*, Profesor la Facultatea de Teologie din Cernăuţi: IUBIREA FAŢA DE APROAPELE I. Extras din Revista „Candela" pe anii 1939-1941. p. 315-371. Cernăuţi, Tipografia Glasul Bucovinei 1942.

O deosebită satisfacţie şi bucurie ne inundă sufletul ori de câte ori înregistrăm apariţia de noui lucrări teologice datorite profesorilor Facultăţii de Teologie din Cernăuţi, cari — cu toată vitregia împrejurărilor create de ocupaţia bolşevică — se străduesc a se menţine pe linia glorioasei tradiţii a acestui vechiu aşezământ românesc de înaltă cultură teologică.

Printre studiile care umplu paginile masivului volum al „Candelei" pe anii 1939-1941, se înşirue şi lucrarea cu titlul de mai sus, datorită unui specialist în materie. In introducere, autorul îşi legitimează intreprinderea acestui studiu prin câteva juste şi subtile consideraţii asupra iubirii ca factor de asanare a crizei în care se sbate azi omenirea. Criza actuală, sub toate aspectele ei, e în fond o criză morală. Cauza ei e lipsa de iubire şi de aceea tămăduirea ei se poate face numai prin „reintroducerea conţinutului moral-creştin în sufletul omenesc".

Trecând apoi la unele consideraţiuni de ordin general, autorul înfăţişează excelent raportul dintre iubire şi dreptate, ca cele două virtuţi de temelie ale vieţii sociale, şi desăvârşirea lor în creştinism: „*Creştinismul afirmă dreptatea prin iubire*". Porunca iubirii, aşa cum o propovădueşte Biserica ortodoxă, este un percept specific creştinismului.

Ca o cerinţă ancorată în legea naturală, iubirea s'a manifestat într'o formă oarecare şi în afară de religia adevărată, dar cunoaşterea valorii sale era foarte întunecată. Faptul prezenţei unor indicaţii de comportare „binevoitoare" faţă de semeni, întâlnit înainte şi în afară de creştinism, i-a determinat pe unii să conteste originalitatea poruncii creştine a iubirii faţă de aproapele. De aceea autorul dă mai întâiu o „schiţă asupra ideilor călăuzitoare în comportarea faţă de semeni, întâlnite în afară de creştinism", schiţă care constitue prima parte a lucrării şi formează conţinutul prezentului extras.

După interesante şi preţioase comunicări asupra originei aşa numitei „regule de aur", cari sintetizează ideile mai sus pomenite, autorul ne dă câteva date despre existenţa şi valorificarea acestei reguli în afară de creştinism, cu scopul de a evidenţia originalitatea perceptului moral formulat în porunca creştină despre iubirea faţă de aproapele. Cercetările privitoare la concepţia păgână antică despre atitudinea faţă de semeni, duc la concluzia: Perceptul moral formulat de Mântuitorul în porunca iubirii faţă de aproapele *n'a fost cunoscut de antichitate*. Dimpotrivă, comportarea faţă de semeni e normată aici de dreptatea rece şi calculată, prinsă în conceptul negativ al „regulei de aur" şi purtând amprenta vizibilă a egoismului. Glasurile unor înţelepţi ai antichităţii, cari cereau îndulcirea relaţiilor sociale dintre oameni şi puţină iubire şi pentru duşmanii înşişi, n'au fost ascultate.

Cât priveşte comportarea faţă de semeni după morala T. V., aceasta e în mod firesc superioară celei păgâne. După analiza succintă şi judicioasă a unora dintre acuzele aduse moralei T. V. în această privinţă, autorul ajunge la concluzia următoare: „Legea morală a T. V. cunoaşte iubirea faţă de aproapele cu obligaţiile ei şi motivată religios, chiar în forma unei porunci pozitive, ceea ce de sigur îi imprimă o notă de evidentă superioritate morală faţă de ideile călăuzitoare în comportarea faţă de semeni, întâlnite în sistemele morale ale antichităţii păgâne. Totuşi, *la înălţimea morală a concepţiei creştine despre iubirea faţă de aproapele, T. V. nu se ridică nicidecum,* deşi porunca sa are aceeaş formulare literară". Faptul acesta îl evidenţiază chiar analiza noţiunii de aproapele. Lipsind puterea harului divin şi pilda vie a Mântuitorului, *iubirea faţă de aproapele din T. V. n'are semnificaţia, puterea morală şi spiritul de jertfelnicie din T. N.*

Scrisă cu competenţă şi într'un stil cu totul adecvat, *lucrarea promite a fi cel mai valoros studiu despre iubirea faţă de aproapele,* apărut la noi. De aceea o recomandăm cu toată stăruinţa mai ales fraţilor preoţi, ca pe o lucrare de necontestată actualitate. Şi aşteptăm cu legitimă nerăbdare apariţia părţii a doua.

Preot Dr. CORNELIU SÂRBU

Preot Dr. *Petru Al. Rezuş,* profesor la Academia teologică din Caransebeş: DESPRE DUHUL SFÂNT. Sinteză pnevmatologică. („Seria Teologică" Nr. 21). Sibiu, Tipografia Arhidiecezană 1941, p. XIV + 122.

Păr. Prof. Dr. P. A. R. reprezintă, în şiragul fruntaşilor generaţiei noastre tinere de teologi, una din cele mai frumoase pilde de devoţiune totală preocupărilor ştiinţifice. Spuneam nu de mult, tot aici, că puterea sa de muncă este deadreptul uimitoare. Din 1937 încoace, a publicat an de an câte una sau mai multe lucrări, cari se disting mai ales prin bogăţia şi preciziunea amănuntului documentar. P. C. Sa face uz, în genere, de-o bibliografie amplă. Modul în care o pune la contribuţie, vădeşte o neostoită pasiune cărturărească.

Tărâmurile pe cari se afirmă de predilecţie P. C. Sa — Teologia dogmatică şi Teologia fundamentală — îi datoresc până acum număroase contribuţiuni de merit. Intre ele, şi monografia de faţă.

Când a tipărit-o, autorul vorbia în prefaţă (p. V), de „actualitatea confesională" pe care o prezintă studiul său despre Duhul Sfânt. De-atunci s'au scurs aproape trei ani, în care timp lucrarea sa, departe de-a se învechi, a devenit de-o actualitate acută. Cu toate consemnele primite din locuri înalte, cari recomandau — cu considerare la starea actuală de răsboiu — domolirea sau chiar încetarea ostilităţilor interconfesionale, tendinţele prozelitiste ce domnesc în cealaltă strană, cu ecouri suspecte peste hotare, ne obligă să înteţim străjile dreptei credinţe.

Am crezut totdeauna, şi n'am pregetat a o spune, că cea mai eficace armă de apărare rămâne, pe tărâm confesional, cunoaşterea

aprofundată a doctrinei proprii, mai ales în acele puncte ale ei cari fac de obiceiu obiectul discuţiilor în contradictoriu.

Invăţătura despre Duhul Sfânt aparţine acestora.

Păr. Prof. Dr. P. A. R. o expune cu deamănuntul în cele patru capitole ale lucrării de faţă. Despre persoana, divinitatea şi activitatea sf. Duh se rosteşte clar şi concis. Purcederea sf. Duh este tratată în schimb mult mai amplu, din motive lesne de'nţeles. Vulnerabilitatea tezei reprezentate în această chestiune de teologia papistaşe, îi oferă autorului prilejul de-a răpune una din cele mai eclatante erori dogmatice ale inventivilor noştri fraţi de peste drum.

Scrisă în prima linie pentru teologi şi pentru preoţi, lectura acestei cărţi este instructivă pentru orice creştin ortodox cu ştiinţă de carte.

Dr. GRIGORIE T. MARCU

Ovidiu Papadima: O VIZIUNE ROMÂNEASCĂ A LUMII. Studiu de folclor. Bucureşti 1941, p. 226, Lei 150.—

In haosul contimporan lăsat de atâtea încercări de reforme nereuşite, naţiunile caută indicaţii pentru stabilizarea vieţii lor în acele temeiuri, în acele rânduieli cari au păstrat în curs de milenii poporul, cari au fost verificate de înţelepciunea îndelung cristalizată a stratului poporal. Această necesitate arzătoare a dat impuls de desvoltare, la toate popoarele, unei ştiinţe a manifestărilor poporului, care e chemată să aducă luminile cele mai hotărâtoare pentru înţelegerea sufletului naţional, care e sortită să lămurească temeiurile cele mai potrivite ale organizării sociale şi politice a statului naţional, care poate să ofere cele mai importante indicaţiuni pentru o educaţie sănătoasă a nouilor generaţii în spirit naţional.

In slujba acestei înalte misiuni a ştiinţei se încadrează prezentul studiu de folclor al dlui O. Papadima, care reuşeşte pe deplin să ne dovedească faptul de o importanţă vitală pentru viitorul neamului nostru, anume că felul în care poporul român vede lumea este ***organic creştin***. Lumea aceasta este întru totul faptul sfânt al mânilor lui Dumnezeu. Veghea milostivă a celui de Sus este, fără odihnă, înclinată peste zbuciumul de fiecare clipă al firii (p. 12 urm.). *Creştinească* este concepţia Românului despre începutul şi sfârşitul vieţii omeneşti, despre moarte (p. 161), despre soarta trupului şi a sufletului după moarte (p. 50). Viziunea noastră mistică e o necontenită înălţare a materiei în spirit. Omul va învinge toate piedecile fizice prin trecutul său moral. In ajutorul lui vor veni faptele lui bune din viaţă, rugăciunile pe cari le-au înălţat sincer către cer, el şi ai lui, vietăţile şi uneltele pe cari le-a dat odinioară de pomană.

Crucea, simbolul creştinismului, este valoarea supremă care domină concepţia despre lume şi viaţă a Românului. De aceea o întâlnim în cugetarea poporului la rezolvirea tuturor problemelor existenţei. Nici chiar facerea lumii nu poate fi explicată fără cruce (p.

15, 137]. Creştinească este şi *candela*, simbolizând prin luminiţa ei mistică lumina vieţii alimentată de untul de lemn al faptelor bune [p. 138], simbol împrumutat din pilda Evangheliei despre cele zece fecioare.

In studiul său bine documentat dl O. P. combate concepţia greşită că folclorul ar fi un conglomerat de firimituri de *primitivitate*, că folclorul ar fi tot ce a mai persistat haotic din sufletul, din viaţa omului preistoric, aproape de caverne: superstiţii, magie, animism, eresuri, şi ne dovedeşte că viziunea folclorică a lumii nu e numai o imagine, grandioasă şi amănunţită în acelaş timp, a întregii vieţi cosmice, ci totodată e şi o ordine desăvârşită a vieţii pământeşti. Lumea e o imensă armonie de ordine şi ierarhii, în care până şi lupii îşi au locul lor de datorie şi ascultare [p. 4].

Cu alte cuvinte viziunea folclorică nu e numai un fel de a *gândi* al ţăranului nostru, ci şi un fel de a *trăi*. Ea nu se organizează în adevăruri abstracte, ci în chipuri din viaţă şi pentru viaţă. De aceea e o ordine etică în adâncul ei şi estetică în expresiile sale. Poate fi astfel fiindcă nu e numai o ordine etnică de viaţă, ci în acelaş timp şi o ordine *creştină*, adică puternic orientată spre transcendent.

Dar creştinismul său e ortodoxie şi ortodoxia sa e românească (p. XI). In consecinţă, nu va căuta deloc să-l despartă pe om de trupul lui, de viaţă, de pământ. Perspectivele sale sunt totdeauna cosmice şi totuşi necontenit umane. Omul consideră deopotrivă ca fiind a lui Dumnezeu lumea pământului, ca şi cea cerească. Prin folclor, omul satului ajunge un adânc simţitor al transcendentului, un credincios şi un desăvârşit cunoscător al lumii sale reale. Prin ştiinţa modernă, orăşanul adeseori ajunge un ateu în neliniştile sale intelectuale, un chinuit în singurătăţile sale sufleteşti şi un incapabil în raporturile sale cu natura şi cu viaţa.

Cele *trei mari idei* pe cari se reazimă viziunea românească a lumii în lucrarea dlui O. Papadima sunt: conştiinţa *armoniei* perfecte în care Dumnezeu a îmbinat toate aşezările firii; conştiinţa *muncii*, nu ca efort de schimbare a pământului, cum e tehnica modernă, ci ca împlinire a legilor naturii; şi ideea de *milostenie*, pentru a reda lumii ce prisoseşte omului, ceva deci iarăşi opus cu totul îngrămădirii de avuţii ce caracterizează vremea de azi.

Viziunea creştină a lumii la Români s'a contopit în cea folclorică, — în atâta măsură câtă i-a îngăduit-o înălţimea spirituală a *etnicului* care o purta prin veacuri. In folclorul nostru românesc această contopire a fost extrem de adâncă, — ducând la una din cele mai frumoase înfloriri spirituale. Aceasta datorită caracterului de limpede organicitate al ortodoxiei (p. 221).

Dl O. Papadima mărturiseşte [p. 44] ca un preot adevărul prin care viază neamul românesc, anume că factorul cel mai activ în formarea sufletului nostru etnic — şi deci şi al folclorului — a fost

Biserica. Atât cea înaltă prin cărţile ei, cât şi mai ales cea măruntă, preotul umil din fiecare sat. Prezenţa gândului preotului, străduinţa lui plină de zel de a-şi convinge şi influinţa poporenii spre bine, pentru a-le converti firesc mentalitatea veche către lumile mai blânde ale creştinismului, se întrevede clar în tot folclorul nostru.

Cartea aceasta e de o actualitate nebănuită şi de aceea trebue citită şi adâncită de fiecare bun român.

Preot Dr. N. TERCHILĂ

Prof. Dr. *Grigore Popa*, asistent universitar: EXISTENŢIALISMUL. Sibiu 1943.

Sunt două moduri esenţiale de a filosofa: construind sau analizând realitatea. Majoritatea filosofilor se plasează pe linia sintezei, pentru că realitatea, aşa cum ne-o prezintă ei, nu este realitatea însăşi, realitatea ultimă, ci este o viziune de ansamblu, o sinteză creatoare a punctelor de vedere logice, epistemologice, ontologice sau cosmologice, dela care au plecat autorii ei. Aşa că este foarte greu de stabilit în ce constă realitatea ultimă, ca ultimă expresie a filosofiei, pentru că filosofia, din acest punct de vedere sintetic, este fatal şi organic redusă la o multiplicitate ireductibilă de sisteme filosofice. Nu filosofia, nu adevărul, nu rezultatul ca atare este esenţial, ci faptul de a filosofa, aventura creatoare a spiritului, aflarea unei formule sintetizatoare. De aceea nu mai poate fi vorba aci de o filosofie unică, universală, ci numai de o sumă de filosofii, de sisteme, mai mult sau mai puţin monadic încercuite. Unicul, indivizibilul, realitatea ultimă, absolută, în integritatea sa, scapă cercetărilor acestei filosofii diversificatoare, fatal contaminată de ceea ce numeşte Ortega y. Gaset „perspectivism". Din punct de vedere al adevărului, ca expresie a realităţii, ea este mai mult o artă decât o veritabilă filosofie.

Totuşi unicul, indivizibilul, realitatea ultimă, absolută, trebue să existe dincolo de orice afirmaţie a subiectivităţii creatoare, ca un fapt obiectiv şi transcendent eului cugetător. Deci e necesară o schimbare de atitudine cognitivă, căutarea unui mod oarecum analitic de a filosofa, adoptarea unei poziţii „analitice" faţă de realitate. Iluzia eului absolut, depozitar şi creator al realităţii, trebue răsturnată şi înlocuită cu singura poziţie ontologic valabilă: aceea a eului dependent de ceva de dincolo de sine, a eului care nu crează ci el însuşi este creat după chipul şi asemănarea unei realităţi superioare, care tinde în mod necesar spre această realitate. Esenţialul aici nu constă în modul de a filosofa, căci modul este unul şi acelaşi: coborîrea spre adâncurile de taină ale conştiinţei creaturale. Esenţialul este adevărul unic, real, indivizibil, absolut. De unde până acum filosofia era un factor diversificator, ea devine un factor unificator, un factor de întărire a solidarităţii de cugetare şi viaţă umană.

Precum este lesne de înţeles, acest mod „comunitar" de a gândi este cel mai scurt drum filosofic către creştinism, forma cea mai înaltă

a cultului realităţii unice şi absolute. Filosofia aceasta „analitică", filosofie care unifică, este în acelaş timp o poartă larg deschisă spre viaţă, spre existenţa umană. Este o filosofie care porneşte dela rădăcinile ontologice ale cugetării şi duce spre ţelul suprem care uneşte cugetarea cu existenţa: mântuirea. După această filosofie, a filosofa nu este tot una cu un joc iresponsabil al spiritului creator, ci este un act decisiv, existenţial. Filosofarea se îmbină cu datoria şi religiositatea.

Despre această filosofie, atât de aproape de duhul unificator şi comunitar al creştinismului, scrie într'un mod magistral dl Gr. Popa, înaintestătătorul tinerei generaţii filosofice ardelene. Intr'un stil elegant şi cu o bogăţie inepuizabilă de cunoştinţe, acest admirator al lui Pascal şi Kierkegaard ne oferă o perspectivă edificatoare asupra „Existenţialismului". Un mare merit al acestei lucrări este că face distincţie netă între „existenţialism" şi „filosofia existenţei". Existenţialismul tratează „*realitatea umană individuală*, marele însingurat în raport direct şi privat cu transcendenţa" (p. 8). In sens existenţialist „a filosofa" înseamnă „a te salva" (ibid.) pentru că comandamentul acestui filosof este „viaţa gândită şi gândirea trăită" (p. 9).

Lucrarea sa se plasează pe linia spirituală a falangei de intelectuali creştini, reprezentată de Păr. Dumitru Stăniloae, Dr. Nicolae Balca, şi alţii. Ea ne justifică mândria de a-l considera pe dl Grigore Popa un mare prieten al teologiei speculative. Dsa este al nostru şi numai al nostru, al celor care nizuim a ciopli din cremenea duhului milenar al Ortodoxiei templul măreţ al unei metafizici a mântuirii.

Preot IOAN OPRIŞ

C. Daicovici: LA TRANSILVANIA NELL'ANTICHITA. Bucarest 1943, p. 223.

Cunoşteam studiul „La Transsylvanie dans l'antiquité" publicat în 1938 de strălucitul profesor de arheologie dela Universitatea clujană. De astă dată avem înaintea ochilor în versiune italiană (şi germană) nu numai o nouă ediţie refăcută şi adăogită, ci, am putea zice, o nouă lucrare, pusă la punct cu întreaga bibliografie a problemei, cu atâtea noui experienţe şi concluzii pe care harnicul descoperitor al trecutului Transilvaniei le-a dobândit în răstimpul ultimilor ani. Iată de ce gestul dsale de-a cuprinde într'o sinteză documentată istoria ntegrală a vechii Dacii este din cele mai binevenite nu numai pentru lumea străină, ci şi pentru orice Român dornic de-a avea o expunere autorizată şi demnă a începuturilor istoriei noastre. Şi cine oare ar fi putut-o face mai autorizat decât cunoscutul şi eruditul scormonitor al trecutului daco-roman din întreg ţinutul transilvan? Iar azi, în vremuri de cumplite răsturnări politice şi sociale, cine n'a simţit o adâncă reconfortare morală când a putut citi nu de mult în ziarele noastre apelul profesorului C. Daicovici (alături de Gh. I. C. Brătianu ş. a.) adresat studenţimii de a veni cu toţii la săpături la Costeştii

Orăştiei, spre a pleca urechea la mormintele strămoşilor şi a da la lumină aşezămintele şi viaţa lor aspră şi demnă de când s'au pomenit pe acest pământ? Cine nu simte astfel făcându-se legătura tainică a permanenţei româneşti aci, în acest predestinat ţinut de mari vrednicii ale unuia şi aceluiaş popor? Ceasurile de năpraznice furtuni prin care trecem nu puteau oferi, mai ales tineretului universitar, o mai eficace întremare spirituală decât tocmai această cuminecare din potirul plin de măreţie şi de statornice virtuţi ale trecutului nostru atât de vechiu.

Lucrarea dlui C. Daicovici se împarte, cum era şi firesc, în trei părţi:

I	Dacia pre-romană	pp.	13— 64;
II	„ romană	„	65—165;
III	„ după evacuare	„	167—222.

In prima parte se trec în revistă cele mai noui descoperiri cu privire la vechile aşezări omeneşti din Transilvania (paleolitic şi neolitic) pentru ca asupra perioadei lucrării metalelor (bronz şi fier) să se insiste în chip mai detailat. In deosebi perioadele scitică, celtică şi dacică (sec. VII î. Hr.—II d. Hr.) sunt mai bogate în ştiri arheologice. De aceea autorul ne reproduce o serie întreagă de piese de muzeu sau ne redă frumoase fotografii ale vechilor castre, ziduri, etc.

Fireşte, jumătate din spaţiul lucrării îl cuprinde epoca romană, cea mai bogată în urme documentare (epigrafice, filologice, etnografice, antropogeografice, etc.). De aceea autorul se ocupă pe rând de cucerirea Daciei (p. 65—76), organizarea politică şi istoria provinciei până sub împăraţii Severi (a. 200, p. 77—87), organizaţia militară şi problema populaţiei autohtone (p. 89—107), organizarea internă şi viaţa provinciei (p. 108—143), precum şi de istoria Daciei după Severi şi evacuarea ei (p. 144—165).

Cei mai vechi şi mai bravi dintre toţi Tracii, cum îi caracteriza Herodot pe Daci, s'au contopit cu Romanii în decursul celor 170 de ani de convieţuire, le-au învăţat limba, altoind-o cu forme proprii, dar mai ales şi-au îngemănat credinţele şi obiceiurile într'o formă pe cât posibil unitară şi armonică, încât atunci când, în faţa invaziilor germanice, viaţa politică şi unitară romană nu s'a mai putut menţine, populaţia care a rămas în Dacia îşi avea un cheag de viaţă unitară, din care va ieşi cu vremea poporul român.

Despre această problemă, a continuităţii, vorbeşte autorul în partea a III-a a lucrării dsale. Argumente istorice, arheologice, filologice şi etnografice, toate ne trec pe dinaintea ochilor în chip stringent formulând concluziile hotărîte ale permanenţei populaţiei daco-romane la Nordul Dunării, concluzii pe care autorul le-a analizat în atâtea alte lucrări şi conferinţe ale dsale. Faţă de învechitele şi interesatele afirmaţii ale unei anumite istoriografii din veacul trecut şi de acum, autorul cerne cu răceala şi obiectivitatea omului de ştiinţă toate afirmaţiile ce s'au făcut dintr'o parte şi din alta cu privire la

istoria antică a pământului transilvan, ajungând la concluzia că prin „forța vitală" (Volkskraft-ul german) care dă populației daco-romane rămase *autohtonia*, și prin puterea cea nouă pe care această populație a primit-o din plin prin *creștinismul* răspândit în limba Romei, care, dacă scrupulositatea științifică a autorului nu-l vede dovedit arheologicește în sec. II și III (p. 137 cu trimiteri), cu siguranță că era destul de cunoscut și înaintea sec. IV, avem și dovezi epigrafice — menținerea romanității și mai apoi a poporului român în Dacia a fost deplin asigurată.

Preot Dr. TEODOR BODOGAE

ZEITSCHRIFT FÜR DIE ALTTESTAMENTLICHE WISSENSCHAFT (hrsg. Hempel I.). Heft 1/4 pe 1942/43, Berlin 1943.

Războiul, cu urmările lui, a influințat și asupra revistei pentru știința Vechiului Testament, de vreme ce până de curând revista apărea în 4 numere anual, de data aceasta un singur număr umple golul alor 2 ani (42 și 43). E bine că măcar și 'n felul acesta se menține continuitatea acestei publicații biblice. In acest număr — vol. 58 din întreaga serie — avem următoarele studii:

1. *Observări la Psalmi* (de Ioh. Lindblom). Se discută psalmul 8 și ps. 17. Indicațiile de ordin general pe cari le dă autorul sunt valabile și pentru cititorii noștri: Interpretarea unui psalm depinde în mare măsură de conținutul întregului psalm, de aceea amănuntele versului se privesc prin prisma întregului psalm. Nepotrivirea textului, conflictul aparent între text și gramatică provine adesea din metrica poeziei care își îngădue anumite excepții.

2. *Iosua în Pentateuh* (de K. Möhlenbink). Autorul strânge datele privitoare la Iosua din Pentateuh ca: participarea la răsboiul împotriva Amalehiților (Ex. 17, 8-16), Iosua la Sinai (Ex. 24, 13; 32, 17), Iosua intimul lui Moise (Ex. 33, 11), Iosua la cortul întocmirii (Num. 11, 28), Iosua delegatul lui Moise în Canaan (Num. 13 și 14), Iosua urmașul lui Moise (Dt. 31, 14; Dt. 34) și rolul ce i se încredințează (ocuparea și împărțirea Canaanului).

In genere se constată că Iosua a jucat un rol foarte mare încă de vreme, în epoca lui Moise, adevăr care nu pare atât de evident întru cât figura sa a fost umbrită de marea personalitate a epocii: Moise.

3. *Incă odată despre „piatra" lui Zaharia* (de E. Sellin). E vorba despre „piatra" misterioasă din Zah. 38, 10. Interpretarea acestui text nu s'a desăvârșit încă. Unii susțin că „piatra" ar fi un metal prețios din pieptarul arhiereului, alții că ar fi o piatră scumpă din mitra arhiereului, o piatră de hotar după exemplul lui „kudurru" sau ar fi vorba despre Mesia (după exemplul psalmului 117 (118) „piatra din capul unghiului").

4. *Izvoare despre Esra* (de Fr. Ahlemann).

5. *Ps.-Ionathan la Dt.* 34, 6 şi citatele din Pentateuh ale lui Afrahat (de Dr. Prof. A. Baumstark). E vorba despre targumul (versiunea) lui Pseudo-Ionatan, fiul lui Uziel şi textul sirian la V. T.

6. Semnificatia rasial-psihologică a „chemărilor" trăite de profeţi (de Dr. R. Valz). E un interesant studiu de psihologia rasei în domeniul religios.

7. *Formula biblică introductivă* καὶ ἔσται (de M. Johannessohn). Avemaici un studiu filologic şi istoric asupra expresiei biblice καὶ ἔσται.

8. *Observări la Geneză* (de A. Schulz). Se discută aici unele probleme de amănunt ca 1. paralelism între corb şi porumb (Fac. 8, 7-12), 2. Sara (Fac. 23, 3), Sicriul lui Iosif (Fac. 50, 26).

9. *Cântarea Cântărilor în canon* (Prof. D. W. Rudolph). Se ştie că frumoasa scriere biblică C. Cântărilor are un înţeles mai înalt. Dacă ar fi o scriere curat profană n'ar avea ce să caute în canonul cărţilor sfinte. Pe tema interpretării C. C. s'a discutat mult şi s'au formulat o mulţime de ipoteze: C. C. se interpretează alegoric, mistic, tipic, mesianic, e o colecţie de cântece de dragoste, eternizează dragostea lui Solomon cu Sulamita, e o dramă, e descrierea unor obiceiuri orientale de nuntă, etc.

Autorul, W. Rudolph, este un adept al interpretării laice: „Cântarea Cântărilor e o colecţie de cântece lumeşti de nuntă şi de dragoste, cari n'au altceva ca obiect decât iubirea sexelor".

Această interpretare nu poate fi admisă — din punctul de vedere al bisericii noastre. — Toate cărţile biblice au un scop moral religios, şi de acest considerent a fost călăuzită şi Sf. Tradiţie când a primit această perlă a literaturii biblice între cărţile sfinte.

Revista în chestiune mai conţine însemnări, cronici şi comunicări. In genere studiile sunt scrise cu mult aparat critic şi ştiinţific, încât fără o cunoaştere temeinică a limbilor orientale ele nu pot fi urmărite cu deplin succes de către cititori.

Prof. Dr. NICOLAE NEAGA

NOTE ŞI INFORMAŢII

PREOCUPĂRILE pastorale pe cari le vădeşte renumita ctitorie de presă a lui Şaguna, *Telegraful Român*, sunt din ce în ce mai vii şi mai susţinute. Actualul său redactor responsabil, Păr. Rector Dr. D. Stăniloae, le preţueşte şi le cultivă în mod deosebit. Articolele sale de îndrumare, atât de gustate de preoţimea noastră, vădesc adeseori preocupări de natura aceasta, ca să nu mai vorbim de ceilalţi colaboratori ai foii numite.

Intre ei, Părintele *Teofil* — nume sub care se ascunde un foarte destoinic şi temeinic pregătit colaborator al revistei noastre — vădeşte un zel exemplar pe acest t ă r â m. „Telegraful Român" i-a găzduit în vremea din urmă un mănunchiu de scrisori către preoţi, privitoare la îndeplinirea îndatoririlor pastorale ale slujitorilor sfintelor altare.

Ecoul pe care l-au avut ele, l-a încurajat pe autor să ia iniţiativa întocmirii unui studiu românesc de Teologie pastorală. In acest scop, Păr. Teofil a adresat preoţimii noastre invitaţia de a colabora efectiv la isbândirea gândului conceput de dânsul (textul lui, în „Telegraful Român" 1943, nr. 49). „Adevărata Teologie pastorală românească — citim în apelul Păr. Teofil — trebue neapărat să răsară în întregime din psihologia religioasă a neamului nostru, psihologie care este cu totul diferită de a celorlalte popoare şi confesiuni. Teologia pastorală românească trebue să se bazeze integral pe realităţile spirituale ale Ortodoxiei şi ale românismului. Ea trebue să se nască şi să se închege din frământările noastre, din nevoile noastre sufleteşti şi trupeşti, din biruinţele noastre şi din înfrângerile noastre pastorale. De aceea, la alcătuirea acestei Teologii pastorale poate să contribue, şi încă într'o formă foarte bogată, fiecare preot, fiecare păstor de suflete care şi-a aplecat urechea, şi-a îndreptat privirile şi inima spre viaţa lăuntrică a credincioşilor săi, în scopul de a observa, de a cunoaşte şi a înregistra toate manifestările şi toate necesităţile vieţii neamului nostru. Fiecare păstor bun de suflete, fiecare preot bun, poate să fie într'o anumită măsură autor al acestei lucrări de mare însemnătate pentru noi toţi. Fiecare experienţă pastorală românească prinsă în cuvinte şi redată, fie şi pe calea unor scrisori simple şi fără pretenţii de publicitate, alcătueşte un document valoros pentru ştiinţa noastră de Teologie pastorală şi formează o pagină preţioasă în cartea îndrumărilor, în cartea care ne învaţă cum să păstorim turma încredinţată grijilor noastre".

Preoţii noştri sunt invitaţi să răspundă în scris — pe adresa: Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, str. Mitropoliei 45 (pentru Păr. Teofil) — măcar la următoarele întrebări:

1. Credinţa creştină şi moralitatea neamului nostru sunt ele astăzi la un nivel mai înalt sau mai scăzut decât au fost în trecutul nostru apropiat sau mai îndepărtat?

2. Ce crede astăzi poporul nostru despre rostul Bisericii şi al clerului în viaţa neamului?

3. Care este astăzi raportul sufletesc al preoţilor cu credincioşii lor?

4. Care sunt metodele de tratament duhovnicesc şi de lucrare pastorală cele mai bune, cele mai ducătoare la scop, cele cari au dat rezultate pozitive în viaţa neamului nostru?

5. Aproape în fiecare parohie oamenii vorbesc despre un anumit preot, care a decedat sau a plecat în altă parte, ca despre un adevărat om al lui Dumnezeu, ca despre un adevărat părinte al tuturor, ca despre cel mai bun preot pe care l-au cunoscut ei, ca despre cel mai ideal preot ce poate să existe pe lume. (Ce ştiţi despre unii ca aceştia?).

Iniţiativa Părintelui Teofil tinde la eliberarea Teologiei noastre pastorale de tutelajul lucrărilor similare, urzite în mediu străin. Tocmai de aceea, ea trebue să isbutească. Şi ca să isbutească, preoţimea noastră nu trebue să întârzie a-şi aduce contribuţiunea solicitată.

PORNIND dela apelul lansat de Părintele Teofil către preoţimea noastră, în vederea asocierii ei la plămădirea unui studiu de Teologie pastorală crescut din realităţile româneşti, Păr. Rector Dr. D. Stăniloae scrie un admirabil articol în „Telegraful Român" (nr. 7 a. c.), intitulat: *O Pastorală hristologică*, din cuprinsul căruia trebue să reţinem două amănunte preţioase.

Intâiul priveşte *principiul* Pastoralei. Acesta nu poate să fie altul decât *Iisus Hristos*. El trebue să fie prezent în fiecare capitol al studiului pastoral şi'n fiecare acţiune a păstorului de suflete, ca model, ca îndrumător, ca dătător de putere, ca deşteptător al dragostei de-a lucra ca El şi de-a aprinde în alţii şi în sine simţirile cereşti pe cari le avea Iisus Hristos.

In al doilea rând, Păr. D. Stăniloae pledează pentru urgenţa restituirii caracterului de căpetenie al acestui studiu. Teologia pastorală este o ştiinţă eminamente practică. Prin urmare, studierea ei în şcoli nu trebue să se limiteze la îndrumările de ordin teoretic, ci să-şi asocieze şi o lature de aplicaţie, aşa cum procedează Omiletica şi Catihetica. Studentul teolog trebue apropiat de oameni, căci numai astfel se va obicinui să facă pastoraţie efectivă, intrând în familii, şi nu una decorativă, de birou: „E momentul să nu ne mai mulţumim cu acel *despre* al teoriei, care paralizează mişcarea, ci să ridicăm la locul de cinste pe *în*. A face chiar dintr'o misiune practică o temă *des-*

pre misiune, înseamnă a face din înnot o temă *despre* înnot. Inseamnă a evita înnotul şi a rămânea cu expunerea frumoasă a regulelor înnotului".

Mai clar, nu se putea!

MUNCA de zidire nouă care se săvârşeşte în Eparhia Caransebeşului, de când a fost rânduit la cârma ei P. Sf. Episcop *Veniamin V. Nistor*, ne-a reţinut atenţiunea în repetate rânduri. Nu mai departe decât în fascicolul precedent, am încrestat la răbojul înfăptuirilor osârduitorului Ierarh ctitorirea revistei de frumoase făgăduinţi intitulată *„Altarul Banatului"*, a cărei înfăţişare de-o distincţie academică este la înălţimea cuprinsului ei variat, bine gândit, îngrijit scris şi foarte reuşit compartimentat.

Am reţinut din primul caiet al acestei reviste o informaţie care ne-a umplut inima de bucurie: Academia teologică din Caransebeş va avea un local spaţios, conceput pe măsura trebuinţelor acestei înalte instituţii. Fondul de construcţie a fost iniţiat de către P. Sf. Episcop *Veniamin*, care s'a înscris în fruntea donatorilor cu suma de Lei 200.000, urmat de rectorul în funcţiune al Academiei teologice, Păr. Prof. Dr. Zeno Muntean (Lei 100.000) şi de Consilierii eparhiali Dimitrie Sgăverdia (Lei 60.000) şi Prot. Stavr. Romul G. Ancuşa (Lei 50.000).

Pe de altă parte, P. Sf. Episcop *Veniamin* a dăruit toate economiile ce şi le-a agonisit înainte de a intra în episcopat, — e vorba de respectabila sumă de Lei 700.000 — în scopul întemeierii unui fond de susţinere a internatului fiilor de preoţi din Eparhia Caransebeşului.

Gestul P. Sf. Sale întrece orice cuvânt de laudă. „Pe dătătorul de bunăvoie îl iubeşte Dumnezeu" — spune Apostolul [II Cor. 9, 7].

OSÂRDUITORUL Episcop al Aradului, P. Sf. Sa D. D. Dr. *Andreiu Magieru*, vădeşte faţă de cultura noastră bisericească un interes demn de frumoasa şi temeinica Sa cultură personală.

La'nceputul lunii Februarie a. c., P. Sf. Sa a repurtat pe acest tărâm o biruinţă de proporţii remarcabile: Tipografia Diecezană din Arad, datorită străduinţelor P. Sf. Sale, a fost înzestrată cu o rotativă modernă şi cu patru maşini de cules (linotypuri).

Infiinţată în 1879 de către episcopul Ioan Meţianu — ulterior mitropolit al Ardealului — „Diecezana" arădană s'a afirmat în cursul existenţei sale ca una din cele mai harnice intreprinderi româneşti de arte grafice. Astăzi, pe lângă număroase cărţi şi broşuri, ea tipăreşte regulat organul oficial al Eparhiei Aradului „Biserica şi Şcoala", foaia religioasă pentru popor „Calea Mântuirii" şi ziarul „Tribuna Română".

Cu prilejul punerii în funcţiune a nouilor maşini, după ce a procedat în prealabil la sfinţirea lor, P. Sf. Episcop Andreiu a rostit o cuvântare în care stabileşte magistral relaţia firească dintre

creştinism şi muncă. Iată câteva fragmente grele de semnificaţie:

Au trecut 65 ani de când s'a înfiinţat Tipografia Diecezană. In 1912 s'a stabilit în localul ei propriu. Acum urmează faza înzestrării cu rotativă şi 4 linotypuri. Se modernizează, şi acum s'au sfinţit.

De ce se sfinţesc maşinile? Pentru că sufletul maşinei este muncitorul şi munca lui, care se binecuvintează deodată cu maşinile.

Intre toate maşinile, tipografia stă la un loc mai de cinste, deoarece e un isvor de lumină.

Scrisul isvorăşte din sufletul autorului, trece ca o salbă de mărgele prin mânile tipografului, apoi în formă de carte sau ziar e dat marelui public, ca o făclie.

Tipograful nu este numai un receptor mort al scrisului, ci şi sufletul lui vibrează atunci când culege; pune şi el atunci o parte din fiinţa lui în scris. Aşa că şi el e un colaborator al autorului.

Din rândul tipografilor s'au ridicat oameni cari au adus mari servicii publicului, ca editori, proprietari şi scriitori de gazete, cum a fost cazul lui Aurel Birăuţiu înainte de unirea cea mare din 1918.

Strămoşii ziceau: roagă-te şi lucrează. Maşinăria, rotativa şi chiar zeţăria sunt şi ele un altar, la care tipograful — care munceşte cu plăcere şi dă ceva din sufletul său — face un fel de rugăciune.

Tipografia noastră diecezană a fost totdeauna în slujba ideilor religioase şi morale, şi niciodată n'a fost un mijloc de aţâţare la ură. Ea are patron pe Iisus Hristos, care şi El — în tinereţe — a fost muncitor.

Scrisul religios ar trebui să fie tipărit cu litere aurite, pentru că ochiul cititorului desprinde din el raze de lumină ce luminează sufletul.

Muncitorii tipografiei diecezane şi în trecut au fost cei mai apreciaţi, pentru că au c o n s i d e r a t munca lor în slujba binelui şi nu ca a unor năimiţi...

De încheiere, P. Sf. Sa Episcopul Andreiu a îndemnat pe muncitori să-şi împlinească munca lor cu plăcere şi atunci vor găsi în ea mângăierea pe care ţi-o dă rugăciunea. Apoi a dispus ca direcţiunea tipografiei să pună în fiecare atelier icoana Mântuitorului şi sf. cruce, care să întărească sufletele muncitorilor.

DESPĂRŢĂMÂNTUL sibian al Asociaţiunii „Astra", dirigult de zelosul inspector general şcolar dl Prof. Silviu Ţeposu, a programat un ciclu de conferinţe întitulat: „Luptători pentru unire". Alegerea subiectelor, ca şi desemnarea conferenţiarilor, i-au asigurat un succes categoric. In faţa unui auditoriu care umplea până la refuz încăpătoarea sală de festivităţi a Prefecturii judeţului Sibiu, au vorbit până la data când scriem: dl Prof. univ. D. D. Roşca, decanul Facultăţii de Litere şi Filosofie, despre *Simion Bărnuţiu* [2 Febr. a. c.]; Păr. Prof. univ. Dr. D. Stăniloae, rectorul Academiei teologice „Andreiane", despre *Mitropolitul Andreiu Şaguna* [13 Febr. a. c.] şi dl Prof. Dr. Grigore

Popa, asistent universitar, directorul ziarului „Țara", despre *Octavian Goga* (20 Febr. a. c.).

Din conferința Păr. D. Stăniloae, reținem această definiție:

„Șagunismul este maxima potențare a virtualităților Ardealului; el inseamnă în Biserică acel spirit expansiv care vrea să dea o calificație creștină întregului conținut al vieții poporului, iar în general el exprimă spiritul dinamic și totalitar al Ardealului, în virtutea căruia toate puterile neamului se consideră ca un tot indisolubil fie că răsar din pământ, fie că pogoară prin Biserică din cer. Imaginea Ardealului șagunian este blocul poporului ce pășește energic și luminat, condus de preoți cu crucea în frunte, spre idealurile de cultură, de libertate, de creștinătate".

De meditat și de memorizat!...

CONFRATELE *Păstorul Ortodox*, revistă lunară a preoțimii din Eparhia Argeșului, a intrat în al 25-lea an de apariție regulată. Cu acest prilej, și-a înnoit vesmântul și personalul redacțional.

Conducerea revistei, după săvârșirea din viață a preotului Marin D. Preoțescu, a fost încredințată Păr. Marin S. Diaconescu, dela catedrala din Pitești. Clerul grupat în societatea „Frăția", căreia îi revine meritul de-a asigura existența acestui periodic, a făcut o alegere norocoasă, căci Păr. Marin S. Diaconescu este nu numai cel mai zelos colaborator al revistei „Păstorul Ortodox", ci și un publicist bisericesc de destoinicie verificată.

Misiunea pe care o îndeplinește „Păstorul Ortodox" este pe cât de utilă, pe-atât de frumoasă. El cultivă, de preferință, problemele de Teologie practică și viață bisericească.

Pentru Ardealul ortodox, a manifestat întotdeauna atențiuni speciale. Ii mulțumim și-i urăm spor bun în toate acțiunile sale.

PĂR. Dr. *D. Stăniloae*, rectorul Academiei teologice „Andreiane", va pune în curând sub tipar versiunea românească a operei sf. Maxim Mărturisitorul, întitulată: *Răspunsuri către Thalasie*".

Traducerea acestei lucrări va fi însoțită de un studiu critic.

REFERINDU-SE la cartea „Religie și Spirit", dl Lucian Blaga scrie în monitorul dsale personal („Saeculum", Febr. a. c. p. 87), printre alte, următoarele:

...*„nenorocita"* (expresia nu e de proveniență blagiană, N. R.) *noastră operă sperăm să reapară, neschimbată, în noui și noui ediții, fiindcă e foarte citită tocmai în cercuri teologice.*

Asta e ce e! Dar ne gândim, așa în treacăt, ce succes formidabil ar fi avut opera impricinată dacă teologii noștri erau înscriși la Filosofie și, prin urmare, îndatorați să ia frecvență și să treacă examene la dl Lucian Blaga. Fără ca autorul să le-o pretindă, căci e străin de atari apucături, ar fi cumpărat-o pe capete, așa din... curtuoasie.

PĂRINTELE Ierodiacon Anatolie Scurtu dela Catedrala mitropolitană din Sibiu, profesor la Şcoala de cântăreţi bisericeşti „D. Cunţanu", a avut creştinescul gând de a-şi prăznui împlinirea a două decenii de slujire la altarul Domnului printr'un festival artistic, dat în folosul sporirii Fondului orfanilor de războiu al Arhiepiscopiei Sibiului.

Festivalul a avut loc în 2 Febr. a. c., la teatrul municipal din Sibiu, sub înaltul patronaj al I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* al Ardealului. In program, cântări religioase şi patriotice executate de corul Şcoalei de subofiţeri de cavalerie, al Arsenalului Armatei şi al şcoalei tehnice militare Auto, toate instruite şi dirijate de C. Sa.

Venitul curat de Lei 63.796 a fost vărsat Casieriei arhidiecezane, în scopul amintit.

GR. T. M.

+

REVISTA „Internationale Kirchliche Zeitschrift" [Decemvrie 1943] ne informează că arhiepiscopul romano-catolic de Freiburg i. Br. a adresat un memoriu către episcopatul german, invitându-l să ia atitudine faţă de nouile curente din sânul preoţimii catolice. Cari sunt semnele ce neliniştesc episcopatul catolic? — Intre altele sunt amintite: „interesul din ce în ce mai scăzut pentru teologia naturală, *crescânda lipsă de preţuire* [sau subpreţuire] *a teologiei şi filosofiei scolastice*, critica radicală a ceea ce până acum a fost valabil şi a devenit istoric, *deschiderea graniţelor faţă de alte biserici* în sensul lui „Una Sancta", *noţiunea nouă despre Biserică*, exagerata mistică a lui Hristos, exagerata interpretare a învăţăturii despre *Trupul mistic al lui Hristos, mişcarea liturgică*, accentuarea elementului liturgic prin participarea activă a credincioşilor, năzuinţa de a introduce *limba naţională* [germană] la sf. Taine şi chiar în Liturghie şi *unilaterala preferinţă a Patristicei orientale*". „Putem noi, episcopii germani, şi poate Roma să mai tacă?" — e întrebarea cu care se încheie memoriul (p. 187). Noi nu ne-am fi ocupat de el dacă nu ar mărturisi despre puternica schimbare *în sens ortodox* pe care catolicismul *trebuie* s'o sufere sub presiunea vremilor: preţuirea patristicei orientale, noua viziune a Bisericii [Trup mistic al lui Hristos] în care papalitatea nu mai poate avea locul ce-l are acum, devalorizarea scolasticei, mişcarea liturgică şi ecumenică sunt tot atâtea manifestări în acest sens. Ea a cuprins cercuri atât de largi — în special între tinerii teologi — încât episcopatul refractar oricărui duh ce ameninţă „forma medievală" a catolicismului, începe să se îngrijoreze. O biruinţă a noului duh ar însemna o revizuire largă de poziţii şi o apropiere de Ortodoxie, deci de spiritul unitar şi originar creştin. Pe când biruinţa medievalismului este adâncirea şanţurilor ce despart catolicismul de celelalte cofesiuni creştine. Căci unitatea creştinismului nu este o unitate administrativă (aceasta l-a fărâmiţat), ci numai o unitate în duh.

NICOLAE MLADIN

ARBITRAJUL dela Viena a dislocat în mod silnic o bună parte a pământului ardelenesc din trupul rotund al României Mari. Conştiinţa obştească a refuzat totdeauna, cu o vigoare abia stăpânită, să vadă altceva în actul pomenit decât reactualizarea parţială a unui abuz politic care a durat aproape un mileniu.

Protestelor ei cuminţi — motivele acestei temperanţe le cunoaşte ori cine, mai ales dincoace de Carpaţi — li s'au adăugat sentinţele curajoase ale oamenilor de ştiinţă. Era datoria lor să surpe temeiurile fragile pe cari s'a sprijinit pripita sentinţă pronunţată înainte cu trei ani în burgul de tristă pomenire de pe cursul superior al bătrânului Danubiu.

Nu şi-au ocolit-o câtuşi de puţin. Invăţaţii noştri ardeleni — I. Lupaş, S. Dragomir, C. Petranu, C. Daicoviciu, Şt. Paşca, I. Moga, I. Crăciun, ş. a. — au desfăşurat în acest sens silinţe laudabile, din proprie iniţiativă mai ales, iar uneori la îndemn de sus.

In scopul examinării atente a susţinerilor tendenţioase, osebit de agreate în tabăra adversă, şi a spulberării lor, activează mai nou *Centrul de studii şi cercetări privitoare la Transilvania* din Sibiu, care editează colecţia intitulată *Bibliotheca Rerum Transsilvaniae*.

Biblioteca aceasta a fost inaugurată, către sfârşitul anului trecut, de către ilustrul academician şi istoric dl Prof. univ. Dr. *Silviu Dragomir*, care în eruditul studiu „La Transylvanie avant et après l'arbitrage de Vienne" [Sibiu 1943, p. 50+ numeroase planşe şi hărţi în — şi în afară — de text], procedează la o confruntare severă a stărilor din Ardealul de dinainte şi după nenorocita sentinţă dela Viena, ajungând la încheierea că ea este nefirească, ilogică, în conflict cu realităţile istorice şi, de aceea, lipsită de viabilitate.

Destinată în prima linie cercurilor ştiinţifice şi politice de peste hotare, lucrarea distinsului istoric ardelean se îmbie atenţiunii păturii noastre intelectuale, aşa dar şi preoţimii.

✠

STUDENŢIMEA Universităţii Daciei Superioare, grupată în „Frăţia Ortodoxă Română Studenţească" (FORS), a organizat în săptămâna întâia a sf. şi marelui post al Paştilor (27 Febr.— 4 Martie a. c.) un ciclu pascal de conferinţe despre „Invierea sufletească".

Conferinţele au avut loc în sala „Simion Bărnuţiu" dela Facultatea de Drept şi au fost inaugurate de Păr. Consilier mitropolitan Aurel Nanu, duhovnicul studenţimii, printr'o predică („Din întunericul păcatului la lumina învierii sufleteşti") rostită Duminecă 27 Febr. a. c., la sf. Liturghie, în Catedrala mitropolitană.

Luni 28 Febr. a. c., la orele 19,15 Păr. Prof. univ. Dr. D. Stăniloae a vorbit studenţilor despre „Căinţă şi renaştere". Cu acel prilej, studentul medicinist Mircea Aleman, preşedintele FORS-ului, a exprimat conferenţiarilor şi asistenţei mulţumirile

tinerimii universitare, pentru concursul ce-l dau acestei acţiuni duhovniceşti. Erau de faţă I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* al Ardealului, P. Sf. Episcop Vasile al Maramurăşului, dl Prof. Dr. Iuliu Haţieganu, rectorul Universităţii, Păr. Prof. Dr. Ioan Lupaş, prorectorul Universităţii, şi alţi oaspeţi aleşi. Conferinţa a fost încadrată de cântări bisericeşti, executate de studenţii teologi şi de maicile dela mânăstirea sf. Elisaveta.

In zilele următoare, la aceeaşi oră şi în acelaşi loc, au conferenţiat următorii profesori:

Diacon Dr. Emilian Vasileascu, dela Academia teologică „Andreiană", despre „Temeiuri de credinţă pentru învierea sufletească".

Dl Prof. Marin Ştefănescu, dela Facultatea de Filosofie şi Litere, despre „Fundamentul moral al învierii sufleteşti: libertatea voinţei".

Diacon Nicolae Mladin, dela Academia teologică „Andreiană", despre „Taina învierii sufleteşti".

Prot. Dr. Spiridon Cândea, consilier arhiepiscopesc şi profesor la Academia teologică „Andreiană", despre „Apostolatul tinereţii".

Sâmbătă 4 Martie a. c., FORS-ul a ţinut o şedinţă publică.

Pentru ca succesul acestor conferinţe să fie deplin, tipărirea şi răspândirea lor în lumea studenţească se impune.

Nu ne îndoim că dl Rector Dr. Iuliu Haţieganu şi Păr. Duhovnic Aurel Nanu vor găsi modalitatea de-a împlini fără întârziere această dorinţă, care nu-i numai a noastră.

✠

FILIALA sibiană a Societăţii ortodoxe naţionale a femeilor române, diriguită de dna Sofia St. Meteş, preşedinta regionalei ardelene, organizează un ciclu de conferinţe religioase încadrate în program artistic, pentru Dumінecile postului mare.

Conferinţele vor fi inaugurate sărbătoreşte la Dumineca Ortodoxiei (5 Martie a. c.), orele $11^1/_2$, după sf. Liturghie, în sala de festivităţi a Prefecturii judeţului Sibiu, când va vorbi dl Prof. Nichifor Crainic, membru al Academiei Române), despre „Filosofia lui Dionisie Areopagitul". Tot atunci, dna Sofia St. Meteş va rosti un cuvânt de preamărire pentru eroii Neamului.

✠

SUNTEM respectuoşi faţă de ostenelile cărturarilor noştri şi, de aceea, membrii grupării „Revistei Teologice" urmăresc cu cel mai viu interes roadele strădaniilor lor devotate. Acestea, fie că ni se trimit la redacţie, fie că sunt hărăzite unuia sau altuia dintre noi, fie că le achiziţionăm din librării, se bucură constant de atenţiunea cuvenită din partea noastră.

„Revista Teologică", în intenţia luminatului ei făuritor, I. P. Sf. Mitropolit Nicolae al Ardealului, şi-a asumat, printre alte, şi misiunea de-a informa rapid şi fidel pe membrii clerului nostru — din rândurile căruia s'au recrutat totdeauna cei mai număroşi şi mai sârguincioşi citi-

tori ai ei — asupra noutăţilor literare dela noi şi din alte părţi. Şi aşa a rămas până astăzi.

In inventarierea acestor noutăţi, nu cunoaştem părtinire şi nu ne dăm răgaz. Lista bibliografică de pe pagina 4 [uneori 3] a copertei, pe care o primenim mereu, e mărturie. Suntem atât de bucuroşi că unele surate ale revistei noastre ne calcă pe urme, încât tare anevoe ne-am putut hotărî să ne'ntrebăm, aşa în treacăt, de ce altele se'nvălue într'o rezervă pasibilă de suspiciuni inconvenabile? Dar asta, la urma urmei, e treaba lor.

Lucrurile se schimbă, însă, când e vorba de prezentarea noutăţilor cărturăreşti la rubrica intitulată „Mişcarea literară". Acolo nu răsbat decât cele ce sunt socotite utile pentru sporirea sau revizuirea anumitor compartimente ale culturii preoţimii noastre. Şi, în această privinţă, mai ales de câţiva ani încoace, operaţia de selecţionare are cine o săvârşi, căci gruparea „Revistei Teologice" numără actualmente, printre membrii ei, destule competenţe consacrate pe felurite tărâmuri de activitate ştiinţifică — teologică, istorică, filosofică, de îndrumare pastorală şi duhovnicească — ale căror verdicte chibzuite nizuesc spre o obiectivitate care să-şi merite numele. Fie că ostenesc în învăţământul teologic, în administraţia bisericească, în şcolile secundare, în parohii sau în funcţiuni laice, colaboratorii noştri vădesc în orice împrejurare cea mai desăvârşită grijă de-a fi oneşti în aprecierile ce le formulează la adresa noutăţilor de librărie cari se îmbie cercetării lor. Redactorul responsabil al acestei tribune de gând şi acţiune ortodoxă, va putea povesti cândva în această privinţă, multe amănunte mişcătoare.

E drept că, uneori, trecem cu vederea anumite cărţi şi broşuri. Cititorii noştri ştiu însă că tăcerea noastră nu este întâmplătoare, şi cu atât mai puţin consecinţa unui minus de informaţie. Orice insistenţă în această direcţie poate fi supărătoare pentru autorii de literatură deficitară din felurite puncte de vedere.

Alte ori, însă, prezentarea unora dintre noutăţile literare de merit se lasă aşteptată. In asemenea cazuri, aşteptarea autorilor şi a cititorilor nu va fi supusă la încercări insuportabile. De acest lucru pot fi siguri şi unii, şi alţii.

Pentru lămurirea lor, a tuturor, am aşternut aici aceste confidenţe.